

Μελέτες (Studies) / 1

Η φτώχεια στην Ελλάδα

Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας
εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις

ΓΙΑΝΝΗΣ ΔΑΦΕΡΜΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΘΕΟΦΙΛΑΚΟΥ,
ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΑΥΡΟΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΝΟΣ ΤΣΑΚΛΟΓΛΟΥ

Η φτώχεια στην Ελλάδα:
Ομοιότητες και διαφορές
χρησιμοποιώντας εναλλακτικές
μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Η φτώχεια στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις

Γιάννης Δαφέρμος
Αναστασία Θεοφιλάκου
Χρήστος Μαυροδημητράκης
Πάνος Τσακλόγλου

Δεκέμβριος 2008

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α
106 81, Αθήνα
Τηλ. +30 2103327779
Fax +30 2103327770
www.ineobservatory.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο
είναι των συγγραφέων και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη
τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Γιώτα Γ. Χρόνη

Φωτογραφία εξωφύλλου: www.photopoly.net

Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Γιάννης Παπαδημητρώπουλος

Εκτύπωση – Παραγωγή: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ

© ΙΝΕ ΓΣΕΕ και UADPhilEcon
ISBN: 978-960-7402-54-7

Το παρόν κείμενο είναι προϊόν της συνεργασίας
του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ με το
Διεθνές Διδακτορικό Πρόγραμμα UADPhilEcon
του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Εθνικού
και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Το Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ αποτελεί έναν χώρο έρευνας και δράσης που απευθύνεται στους εργαζομένους, στην ακαδημαϊκή κοινότητα, στους φορείς χάραξης πολιτικής και στο σύνολο των πολιτών. Στόχος του είναι να προσφέρει επιστημονικά τεκμηριωμένες αναλύσεις για μια σειρά κοινωνικών και οικονομικών ζητημάτων που βρίσκονται στο επίκεντρο της τρέχουσας συγκυρίας και που έχουν άμεση σχέση με τα συμφέροντα του κόσμου της εργασίας. Το Παρατηρητήριο είναι σημείο συνάντησης και δημιουργικού διαλόγου πληθώρας ερευνητών, με απώτερο στόχο την ανάδειξη διαστάσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που έχουν ιδιαίτερη αξία για την οπτική των εργαζομένων και των συνδικάτων. Παράλληλα, η ερευνητική του δραστηριότητα εντάσσεται σε μια ευρύτερη προσπάθεια καταγραφής πολιτικών που δύνανται να συνεισφέρουν με ουσιαστικό τρόπο στην επίλυση των σημαντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει στην τρέχουσα περίοδο ο κόσμος της εργασίας.

Η δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς τομείς: α) στην οικονομία και την ανάπτυξη, β) στο κοινωνικό κράτος και το μέλλον της εργασίας και γ) στην ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού σε περιβάλλον δημοκρατίας και ισότητας. Ο πρώτος τομέας αφορά τα αίτια και τις επιπτώσεις της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, τις σύγχρονες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει ο δημόσιος τομέας και η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα, καθώς και τις αλλαγές που είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν στο αναπτυξιακό πρότυπο της χώρας. Ο δεύτερος τομέας αναφέρεται στην ασκούμενη κοινωνική πολιτική, στα ζητήματα της φτώχειας και των ανισοτήτων, στις εργασιακές σχέσεις και στο θεσμικό πλαίσιο των αγορών εργασίας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνει στην ανάλυση της τρέχουσας συγκυρίας και στην αποδόμηση που επιχειρείται σε μια σειρά δικαιω-

μάτων και κατακτήσεων των εργαζομένων. Τέλος, ο τρίτος τομέας επικεντρώνεται σε θέματα που αφορούν την εκπαίδευση και την κατάρτιση των εργαζομένων, τις ποιοτικές και ποσοτικές διαστάσεις της ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό και το ρατσισμό που βιώνει σημαντική μερίδα των εργαζομένων και των ανέργων στη χώρα.

Είναι προφανές ότι οι τρεις προαναφερθέντες τομείς έχουν επικαλύψεις μεταξύ τους. Μέσα από τα κείμενά του το Παρατηρητήριο επιδιώκει να αναδείξει αυτές τις επικαλύψεις και να φέρει στην επιφάνεια τα οφέλη που μπορεί να προκύψουν από την πολύπλευρη ανάλυση των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων. Στο πλαίσιο της προσπάθειας που επιχειρείται, θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική η κατάθεση παρατηρήσεων, προτάσεων αλλά και εναλλακτικών προσεγγίσεων από όσους και όσες επιθυμούν να συνεισφέρουν στην ερευνητική δραστηριότητα του Παρατηρητηρίου.

Γιάννης Παναγόπουλος

Πρόεδρος ΙΝΕ ΓΣΕΕ

Περιεχόμενα

1	Εισαγωγή	9
2	Σύντομη επισκόπηση βιβλιογραφίας	11
3	Δεδομένα	15
4	Μεθοδολογικές προσεγγίσεις	17
4.1	«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	17
4.2	«Υποκειμενική» φτώχεια	22
4.3	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια	29
5	Εμπειρικά αποτελέσματα	37
5.1	Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» προσέγγισης	37
5.2	Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «υποκειμενικής» προσέγγισης	40
5.3	Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» προσέγγισης	44
5.4	Συγκριτική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στις τρεις προσεγγίσεις	46
6	Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και φτώχεια	51
7	Συμπεράσματα	67
	Βιβλιογραφία	71
	Παράρτημα Ι: Δείκτες φτώχειας με βάση την «αντικειμενική-μονοδιάστατη» προσέγγιση	79
	Παράρτημα ΙΙ: Εκτίμηση της «υποκειμενικής γραμμής φτώχειας» (Subjective Poverty Line - SPL)	81

Παράρτημα III: Ερωτηματολόγιο για την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια	85
Παράρτημα IV: «Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια - Μεθοδολογία «fuzzy»	87
Παράρτημα V: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση τις τρεις εναλλακτικές προσεγγίσεις	91
Παράρτημα VI: Ευαισθησία των κλιμάκων ισοδυναμίας στην «αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	93
Παράρτημα VII: Ανάλυση logit	97

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια το πρόβλημα της φτώχειας βρίσκεται στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου στη χώρα μας. Μάλιστα, με τη σταδιακή εξάπλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, η οποία ξεκίνησε με την κατάρρευση της αγοράς κατοικίας των ΗΠΑ, είναι πολύ πιθανόν το πρόβλημα αυτό να παραμείνει σε δεσπόζουσα θέση για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, το φαινόμενο της φτώχειας στην Ελλάδα έχει αναλυθεί σε σειρά εμπειρικών μελετών, χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις και εμπειρικά δεδομένα. Τα αποτελέσματα αυτών των μελετών δεν είναι πάντοτε άμεσα συγκρίσιμα. Αυτό οφείλεται τόσο στις μεθοδολογικές επιλογές που κάνουν οι ερευνητές όσο και στις ιδιοσυγκρατικές διαφορές που χαρακτηρίζουν τα χρησιμοποιούμενα εμπειρικά δεδομένα.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να εφαρμόσει τις τρεις βασικές μεθοδολογίες μέτρησης της φτώχειας που απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία («αντικειμενική-μονοδιάστατη», «υποκειμενική» και «αντικειμενική-πολυδιάστατη») σε ένα κοινό δείγμα (Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, EU-SILC 2005) και να αναλύσει την ευαισθησία των εμπειρικών ευρημάτων ως προς το επίπεδο και, κυρίως, ως προς τη δομή της φτώχειας στην Ελλάδα.

Στο επόμενο τμήμα της μελέτης γίνεται μια συνοπτική επισκόπηση των κυριότερων ευρημάτων εμπειρικών μελετών σχετικών με τη φτώχεια στην Ελλάδα· το τρίτο μέρος περιέχει μια σύντομη παρουσίαση της βάσης εμπειρικών δεδομένων που χρησιμοποιούνται στη μελέτη, δηλαδή της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών. Στο τέταρτο τμήμα παρουσιάζονται οι τρεις προσεγγίσεις του φαινομένου της φτώχειας που χρησιμοποιούνται στην εμπειρική ανάλυση. Τα δύο επόμενα τμήματα είναι τα κυριότερα της μελέτης και περιέχουν τα αποτελέσματα της εμπειρικής ανάλυσης. Το πέμπτο μέρος περι-

λαμβάνει ευρήματα σχετικά με το επίπεδο της φτώχειας σύμφωνα με τις τρεις προσεγγίσεις, ενώ στο έκτο μέρος εντοπίζονται πληθυσμιακές ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας. Το έβδομο τμήμα περιέχει τα συμπεράσματα και περιγράφει συνοπτικά τις πιθανές προτάσεις πολιτικής που μπορεί να απορρέουν από αυτά. Τέλος, στα παραρτήματα αναλύονται διάφορα ζητήματα, που σχετίζονται κυρίως με την ευαισθησία των αποτελεσμάτων.

2. Σύντομη επισκόπηση βιβλιογραφίας

Οι πρώτες εμπειρικές μελέτες του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα εμφανίζονται στα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Beckerman, 1979). Από τότε ακολούθησαν αρκετές μελέτες, οι οποίες είτε ήταν επικεντρωμένες αποκλειστικά στην Ελλάδα (Κανελλόπουλος, 1986, Καράγιωργας κ.ά., 1990, Tsakloglou, 1990, Loizides and Gialalis, 1992, Μητράκος, 1992, Papatheodorou, 1997, Tsakloglou and Panopoulou, 1998, Μητράκος και Τσακλόγλου, 2000, 2003, Σαρρής και Ζωγραφάκης, 2000, Τσακλόγλου, Πανοπούλου και Μητράκος, 2001, Κανελλόπουλος κ.ά., 2004, Mitrakos and Tsakloglou, 2006, 2008, Lyberaki and Georgiadis, 2007) είτε εξέταζαν την Ελλάδα σε ένα συγκριτικό πλαίσιο με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (O'Higgins and Jenkins, 1990, Teekens and Zaidi, 1990, Hagenaars, de Vos and Zaidi, 1994, 1996, Tsakloglou and Papadopoulos, 2001a, Zaidi and de Vos, 2001, Layte et al., 2003, Whelan, Layte and Maître, 2004, Förster, 2005, Munzi and Smeeding, 2006). Κάποιες άλλες μελέτες επικεντρώνονται στην ανάλυση του προβλήματος της φτώχειας συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού (παιδιά, ηλικιωμένοι, συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές) σε εθνικό ή συγκριτικό ευρωπαϊκό επίπεδο (Μπούζας, 1990, 2006, Tsakloglou, 1996a, 1996b, Matsaganis et al., 2006a, 2006b, Μητράκος, 2008). Οι παραπάνω μελέτες χρησιμοποιούν διάφορες πηγές δεδομένων. Οι κυριότερες από αυτές είναι οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών και το Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP). Ορισμένες χρησιμοποιούν στοιχεία καταναλωτικών δαπανών, άλλες στοιχεία διαθέσιμου εισοδήματος (με ή χωρίς τεκμαρτά εισοδήματα) και κάποιες άλλες χρησιμοποιούν μη χρηματικά στοιχεία συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών. Το χρονικό φάσμα που καλύπτουν αυτές οι μελέτες αφορά την περίοδο 1974-2004.

Τα ερωτήματα που εξετάζονται έχουν να κάνουν με το επίπεδο, τη δομή, τους προσδιοριστικούς παράγοντες και τη διαχρονική μεταβολή της φτώχειας στην Ελλάδα. Ως προς τη διαχρονική μεταβολή, πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ με-

ταβολών σε όρους απόλυτης φτώχειας –δηλαδή όταν η γραμμή φτώχειας παραμένει διαχρονικά σταθερή σε όρους πραγματικής αγοραστικής δύναμης– και μεταβολών σε όρους σχετικής φτώχειας (δηλαδή όταν η γραμμή φτώχειας μεταβάλλεται με το μέσο ή το διάμεσο βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού). Σε απόλυτους όρους, η φτώχεια μειώθηκε δραματικά κατά την τριακονταετία που καλύπτουν οι παραπάνω μελέτες. Σε σχετικούς όρους, έπειτα από μια σημαντική μείωση κατά την περίοδο 1974-1981, οι διακυμάνσεις ήταν σχετικά μικρές. Μάλιστα, όταν ως γραμμή φτώχειας χρησιμοποιείται το 60% του διάμεσου εισοδήματος, λιγότεροι του ενός πέμπτου του πληθυσμού κατατάσσονται ως φτωχοί (τα ποσοστά είναι χαμηλότερα όταν αντί κατανομών διαθέσιμου εισοδήματος χρησιμοποιούνται κατανομές καταναλωτικής δαπάνης και ιδιαίτερα όταν αυτοί οι ορισμοί περιλαμβάνουν και τα τεκμαρτά εισοδήματα/καταναλώσεις). Τα ποσοστά αυτά είναι συστηματικά υψηλότερα των περισσότερων κρατών-μελών της ΕΕ.

Αναφορικά με τη δομή της φτώχειας, οι μελέτες αυτές δείχνουν ότι οι περισσότερες ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας δεν μεταβλήθηκαν σημαντικά κατά την τελευταία τριακονταετία. Ωστόσο, λόγω των μεταβολών στη σύνθεση του πληθυσμού, η συνεισφορά των εν λόγω ομάδων στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας έχει αλλάξει σημαντικά κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Τα αγροτικά νοικοκυριά, οι ηλικιωμένοι, τα άτομα με χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, τα μέλη νοικοκυριών με άνεργο υπεύθυνο και –σε μικρότερο βαθμό– τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, καθώς επίσης τα νοικοκυριά με πολλά παιδιά, ήταν οι ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας. Ενώ όμως κατά τα πρώτα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση η φτώχεια ήταν κυρίως πρόβλημα των αγροτικών περιοχών, σταδιακά μετεξελισσεται σε πρόβλημα κυρίως της τρίτης ηλικίας. Αυτά τα αποτελέσματα επιβεβαιώνονται σε μεγάλο βαθμό και από οικονομετρικές αναλύσεις της πιθανότητας φτώχειας. Οι αναλύσεις αυτές φαίνεται να επαληθεύουν πρωτίστως τη σημασία των εκπαιδευτικών μεταβλητών στη διαμόρφωση του κινδύνου φτώχειας.

Δύο από τις παραπάνω μελέτες εξετάζουν συστηματικά την ευαισθησία των αποτελεσμάτων τους σε εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Σε γενικές γραμμές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι τα αποτελέσματά τους δεν επηρεάζονται σημαντικά από τη χρήση εναλλακτικών γραμμών φτώχειας, κλιμάκων ισодυναμίας ή μέτρου της ευημερίας του πληθυσμού (Hagenaars, de Vos and Zaidi, 1994 και Tsakoglou and Panopoulou, 1998).

Τέλος, μία άλλη ομάδα μελετών εξετάζει την αναδιανεμητική αποτελεσματικότητα των κοινωνικών παροχών στη χώρα μας, κυρίως σε σύγκριση με την αντίστοιχη αποτελεσματικότητα στις χώρες της ΕΕ (Petmesidou, 1996, Tsakloglou, 2000, Hedy, Mitrakos and Tsakloglou, 2001, Matsaganis et al., 2003, Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου, 2004). Σχεδόν όλες αυτές οι μελέτες επικεντρώνονται στην επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στα μετρούμενα επίπεδα ανισότητας και φτώχειας. Το κύριο συμπέρασμά τους είναι ότι ναι μεν οι παροχές αυτές μετριάζουν το επίπεδο της φτώχειας, όμως η επίδρασή τους στην Ελλάδα είναι σημαντικά χαμηλότερη σε σύγκριση με όλα τα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ.

3. Δεδομένα

Οι αναλύσεις στην παρούσα μελέτη βασίζονται στην επεξεργασία των μικρο-δεδομένων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης (EU-SILC – User’s Data Base). Η EU-SILC διενεργείται σε ετήσια βάση σε όλη την ΕΕ από το 2003 με ευθύνη της Eurostat και αποτελεί τη συνέχεια της Έρευνας Ευρωπαϊκού Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP), η οποία λάμβανε χώρα σε ευρωπαϊκό επίπεδο κατά την περίοδο 1994-2001. Σκοπός της EU-SILC είναι να συγκεντρώνονται αξιόπιστα και συγκρίσιμα δεδομένα για το εισόδημα και τις συνθήκες διαβίωσης και εργασίας των ατόμων και των νοικοκυριών στις χώρες της ΕΕ. Ο τρόπος συλλογής των στοιχείων είναι μέσω ερωτηματολογίων που απαντώνται από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα νοικοκυριών σε κάθε χώρα.

Τα δεδομένα της EU-SILC είναι τύπου πάνελ και κάθε νοικοκυριό παραμένει στο δείγμα για τέσσερα έτη. Στην παρούσα μελέτη γίνεται χρήση των διαστρωματικών δεδομένων του 2005 (κύμα 3). Το δείγμα αποτελείται από 5.558 νοικοκυριά, τα οποία αντιστοιχούν σε 14.897 άτομα. Από το δείγμα αυτό αφαιρέθηκε ένας μικρός αριθμός παρατηρήσεων λόγω μη επαρκούς αξιοπιστίας των δεδομένων ή, κυρίως, λόγω έλλειψης πληροφοριών για συγκεκριμένες μεταβλητές, απαραίτητες για την ολοκλήρωση της μελέτης μας.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η επιλογή της συγκεκριμένης πηγής δεδομένων οφείλεται στην ποικιλία των στοιχείων που περιλαμβάνει. Τα στοιχεία αυτά καλύπτουν συγχρόνως σε μεγάλο βαθμό τις απαιτήσεις και των τριών μεθοδολογιών που χρησιμοποιούνται (εισοδήματα, συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών, κατοχή διαρκών καταναλωτικών αγαθών, δυνατότητα ικανοποίησης συγκεκριμένων αναγκών, υποκειμενικός προσδιορισμός του επιπέδου διαβίωσης κ.λπ.).

4. Μεθοδολογικές προσεγγίσεις

4.1 «Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, ως φτώχεια ορίζεται η έλλειψη επαρκούς εισοδήματος και το επακόλουθο χαμηλό επίπεδο κατανάλωσης και ευημερίας. Η διαδικασία μέτρησης της φτώχειας αποτελείται από τρία βασικά στάδια: το πρώτο είναι να προσδιοριστεί η προσεγγιστική μεταβλητή του επιπέδου της ατομικής ευημερίας· το δεύτερο στάδιο είναι να προσδιοριστεί ένα συγκεκριμένο επίπεδο ευημερίας κάτω από το οποίο ένα άτομο ορίζεται ως φτωχό· το τρίτο, η συνάθροιση του ελλείμματος των ατομικών μέτρων ευημερίας σε ένα δείκτη φτώχειας (Sen, 1976, Ravallion, 1994). Τα δύο πρώτα στάδια συνθέτουν το λεγόμενο «πρόβλημα του προσδιορισμού» (identification problem) της μέτρησης της φτώχειας, ενώ το τρίτο στάδιο συχνά αναφέρεται στη βιβλιογραφία ως το «πρόβλημα της συνάθροισης» (aggregation problem).

Το πρόβλημα του προσδιορισμού

Ένα βασικό ζήτημα στη μέτρηση της φτώχειας είναι να επιλέξουμε τον τρόπο μέτρησης της ευημερίας του ατόμου ή του νοικοκυριού. Η συνήθης επιλογή για τον προσδιορισμό της ευημερίας γίνεται μεταξύ κατανάλωσης και εισοδήματος. Καθεμία μεταβλητή έχει τα πλεονεκτήματά της. Η κατανάλωση θεωρείται ότι προσεγγίζει καλύτερα το «μόνιμο εισόδημα» των μελών του πληθυσμού, εφόσον τα νοικοκυριά μπορούν να χρησιμοποιούν τις αποταμιεύσεις τους με σκοπό να εξομαλύνουν την κατανάλωσή τους και να μεγιστοποιήσουν την ευημερία τους (Atkinson, 1991, Sen, 1992). Από την άλλη, η χρήση του εισοδήματος θεωρείται ότι δείχνει καλύτερα την πραγματική αγοραστική δύναμη των μελών του πληθυσμού (Haveman, 1990, Hagenaars et al., 1994). Πάντως, και στις δύο περιπτώσεις ο χρησιμοποιούμενος δείκτης θα πρέπει να περιλαμβάνει και τα τεκμαρτά εισο-

δήματα των νοικοκυριών τα οποία (αυτο)καταναλώνονται. Δυστυχώς αντίστοιχες πληροφορίες δεν υπάρχουν στη βάση της EU-SILC.¹

Ως προς το πρόβλημα της επιλογής του συγκεκριμένου επιπέδου ευημερίας κάτω από το οποίο τα μέλη του πληθυσμού θεωρούνται φτωχά: κατά τον Sen (1979), η επιλογή αυτή βασίζεται στις δύο εναλλακτικές μεθόδους, στην άμεση μέθοδο (direct method) και τη μέθοδο του εισοδήματος (income method). Η πρώτη μέθοδος συνίσταται στον έλεγχο των ατόμων που το καλάθι της κατανάλωσής τους αφήνει ανικανοποίητες κάποιες ελάχιστες ανάγκες, ενώ η δεύτερη υπολογίζει το ελάχιστο εισόδημα για την ικανοποίηση αυτών των αναγκών και έπειτα προσδιορίζει ως φτωχούς τους ανθρώπους με εισόδημα χαμηλότερο από αυτό.

Το βασικό επιχείρημα για τη χρήση του εισοδήματος ως προσδιοριστικού παράγοντα της ατομικής ευημερίας, σύμφωνα με τον Sen (1979), είναι ότι προσδίδει την έννοια της δυνατότητας του ατόμου να ικανοποιήσει τις (ελάχιστες) ανάγκες του. Έτσι, ένα άτομο ορίζεται ως φτωχό όταν το εισόδημά του δεν επαρκεί για την κάλυψη κάποιων συγκεκριμένων ελάχιστων αναγκών, οι οποίες έχουν προσδιοριστεί στο υπάρχον ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο.

Οι περισσότερες εμπειρικές μελέτες σε ανεπτυγμένες χώρες χρησιμοποιούν το διαθέσιμο εισόδημα ως προσεγγιστική μεταβλητή του επιπέδου ευημερίας του ατόμου. Σύμφωνα με τον δημοφιλή ορισμό του εισοδήματος που έχει δώσει ο Simons (1938), αυτό ορίζεται ως το αλγεβρικό άθροισμα της πραγματικής αξίας της κατανάλωσης και της μεταβολής της αξίας των περιουσιακών στοιχείων ανάμεσα στην αρχή και το πέρας της υπό εξέταση χρονικής περιόδου. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα αυτού του ορισμού είναι η πρακτικότητά του.

Η παρούσα μελέτη χρησιμοποιεί το εισόδημα ως προσεγγιστική μεταβλητή του επιπέδου ευημερίας, ενώ το άτομο αποτελεί τη μονάδα μέτρησης της φτώχειας. Ένα πολύ σημαντικό θέμα στην ανάλυσή μας είναι η σύγκριση των εισοδημάτων των νοικοκυριών και η αναγωγή τους σε ατομικά εισοδήματα. Τα νοικοκυριά διαφέρουν μεταξύ τους σε δύο βασικά χαρακτηριστικά, στο μέγεθος και στη σύνθεσή τους, τα οποία περιγράφονται απλά ως δημογραφικά και οδηγούν

1. Οι Koutsambelas and Tsakloglou (2008) χρησιμοποιώντας τα στοιχεία των Ερευνών Οικογενειακών Προϋπολογισμών του 2004/05 δείχνουν ότι η συμπερίληψη των τεκμαρτών εισοδημάτων στον ορισμό του εισοδήματος μειώνει σημαντικά τη μετρούμενη ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα.

στις διαφορετικές ανάγκες ανάμεσα στα νοικοκυριά. Επομένως πρέπει να βρεθεί ένας τρόπος να συγκρίνονται τα εισοδήματα των ατόμων ενός νοικοκυριού με τα εισοδήματα των ατόμων άλλων νοικοκυριών, με διαφορετικά δημογραφικά χαρακτηριστικά, αλλά και με τις σημαντικές οικονομίες κλίμακας μέσα σε ένα νοικοκυριό. Η συνήθης πρακτική είναι η μετατροπή του κάθε νοικοκυριού στον αντίστοιχο αριθμό «ισοδύναμων μελών» με τη βοήθεια κάποιας «κλίμακας ισοδυναμίας» (equivalence scale).

Με απλά λόγια, οι κλίμακες αυτές μετατρέπουν το συνολικό εισόδημα ενός νοικοκυριού σε ένα εισόδημα για κάθε μέλος του, λαμβάνοντας υπόψη όλα τα παραπάνω, ώστε να είναι άμεσα συγκρίσιμα μεταξύ τους. Υπάρχουν πολλές μέθοδοι υπολογισμού τέτοιων κλιμάκων ισοδυναμίας. Η παρούσα μελέτη, θέλοντας να εξετάσει την ευαισθησία των αποτελεσμάτων της ως προς τις διαφορετικές κλίμακες, χρησιμοποιεί τρεις διαφορετικές τέτοιες κλίμακες. Η πρώτη είναι η αρχική κλίμακα του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η οποία προσδίδει στάθμιση ίση με τη μονάδα στον υπεύθυνο του νοικοκυριού, στάθμιση ίση με 0,7 σε κάθε ενήλικα και, τέλος, στάθμιση ίση με 0,5 σε κάθε παιδί (άτομο μικρότερο των 14 ετών). Η δεύτερη κλίμακα είναι της Eurostat (ή τροποποιημένη κλίμακα του ΟΟΣΑ), που δίνει σταθμίσεις 1,0 στον υπεύθυνο του νοικοκυριού, 0,5 στους υπόλοιπους ενήλικες και 0,3 στα παιδιά. Η τρίτη και τελευταία κλίμακα είναι η «νέα» κλίμακα του ΟΟΣΑ, η οποία δεν διαχωρίζει ενήλικες και παιδιά, αλλά δίνει τιμή ίση με την τετραγωνική ρίζα του μεγέθους του νοικοκυριού. Αυτή η τρίτη κλίμακα δίνει και τις μεγαλύτερες οικονομίες κλίμακας, ενώ την ακολουθούν η δεύτερη και η πρώτη, αντίστοιχα.

Το τελευταίο σημαντικό ζήτημα ως προς το πρόβλημα του προσδιορισμού είναι ο καθορισμός του επιπέδου εισοδήματος (ως μέτρου ευημερίας) κάτω από το οποίο το άτομο ορίζεται ως φτωχό. Η απάντηση στο πρόβλημα αυτό άπτεται της επιλογής ανάμεσα στην απόλυτη και τη σχετική φτώχεια. Η απόλυτη φτώχεια εξετάζει το βαθμό αποστέρησης των ατόμων από συγκεκριμένα αγαθά, ανεξάρτητα από το επίπεδο ευημερίας της υπόλοιπης κοινωνίας. Επομένως η έννοια της απόλυτης φτώχειας ορίζεται ανεξάρτητα από το ιστορικό πλαίσιο –όσο μπορεί να γίνει αυτό– και αναφέρεται στην πραγματική κατάσταση επιβίωσης των ατόμων (Sen, 1979).

Σε αντίθεση με την απόλυτη φτώχεια, η σχετική φτώχεια εξετάζει τη σχετική θέση των ατόμων στην κοινωνία και συνδέεται σε σημαντικό βαθμό με τις

κοινωνικές συμβάσεις και τα επίπεδα διαβίωσης της εκάστοτε κοινωνίας. Η έννοια της σχετικής φτώχειας πηγάζει από το έργο του Adam Smith (1776), στο οποίο η φτώχεια ορίζεται ως η έλλειψη των αναγκών της ζωής (necessities). Ως αναγκαίο λοιπόν ο Smith ορίζει οτιδήποτε η έλλειψη του οποίου θεωρείται ασύμβατη με τις συνήθειες (έθιμα) μιας περιοχής για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους. Από αυτό τον ορισμό είναι φανερό ότι η σχετική φτώχεια ορίζεται σε άμεσο συσχετισμό με τις ανάγκες που δημιουργούνται μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία σε ορισμένη χρονική περίοδο.

Οι περισσότερες εμπειρικές μελέτες του φαινομένου της φτώχειας στις ανεπτυγμένες χώρες χρησιμοποιούν σχετικές γραμμές φτώχειας. Η ίδια τακτική ακολουθείται και στην παρούσα μελέτη. Ακολουθώντας τη μεθοδολογία της Eurostat, η γραμμή φτώχειας (poverty line), δηλαδή το επίπεδο εισοδήματος κάτω από το οποίο το άτομο θεωρείται φτωχό,² ορίζεται ως το 60% του διάμεσου εισοδήματος. Η παρούσα μελέτη, θέλοντας όπως και στην περίπτωση των κλιμάκων ισοδυναμίας να εξετάσει την ευαισθησία των αποτελεσμάτων της σε σχέση με την επιλογή διαφορετικής γραμμής φτώχειας, χρησιμοποιεί εκτός από το 60% του ενδιάμεσου εισοδήματος και τις περιπτώσεις του 50% και του 70%.

Το πρόβλημα της συνάθροισης

Το πρόβλημα της συνάθροισης αποτελεί το δεύτερο ζήτημα στη διαδικασία μέτρησης της φτώχειας. Γενικά υπάρχουν διάφοροι δείκτες φτώχειας που προσπαθούν να συμπεριλάβουν διαφορετικά χαρακτηριστικά. Ο πιο απλός και ευρύτερα χρησιμοποιούμενος δείκτης φτώχειας είναι το ποσοστό φτώχειας (poverty rate ή headcount ratio), το οποίο ορίζεται ως ο λόγος του αριθμού των φτωχών προς τον συνολικό πληθυσμό. Το μεγαλύτερο πλεονέκτημα αυτού του δείκτη είναι η ευκολία υπολογισμού του. Ένα από τα βασικά μειονεκτήματά του είναι ότι δεν συνυπολογίζει το πόσο απέχουν τα φτωχά άτομα από τη γραμμή φτώχειας. Επιπρόσθετα, μια πιθανή μεταφορά εισοδήματος από ένα άτομο που βρίσκεται κάτω από τη γραμμή φτώχειας σε ένα λίγο πλουσιότερο άτομο, αλλά επίσης φτωχό, δεν επηρεάζει τον συγκεκριμένο δείκτη.

Ένας δεύτερος δείκτης φτώχειας είναι ο λόγος του εισοδηματικού χάσματος (income gap ratio). Σε αντίθεση με τον προηγούμενο δείκτη, αυτός συνυπολογίζει

2. Όταν αναφερόμαστε στο εισόδημα εννοούμε το «ισοδύναμο εισόδημα», το οποίο προκύπτει από τις κλίμακες ισοδυναμίας.

το βάθος της φτώχειας, αφού λαμβάνει υπόψη το πόσο φτωχά είναι τα άτομα. Επιπλέον, παρέχει πληροφορίες για τις δαπάνες που χρειάζονται για την εξάλειψη της φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, το βασικό του μειονέκτημα είναι ότι το βάρος που δίνεται σε όλες αυτές τις αποστάσεις των εισοδημάτων των φτωχών είναι το ίδιο. Επομένως, ο συγκεκριμένος δείκτης δεν είναι ευαίσθητος σε μεταφορές εισοδήματος μεταξύ των φτωχών ατόμων.

Η κριτική που ακολούθησε αυτούς τους αρχικούς δείκτες οδήγησε στην αξιωματική προσέγγιση της μέτρησης της φτώχειας, όπου θεωρείται ότι οι δείκτες φτώχειας χρειάζεται να πληρούν κάποιες συγκεκριμένες ιδιότητες. Ξεκινώντας από το άρθρο του Sen (1976), οι βασικές ιδιότητες (αξιώματα) που πρέπει να πληροί ένας δείκτης φτώχειας θεωρείται ότι είναι η εστίαση (focus axiom), η μονοτονία (monotonicity axiom), η συμμετρία (symmetry axiom) και η μεταφορά (transfer axiom). Η πρώτη ιδιότητα περιορίζει την προσοχή του δείκτη στα εισοδήματα αυτών που είναι φτωχοί· η δεύτερη θεωρεί ότι ο δείκτης φτώχειας πρέπει να αυξάνεται όταν μειώνεται το εισόδημα οποιουδήποτε από τα φτωχά άτομα· η τρίτη ιδιότητα αναφέρεται στη μη αλλαγή του δείκτη φτώχειας από αναλογική μεταβολή όλων των εισοδημάτων· η τελευταία ιδιότητα αναφέρεται στο θετικό αποτέλεσμα μιας αντιστρόφως προοδευτικής μεταφοράς εισοδήματος μεταξύ δύο φτωχών ατόμων.

Ένας τρίτος αρχικός δείκτης, που συνδυάζει τους δύο προηγούμενους, είναι το χάσμα φτώχειας (poverty gap), ο οποίος ορίζεται ως το γινόμενο των δύο προηγούμενων. Ο Sen (1976) υπογραμμίζει ότι ο δείκτης αυτός δεν λαμβάνει υπόψη τη διανομή εισοδήματος ανάμεσα στους φτωχούς. Κατά τη γνώμη του, ο συγκεκριμένος δείκτης θα ήταν πολύ χρήσιμος στην περίπτωση που δεν υπήρχε ανισότητα εισοδήματος μεταξύ των φτωχών ατόμων. Έτσι λοιπόν καταλήγει στο ότι η γενική μορφή ενός δείκτη φτώχειας πρέπει να δίνεται από ένα πολλαπλάσιο του σταθμισμένου αθροίσματος των αποστάσεων των εισοδημάτων των φτωχών ατόμων από τη γραμμή φτώχειας.

Ο Sen (1976) προτείνει ένα δείκτη ο οποίος κατατάσσει τα εισοδήματα των φτωχών από το μεγαλύτερο στο μικρότερο. Ο δείκτης αυτός πληροί δύο επιπλέον ιδιότητες. Η πρώτη ονομάζεται ταξινομημένη αποστέρηση (ranked deprivation) και αναφέρεται στην ισότητα της κατάταξης των φτωχών ατόμων με τη στάθμιση που τους δίνεται στον υπολογισμό του δείκτη, ενώ η δεύτερη ονομάζεται

ομαλοποίηση (normalization) και αναφέρεται στο ότι αν όλοι οι φτωχοί έχουν το ίδιο εισόδημα, τότε ο δείκτης φτώχειας ισούται με το χάσμα φτώχειας.

Ίσως ο πιο διαδεδομένος δείκτης φτώχειας να είναι ο δείκτης που πρότειναν οι Foster, Greer και Thorbecke (FGT, 1984). Γενικά, ένας υπό εξέταση πληθυσμός μπορεί να χωριστεί σε διάφορες υποομάδες με βάση διάφορα δημογραφικά, και όχι μόνο, χαρακτηριστικά. Το πλεονέκτημα αυτού του δείκτη είναι ότι είναι ευαίσθητος στην αλλαγή του επιπέδου φτώχειας οποιασδήποτε υποομάδας. Με λίγα λόγια, αν το επίπεδο φτώχειας μιας υποομάδας του πληθυσμού μειωθεί, τότε αυτό θα οδηγήσει, *ceteris paribus*, σε μείωση του δείκτη φτώχειας για τον πληθυσμό. Η ιδιότητα αυτή ονομάζεται μονοτονία υποομάδας (subgroup monotonicity).

Ένας επιπλέον δείκτης φτώχειας που αναπτύχθηκε πρόσφατα είναι ο δείκτης του Shorrocks (1995), ο οποίος αποτελεί τροποποίηση του δείκτη του Sen (1976). Η τροποποίηση γίνεται ουσιαστικά για να αντιμετωπίσει το βασικό πρόβλημα του δείκτη του Sen, το ότι δηλαδή σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να παραβιάζει την ιδιότητα της μεταφοράς. Ο δείκτης του Shorrocks, βέβαια, εξακολουθεί να μην πληροί την ιδιότητα της μονοτονίας της υποομάδας, αποτέλεσμα του συσχετισμού του με το συντελεστή *Gini*.³

Για τον προσδιορισμό της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» φτώχειας η παρούσα μελέτη υπολογίζει τέσσερις από τους παραπάνω δείκτες: το ποσοστό φτώχειας, το δείκτη του Sen, τον FGT και το δείκτη του Shorrocks για διαφορετικές γραμμές φτώχειας και κλίμακες ισοδυναμίας.

4.2 «Υποκειμενική» φτώχεια

Σημαντικό κομμάτι της σχετικής εμπειρικής βιβλιογραφίας για τις μεθοδολογίες μέτρησης της φτώχειας είναι και η «υποκειμενική» φτώχεια. Η εν λόγω προσέγγιση, αν και δεν έχει ίσως αναπτυχθεί εκτενώς σε σύγκριση με άλλες προσεγγίσεις για τον υπολογισμό της φτώχειας («αντικειμενική-μονοδιάστατη» ή «αντικειμενική-πολυδιάστατη»), θεωρείται ωστόσο από πολλούς ερευνητές βασική συνιστώσα των σχετικών αναλύσεων. Η «υποκειμενική» φτώχεια βασίζεται στις αντιλήψεις των ίδιων των νοικοκυριών όσον αφορά το επίπεδο διαβίωσής τους. Επομένως, έμμεσα υποθέτει ότι το όριο της φτώχειας δεν δύναται να ορι-

3. Στο Παράρτημα Ι παρουσιάζεται η μαθηματική μορφή των προαναφερθέντων δεικτών.

στεί εξωγενώς αλλά πρέπει να προκύπτει από τα ίδια τα άτομα. Με άλλα λόγια, τα νοικοκυριά είναι σε θέση να αξιολογήσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τη δυνατότητά τους να αντιμετωπίζουν επαρκώς τις οικονομικές τους ανάγκες (Callan and Nolan, 1991).

Οι κύριες εμπειρικές προσεγγίσεις για τον υπολογισμό της υποκειμενικής φτώχειας αναφέρονται στη Leyden γραμμή φτώχειας (Leyden Poverty Line – LPL), στην υποκειμενική γραμμή φτώχειας (Subjective Poverty Line – SPL) και στη μεθοδολογία του Κέντρου Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου του Antwerp (Centre for Social Policy method – CSP-method). Οι δύο πρώτες μεθοδολογίες αναπτύχθηκαν αρχικά από τους Goedhart et al. (1977), ενώ ειδικότερα η ονομασία και η περαιτέρω υιοθέτηση της Subjective Poverty Line (SPL) προσέγγισης αναφέρεται από τους Kapteyn et al. (1985).⁴

Πιο αναλυτικά, η Leyden γραμμή φτώχειας (LPL) βασίζεται στην ερώτηση αξιολόγησης εισοδήματος (Income Evaluation Question – IEQ), στην οποία ο υπεύθυνος του νοικοκυριού καλείται να δηλώσει ποιο ποσό καθαρού διαθέσιμου εισοδήματος για το νοικοκυριό του θα θεωρούσε «πολύ χαμηλό», «χαμηλό», «ανεπαρκές», «επαρκές», «υψηλό», «πολύ υψηλό». Γνωρίζοντας το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού, ορίζοντας μια αριθμητική παράμετρο σε κάθε ποιοτική μεταβλητή της ερώτησης και συσχετίζοντας αυτές με τις αντίστοιχες απαντήσεις εισοδήματος, ουσιαστικά εξειδικεύεται και εκτιμάται για κάθε νοικοκυριό μια συνάρτηση χρησιμότητας του εισοδήματος (Welfare Function of Income – WFI).

Στη συνέχεια ο ερευνητής θεωρεί εξωγενώς μια κριτική τιμή χρησιμότητας, η οποία κρίνεται επαρκής για το επίπεδο διαβίωσης των νοικοκυριών, και έμμεσα ορίζει ένα όριο φτώχειας (σε όρους επιπέδου χρησιμότητας). Με άλλα λόγια, σε συνδυασμό με την ατομική συνάρτηση χρησιμότητας του εισοδήματος, προκύπτει η εκτιμημένη ατομική Leyden γραμμή φτώχειας ως συνάρτηση του διαθέσιμου εισοδήματος και του μεγέθους του νοικοκυριού. Για δεδομένο μέγεθος νοικοκυριού, στο σημείο όπου το επίπεδο εισοδήματος είναι ίσο με το εκτιμημένο εισόδημα από την ατομική γραμμή φτώχειας ορίζεται ως η Leyden γραμμή φτώχειας, για όλα τα νοικοκυριά ίδιου μεγέθους. Η συγκεκριμένη μεθοδολογία θεωρείται πιο περίπλοκη από τις υπόλοιπες που έχουν αναπτυχθεί για τη μέτρηση

4. Για την περιγραφή και τη συγκριτική παράθεση αντικειμενικών και υποκειμενικών μεθοδολογιών βλ. επίσης Ravallion (1998).

ση της υποκειμενικής φτώχειας, ενώ ενσωματώνει και ένα εξωγενές, αυθαίρετο στοιχείο στην ανάλυση όσον αφορά το επαρκές επίπεδο χρησιμότητας. Πέραν αυτών, καθώς και της κριτικής για την αξιοπιστία που διαθέτουν οι μεθοδολογίες μέτρησης της χρησιμότητας, η Leyden γραμμή φτώχειας (LPL) δεν ακολουθείται στην παρούσα μελέτη λόγω μη διαθέσιμων πρωτογενών δεδομένων στην EU-SILC (έλλειψη της σχετικής ερώτησης [IEQ]).

Από την άλλη πλευρά, η υποκειμενική γραμμή φτώχειας (SPL) στηρίζεται στην ερώτηση που αφορά το απαιτούμενο ελάχιστο μηνιαίο εισόδημα συνολικά του νοικοκυριού (EME) προκειμένου να φέρει εις πέρας τις διάφορες ανάγκες του. Η ακριβής διατύπωση της ερώτησης έχει ως εξής: «Κατά τη γνώμη σας, ποιο είναι το ελάχιστο καθαρό εισόδημα που πρέπει να έχει το μήνα το νοικοκυριό σας για να αντιμετωπίζει τις ανάγκες του;». Ο υπεύθυνος του ερωτώμενου νοικοκυριού καλείται να δηλώσει το κατ' εκτίμηση ελάχιστο μηνιαίο εισόδημα που απαιτείται για το δικό του νοικοκυριό. Η εν λόγω προσέγγιση, σε σύγκριση με τη Leyden μέθοδο, κατ' ουσίαν θεωρεί ότι μόνο ένα επίπεδο εισοδήματος μπορεί να καθορίσει το όριο μεταξύ φτωχών και μη φτωχών νοικοκυριών. Οι απαντήσεις για το ελάχιστο απαιτούμενο μηνιαίο εισόδημα ($y_{\min}$) εξαρτώνται θετικά από το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού (y), όπως και από το μέγεθος του νοικοκυριού (fs), ή αλλιώς $y_{\min} = f(y, fs)$. Στο πλαίσιο αυτό, εκτιμάται λογαριθμική-γραμμική παλινδρόμηση με εξαρτημένη μεταβλητή το κατ' εκτίμηση ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα και ανεξάρτητες μεταβλητές το πραγματικό εισόδημα του νοικοκυριού και το μέγεθός του.⁵ Συνεπώς, με βάση τις εκτιμημένες παραμέτρους και για κάθε μέγεθος νοικοκυριού, προκύπτει η ατομική γραμμή φτώχειας. Η συνολική γραμμή φτώχειας, διαφοροποιημένη για το μέγεθος του νοικοκυριού, βρίσκεται στο σημείο όπου το εκτιμημένο ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα είναι ίσο με το πραγματικά διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού.⁶

Το θεωρητικό επιχείρημα της υποκειμενικής γραμμής φτώχειας (SPL) είναι ότι για χαμηλά πραγματικά εισοδήματα οι εκτιμήσεις του νοικοκυριού για το ελά-

5. Με άλλα λόγια, εκτιμάται η ακόλουθη παλινδρόμηση:

$$\ln(y_{\min}) = a_0 + a_1 \cdot \ln(y) + a_2 \cdot \ln(fs) + e.$$

6. Αλγεβρικά η υποκειμενική γραμμή φτώχειας δίνεται από τη σχέση:

$$\ln(y_{\min}^*) = \frac{a_0 + a_2 \cdot \ln(fs)}{1 - a_1}.$$

χιστο απαιτούμενο εισόδημά του ($y_{\min}$) θα είναι υψηλότερες από το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα (y), γεγονός που σηματοδοτεί ότι τα άτομα δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν επαρκώς τις ανάγκες τους, ενώ για υψηλότερα εισοδήματα θα ισχύει το αντίστροφο. Συνεπώς, στο σημείο όπου το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα είναι ίσο με το πραγματικό διαθέσιμο, τα άτομα έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίσουν οριακά τις ανάγκες τους· στο εν λόγω σημείο ορίζεται ενδογενώς η υποκειμενική γραμμή φτώχειας.

Το πλεονέκτημα αυτής της μεθόδου είναι ότι η εκτίμηση των παραμέτρων για τον υπολογισμό των γραμμών φτώχειας γίνεται από το σύνολο των νοικοκυριών. Επομένως λαμβάνει υπόψη και τις απαντήσεις νοικοκυριών με υψηλά εισοδήματα. Σημειώνεται ότι κάποιος που έμμεσα δηλώνει φτωχός (δηλαδή το εισόδημα που θεωρεί ότι είναι αναγκαίο για τη διαβίωσή του είναι μεγαλύτερο από το πραγματικό εισόδημά του) δεν συνεπάγεται ότι τελικά, με βάση την εν λόγω μεθοδολογία, θα οριστεί ως φτωχός. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη προσέγγιση, η εκτίμηση των παραμέτρων της ανωτέρω παλινδρόμησης επηρεάζεται σε σημαντικό βαθμό από τα διαθέσιμα πρωτογενή στοιχεία και ειδικότερα από τον τρόπο με τον οποίο διατυπώνεται και γίνεται αντιληπτή η ερώτηση για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα του νοικοκυριού για την κάλυψη των αναγκών του. Για παράδειγμα, εάν ληφθούν υπόψη ως «ανάγκες» εξεζητημένες καταναλωτικές συνήθειες, όπως η συντήρηση ή η αγορά ακριβών αυτοκινήτων, σπιτιών κ.λπ., είναι πιθανόν οι απαντήσεις για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα να είναι σημαντικά υπερεκτιμημένες. Ακολουθώντας, οι εκτιμήσεις των παραμέτρων της παλινδρόμησης θα είναι υψηλές, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι το συνολικό ποσοστό φτώχειας (υψηλό και αυτό) θα αντανακλά εκείνους που είναι πραγματικά φτωχοί. Για την περίπτωση της Ελλάδας, σύμφωνα με τις περιγραφικές στατιστικές, ο λόγος ελάχιστου απαιτούμενου εισοδήματος προς το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα είναι μεγαλύτερος της μονάδας στο 73,5% των παρατηρήσεων, δηλαδή είναι εξαιρετικά υψηλός. Σε αντίστοιχες εμπειρικές εφαρμογές για την Αυστραλία και τη Σουηδία, ο λόγος ήταν 23,7% και 20% αντίστοιχα (Saunders et al., 1994). Στο Παράρτημα II παρατίθεται η εμπειρική εφαρμογή της εν λόγω μεθοδολογίας καθώς και τα σχετικά αποτελέσματα για την περίπτωση της Ελλάδας.

Τέλος, μία από τις μεθοδολογίες που έχουν προταθεί για τον υπολογισμό των υποκειμενικών γραμμών φτώχειας είναι η μεθοδολογία του Κέντρου Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου του Antwerp (Centre for Social Policy method

– CSP-method), η οποία αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 από τον Herman Deleeck. Η εν λόγω μεθοδολογία στηρίζεται στις απαντήσεις δύο ερωτήσεων της έρευνας νοικοκυριού. Η πρώτη ερώτηση είναι η προαναφερθείσα ερώτηση ελάχιστου απαιτούμενου εισοδήματος (EME). Η δεύτερη ερώτηση αναφέρεται στην ευχέρεια, την άνεση με την οποία το νοικοκυριό αντιμετωπίζει τις οικονομικές του ανάγκες, εάν ληφθεί υπόψη το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού (EA). Συγκεκριμένα, η ερώτηση αναφέρει: «Με το συνολικό μηνιαίο ή εβδομαδιαίο εισόδημα όλων των μελών του νοικοκυριού σας, πώς αντιμετωπίζετε τις συνήθεις ανάγκες σας; –Με μεγάλη δυσκολία, –Με δυσκολία, –Με κάποια δυσκολία, –Σχεδόν εύκολα, –Εύκολα, –Πολύ εύκολα». Στην περίπτωση αυτή, ο υπεύθυνος του νοικοκυριού καλείται να επιλέξει μία ανάμεσα σε έξι ποιοτικού τύπου επιλογές, οι οποίες έμμεσα συσχετίζουν το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού με τις οικονομικές του ανάγκες.

Κύριο γνώρισμα της CSP-μεθοδολογίας είναι ότι χρησιμοποιεί για τη μέτρηση της φτώχειας μόνο τα στοιχεία εκείνων των νοικοκυριών που έχουν απαντήσει ότι αντιμετωπίζουν τις ανάγκες τους «με κάποια δυσκολία», βάσει του μηνιαίου εισοδήματος όλων των μελών του νοικοκυριού τους. Το συγκεκριμένο μερικό δείγμα νοικοκυριών θεωρείται ότι ζει κοντά «στο όριο της φτώχειας». Επομένως, τόσο οι απαντήσεις σχετικά με το κατ' εκτίμηση ελάχιστο απαιτούμενο μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού όσο και το πραγματικό εισόδημά του, δύνανται να θεωρηθούν περισσότερο ακριβή για τον υπολογισμό της γραμμής «υποκειμενικής» φτώχειας. Γίνεται λοιπόν η υπόθεση ότι οι εκτιμήσεις των νοικοκυριών που βρίσκονται στα άκρα ως προς το επίπεδο οικονομικής ευημερίας είναι περισσότερο μεροληπτικές όσον αφορά το ελάχιστο απαιτούμενο μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού. Με άλλα λόγια, η CSP-μεθοδολογία εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την επιλογή και το μέγεθος του μερικού δείγματος, καθώς ένας σχετικά μικρός αριθμός παρατηρήσεων καθορίζει τις γραμμές φτώχειας για το σύνολο του πληθυσμού (Flik and Van Praag, 1991).

Κατά την εφαρμογή της CSP-μεθόδου, για καθένα από τα νοικοκυριά επιλέγεται η ελάχιστη τιμή ανάμεσα στο διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού και στην απάντησή του για το ελάχιστο απαιτούμενο μηνιαίο εισόδημα. Για κάθε τύπο νοικοκυριού υπολογίζεται η μέση τιμή της ανωτέρω ελάχιστης τιμής εισοδήματος. Ακολούθως, αφαιρούνται οι ακραίες τιμές (δηλαδή οι παρατηρήσεις εκείνες για τις οποίες η ελάχιστη τιμή κάθε νοικοκυριού διαφέρει περισσότερο από δύο

τυπικές αποκλίσεις από τη μέση ελάχιστη τιμή), και για κάθε τύπο νοικοκυριού υπολογίζεται μια «νέα μέση ελάχιστη τιμή εισοδήματος». Εφόσον οι παρατηρήσεις που καθορίζουν αυτή τη «νέα μέση ελάχιστη τιμή» για κάθε τύπο νοικοκυριού είναι επαρκείς (τουλάχιστον πάνω από 30), τότε η εν λόγω υπολογισθείσα μέση τιμή ελάχιστου εισοδήματος αποτελεί τη γραμμή υποκειμενικής φτώχειας (CSP poverty line) για τον συγκεκριμένο τύπο νοικοκυριού. Αυτή ακριβώς η εμπειρική μέθοδος εφαρμόζεται στην παρούσα μελέτη για την περίπτωση της Ελλάδας, βάσει των στοιχείων της EU-SILC για το 2005.

Ανεξάρτητα ωστόσο από την εμπειρική, υποκειμενική μέθοδο που θα ακολουθηθεί, κατά τον καθορισμό υποκειμενικών γραμμών φτώχειας για κάθε τύπο νοικοκυριού είναι δυνατόν να εξαχθούν, έμμεσα, κλίμακες ισοδυναμίας εισοδήματος. Αυτό αποτελεί ένα από τα πλεονεκτήματα της συγκεκριμένης μεθοδολογικής προσέγγισης, καθώς οι κλίμακες προκύπτουν ενδογενώς και δεν είναι αποτέλεσμα εξωγενούς καθορισμού από «ειδικούς». Συνήθως, οι κλίμακες ισοδυναμίας που προκύπτουν ενδογενώς από τις υποκειμενικές εμπειρικές εφαρμογές είναι περισσότερο επίπεδες σε σχέση με τις αντικειμενικές-μονοδιάστατες κλίμακες ισοδυναμίας.⁷

Σε γενικές γραμμές, έμμεση υπόθεση των μεθοδολογιών «υποκειμενικής» φτώχειας είναι ότι υπάρχει συμφωνία μεταξύ των μελών του νοικοκυριού για το επίπεδο διαβίωσής του, καθώς οι απαντήσεις δίνονται αποκλειστικά από ένα μέλος του νοικοκυριού, συνήθως τον υπεύθυνο αυτού. Συνεπώς, οι απαντήσεις σε ερωτήσεις ποιοτικού χαρακτήρα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την εγγενή αισιοδοξία ή μη του ατόμου. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι τα άτομα που αντιμετωπίζουν δυσκολότερες συνθήκες διαβίωσης τείνουν να συνηθίζουν σε αυτές, με αποτέλεσμα να τείνουν επίσης να απαντούν πιο αισιόδοξα σε ερωτήσεις σχετικά με το επίπεδο διαβίωσής τους (Saunders et al., 1994). Επίσης, ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι υποκειμενικές γραμμές φτώχειας καταδεικνύουν το κοινωνικά ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης. Ωστόσο, πολλά από τα νοικοκυριά που χαρακτηρίζονται φτωχά βάσει της συγκεκριμένης μεθοδολογικής προσέγγισης είναι πιθανόν να μην είναι «φτωχά», αλλά κατ' ουσίαν να βιώνουν «ανασφάλεια για τα επαρκή μέσα διαβίωσής τους» (Deleeck and Van den Bosch, 1992).

7. Για σχετικές αναφορές βλ. Kapteyn et al. (1988), Colasanto et al. (1984), Danziger et al. (1984).

Η κριτική που δέχονται οι διάφορες μεθοδολογίες υπολογισμού της υποκειμενικής φτώχειας αφορούν σε μεγάλο βαθμό και το πώς διατυπώνονται οι ερωτήσεις στις οποίες βασίζονται οι συγκεκριμένες εμπειρικές προσεγγίσεις, καθώς επίσης τη χρησιμότητά τους για την εξαγωγή αξιόπιστων συμπερασμάτων (Bertrand and Mullainathan, 2001). Για παράδειγμα, το νόημα που αποδίδεται σε ορισμένες έννοιες, όπως «ελάχιστο εισόδημα», αντιμετώπιση των αναγκών του νοικοκυριού «με δυσκολία», «συνήθεις ανάγκες» κ.λπ., δύναται να διαφέρει μεταξύ ερωτηθέντων. Στην περίπτωση αυτή η συγκριτική ανάλυση μεταξύ χωρών γίνεται πιο δύσκολη, καθώς ο τρόπος μετάφρασης των σχετικών ερωτήσεων μπορεί να επηρεάσει τις τελικές απαντήσεις (Van den Bosch et al., 1993).

Επιπλέον, οι απαντήσεις της ερώτησης για το ΕΜΕ, όπως έχει ήδη αναφερθεί, ενδεχομένως να είναι υπερεκτιμημένες, εάν οι ερωτηθέντες λαμβάνουν υπόψη έκτακτες, τρέχουσες οικονομικές ανάγκες (για παράδειγμα, έκτατα, μη επαναλαμβανόμενα έξοδα). Με άλλα λόγια, δεν μπορεί να συνεκτιμηθεί εάν οι απαντήσεις για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα δίνονται βάσει των μέσων, συνήθων αναγκών του νοικοκυριού ή βάσει των τρεχουσών οικονομικών αναγκών του κατά την περίοδο συλλογής των στοιχείων. Για το λόγο αυτό τίθεται το ερώτημα εάν θα πρέπει οι υποκειμενικές γραμμές φτώχειας να υπολογίζονται με βάση εκείνα τα νοικοκυριά που έχουν σχετικά σταθερό εισόδημα (De Vos and Garner, 1991). Σε γενικές γραμμές έχει παρατηρηθεί ότι η «υποκειμενική γραμμή φτώχειας» τείνει να παρουσιάζει σημαντικές διακυμάνσεις διαχρονικά (Van den Bosch et al., 1993).

Δεδομένης της κριτικής για τις υποκειμενικές προσεγγίσεις, γεννάται το ερώτημα εάν οι υποκειμενικές μεθοδολογίες για τον καθορισμό των γραμμών φτώχειας αποτελούν περισσότερο αντιπροσωπευτικό τρόπο, καθώς άμεσα ενσωματώνουν σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές πεποιθήσεις για το επίπεδο διαβίωσης. Πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι μια ολική, εμπειρική θεώρηση της φτώχειας του πληθυσμού, με συνδυασμό της «μονοδιάστατης», της «υποκειμενικής» και της «πολυδιάστατης» προσέγγισης, είναι σε θέση να εξάγει πιο αξιόπιστα αποτελέσματα, ειδικότερα ως προς τη διάρθρωση της φτώχειας (Hagenaars and de Vos, 1988). Η «υποκειμενική» και η «μονοδιάστατη» μέθοδος εξαρτώνται πιο άμεσα από το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού και επομένως είναι δυνατόν να καταλήγουν σε πιο συναφή εμπειρικά αποτελέσματα.

4.3 «Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια

Η έννοια της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» φτώχειας βασίζεται στην αντίληψη ότι για τον προσδιορισμό της φτώχειας δεν είναι επαρκής η εξέταση του ύψους του εισοδήματος ενός ατόμου (ή ενός νοικοκυριού) αλλά είναι αναγκαίο να εξεταστεί συγχρόνως το κατά πόσο το συγκεκριμένο άτομο (ή νοικοκυριό) ικανοποιεί ορισμένες βασικές ανάγκες (όπως η διαμονή σε κατοικία με λουτρό, η δυνατότητα για επικοινωνία μέσω τηλεφώνου, η πραγματοποίηση διακοπών σε ετήσια βάση, η επαρκής θέρμανση της κατοικίας διαμονής κλπ.). Με άλλα λόγια, η «πολυδιάστατη» φτώχεια αναφέρεται τόσο σε νομισματικούς όσο και σε μη νομισματικούς δείκτες και προσδιορίζει το φαινόμενο της φτώχειας εξετάζοντας το κατά πόσο ένα άτομο (ή ένα νοικοκυριό) διαθέτει ορισμένα βασικά αγαθά ή ικανοποιεί συγκεκριμένες ανάγκες.⁸

Έχει υποστηριχθεί ότι η προσέγγιση αυτή υπερτερεί έναντι της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» προσέγγισης της φτώχειας για τρεις κυρίως λόγους. Πρώτον, όπως έχει επισημανθεί από πολλούς ερευνητές,⁹ παρά το γεγονός ότι ένα υψηλότερο εισόδημα μπορεί να δώσει τη δυνατότητα για αγορά αγαθών που βελτιώνουν το επίπεδο διαβίωσης, εντούτοις υπάρχουν αγαθά για τα οποία δεν υπάρχει δυνατότητα αγοράς· συνεπώς η διαθεσιμότητα εισοδήματος δεν είναι επαρκής συνθήκη για την απόκτησή τους. Παραδείγματα τέτοιων αγαθών είναι τα δημόσια αγαθά, η καθαρή ατμόσφαιρα, η έλλειψη θορύβου στην περιοχή διαμονής, τα προγράμματα πρόληψης ασθενειών στις υπανάπτυκτες χώρες κλπ. Δεύτερον, η ανάλυση των πληροφοριών που σχετίζονται με τα επίπεδα διαβίωσης –και η οποία απαιτείται για την «πολυδιάστατη» ανάλυση της φτώχειας– θεωρείται γενικά πιο αξιόπιστη από μία αποκλειστική ανάλυση των δεδομένων για τα εισοδήματα των ατόμων, στα οποία δεδομένα υπάρχουν πολλές φορές μη καταγεγραμμένες πηγές εισοδημάτων ή εισοδήματα προερχόμενα από παράνομες συναλλαγές (αυτά τα εισοδήματα δεν καταγράφονται στις έρευνες που χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση του φαινομένου της φτώχειας).¹⁰ Τρίτον, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η «πολυδιάστατη» προσέγγιση της φτώχειας αντιμε-

8. Βλ. παρακάτω για το πρόβλημα που υπάρχει με τη χρήση του εισοδήματος στον προσδιορισμό της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» φτώχειας.

9. Βλ., για παράδειγμα, Mukherjee (2001), Tsui (2002), Bourguignon and Chakravarty (2003), Chakravarty (2006).

10. Βλ. Deutsch and Silber (2005, p. 146).

τωπίζει σε κάποιο βαθμό το πρόβλημα που υπάρχει με τον υποκειμενικό και –σε κάποιο βαθμό– αυθαίρετο καθορισμό των ορίων φτώχειας στη «μονοδιάστατη» προσέγγιση. Αυτός ο υποκειμενισμός έχει ως αποτέλεσμα η διαθεσιμότητα ενός εισοδήματος που βρίσκεται πάνω από το όριο της φτώχειας να μην εξασφαλίζει απαραίτητα την οικονομική δυνατότητα για την αγορά των αναγκαίων αγαθών για μια αξιοπρεπή διαβίωση. Αντίθετα, η εξέταση του αν ικανοποιούνται συγκεκριμένες ανάγκες επιτρέπει τη διαμόρφωση μιας πιο ξεκάθαρης εικόνας για το κατά πόσο ένα άτομο (ή νοικοκυριό) έχει ένα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης.

Έξι είναι τα βασικά ζητήματα που σχετίζονται με τη μέτρηση της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» φτώχειας. Το πρώτο ζήτημα αφορά τον καθορισμό εκείνων των «διαστάσεων» της φτώχειας που θα χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή του δείκτη φτώχειας. Οι «διαστάσεις» οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί σε διάφορες εμπειρικές μελέτες όπου έχει γίνει χρήση της συγκεκριμένης μεθοδολογίας αναφέρονται κατά κύριο λόγο στην κατοχή συγκεκριμένων διαρκών καταναλωτικών αγαθών, στην ποιότητα διαμονής, στο επίπεδο εκπαίδευσης, στην κατάσταση της υγείας, στην ένταση και την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων, στην ικανοποίηση από την εργασία αλλά και στο εισόδημα.¹¹ Στην πράξη η επιλογή αυτών των «διαστάσεων» καθορίζεται από τους διάφορους ερευνητές με βάση κυρίως τη διαθεσιμότητα των στοιχείων αλλά και την έμφαση που επιθυμεί καθένας να δώσει σε συγκεκριμένες πτυχές της φτώχειας.

Ένα δεύτερο ζήτημα έχει να κάνει με το κατά πόσο η αποστέρηση σε κάποια «διάσταση» θεωρείται ότι είναι υπαρκτή στην περίπτωση μη δυνατότητας ικανοποίησης της συγκεκριμένης ανάγκης ή αν θεωρείται ότι είναι υπαρκτή στην περίπτωση μη ικανοποίησης της εν λόγω ανάγκης. Στην πρώτη περίπτωση αυτό που θεωρείται ότι έχει σημασία είναι αν το άτομο (ή το νοικοκυριό) έχει την οικονομική δυνατότητα να ικανοποιήσει μια ανάγκη ανεξαρτήτως του αν τελικά την ικανοποιεί. Για παράδειγμα, αυτό που ενδιαφέρει δεν είναι αν το άτομο (ή το νοικοκυριό) διαθέτει τηλεόραση ή όχι στο σπίτι του, αλλά το κατά πόσο έχει την οικονομική δυνατότητα να την αγοράσει εφόσον το επιθυμεί. Αντίθετα, στη δεύτερη περίπτωση αυτό που ενδιαφέρει είναι το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή,

11. Για τέτοιες εμπειρικές μελέτες βλ. Burchardt et al. (1999), Tsakloglou and Papadopoulos (2001b, 2002), Bradshaw et al. (2000), Bourguignon and Chakravarty (2003), Deutsch and Silber (2005), D'Ambrosio et al. (2005), Chakravarty and D'Ambrosio (2006), Bossert et al. (2007) και Maasumi and Lugo (2008).

στο παράδειγμά μας, αν το άτομο (ή το νοικοκυριό) διαθέτει τελικά τηλεόραση. Το ποια από τις δύο προσεγγίσεις είναι πιο σωστή παραμένει ένα θέμα προς διερεύνηση.¹² Η επιλογή της εκάστοτε προσέγγισης πάντως εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από το είδος της ανάγκης στην οποία αναφερόμαστε. Για παράδειγμα, στις ανάγκες που σχετίζονται με τη διατροφή φαίνεται πιο λογικό να γίνεται χρήση της δεύτερης προσέγγισης, ενώ η πρώτη προσέγγιση είναι πιθανότατα προτιμότερη σε ανάγκες που θεωρούνται λιγότερο βασικές (όπως τηλέφωνο, Η/Υ κλπ.).

Τα υπόλοιπα τέσσερα ζητήματα συνδέονται με την κατασκευή του εκάστοτε δείκτη ευημερίας και το πώς αυτός χρησιμοποιείται για τον προσδιορισμό της «πολυδιάστατης» φτώχειας. Το πρώτο θέμα, ως προς την κατασκευή αυτού του δείκτη, έχει να κάνει με τον προσδιορισμό των ελάχιστων επιπέδων που πρέπει κάποιος να διαθέτει από ένα αγαθό ή γενικότερα από μία «διάσταση» προκειμένου να μη θεωρείται φτωχός ως προς αυτή. Στην περίπτωση που αναφερόμαστε σε «διαστάσεις» που αφορούν τη διαθεσιμότητα ή όχι ενός αγαθού (ή εναλλακτικά τη μη ικανότητα για απόκτηση) τα πράγματα είναι σχετικά ξεκάθαρα, αφού υπάρχουν δύο εναλλακτικές καταστάσεις, η μία εκ των οποίων αντιστοιχεί στην αποστέρηση και η άλλη στη μη αποστέρηση. Στην περίπτωση που έχουμε όμως να κάνουμε με ποιοτικές μεταβλητές (π.χ. ελευθερία έκφρασης, ένταση ρατσισμού κλπ.) ή με μεταβλητές που εμπεριέχουν κάποια ποσοτική διάσταση (για παράδειγμα, πόσα τετραγωνικά στέγης είναι αναγκαία προκειμένου ένα άτομο να έχει μια αξιοπρεπή διαβίωση) η απόφαση είναι δυσκολότερη. Η τελική επιλογή πάντως εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από το κατά πόσο στην εκάστοτε προσέγγιση χρησιμοποιείται ένας «απόλυτος» ή ένας «σχετικός» ορισμός της φτώχειας.¹³

Το δεύτερο θέμα αφορά το βαθμό υποκατάστασης ή/και συμπληρωματικότητας που υποθέτει κάποιος για τις «διαστάσεις» οι οποίες αναλύονται. Στην περίπτωση πλήρους υποκατάστασης μεταξύ δύο «διαστάσεων» θεωρείται ότι η μη αποστέρηση στη μία από τις δύο διαστάσεις είναι αρκετή προκειμένου κάποιο άτομο (ή νοικοκυριό) να μη θεωρείται φτωχό ως προς αυτές. Αντίθετα, στην περίπτωση της πλήρους συμπληρωματικότητας ο χαρακτηρισμός ενός ατόμου (ή νοικοκυριού) ως μη φτωχού προϋποθέτει τη μη αποστέρησή του και στις

12. Βλ. σχετικά Sen (1985, 1993), Tsui (2002) και Thorbecke (2008).

13. Βλ. παραπάνω (Ενότητα 4.1) για τις διαφορές μεταξύ της απόλυτης και της σχετικής φτώχειας.

δύο «διαστάσεις».¹⁴ Μία «διάσταση» η οποία θεωρείται ότι έχει μεγάλο βαθμό υποκατάστασης με τις υπόλοιπες που χρησιμοποιούνται στην «πολυδιάστατη» προσέγγιση είναι το εισόδημα. Ο λόγος είναι ότι η διαθεσιμότητα ενός επαρκούς εισοδήματος θεωρείται πολλές φορές ικανή για την απόκτηση αγαθών ή για την κάλυψη αναγκών που συγκαταλέγονται στις υπόλοιπες «διαστάσεις» της φτώχειας. Με βάση αυτή τη λογική, η υιοθέτηση του εισοδήματος ως μία από τις «διαστάσεις» της φτώχειας πρέπει να συνεπάγεται μειωμένη συνεισφορά των υπόλοιπων «διαστάσεων» στο δείκτη φτώχειας ή, εναλλακτικά, μείωση των ελάχιστων επιπέδων προκειμένου κάποιος να μη θεωρείται αποστερημένος ως προς ένα αγαθό ή μια ανάγκη.

Ένα τρίτο ζήτημα που συνδέεται με το παραπάνω και αφορά το δείκτη ευημερίας είναι η σχετική βαρύτητα που θα αποφασιστεί να δοθεί σε κάθε «διάσταση» της φτώχειας. Η βαρύτητα της κάθε «διάστασης» σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με την αξία που αποδίδεται στη συγκεκριμένη ανάγκη ή στο συγκεκριμένο αγαθό για την ευημερία του ατόμου (ή του νοικοκυριού), αλλά και με την υπόθεση που θα χρησιμοποιηθεί για το βαθμό υποκατάστασης ή συμπληρωματικότητας, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Και σε αυτή την περίπτωση πάντως παίζει σημαντικό ρόλο το εάν υιοθετείται η σχετική ή η απόλυτη προσέγγιση. Μία σχετική προσέγγιση συνεπάγεται ότι τα βάρη των «διαστάσεων» θα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από το ποσοστό του πληθυσμού που είναι αποστερημένο από τη συγκεκριμένη διάσταση στην εκάστοτε κοινωνία. Σε αντίθεση, μία απόλυτη προσέγγιση αποδίδει τη βαρύτητα ανά «διάσταση» χωρίς να λαμβάνει υπόψη τη σχετική αξία της συγκεκριμένης «διάστασης» στην εκάστοτε κοινωνία, αλλά βασιζόμενη σε μια γενικότερη αντίληψη για την έννοια της αποστέρησης.

Τέλος, ένα τέταρτο ζήτημα αφορά τον προσδιορισμό της ελάχιστης τιμής με την οποία πρέπει να είναι ίσος ο δείκτης ευημερίας κάποιου ατόμου (ή νοικοκυριού) προκειμένου αυτό να μην είναι φτωχό. Η ελάχιστη αυτή τιμή μπορεί να καθοριστεί είτε σε σχετικούς είτε σε απόλυτους όρους, ενώ εξαρτάται επιπλέον και από το βαθμό υποκατάστασης και συμπληρωματικότητας που υποθέτουμε ότι διαθέτουν οι διάφορες «διαστάσεις». Με βάση την τιμή αυτή προσδιορίζεται το εάν ένα άτομο (ή νοικοκυριό) είναι φτωχό, και με αυτό τον τρόπο προκύπτει το ποσοστό της «πολυδιάστατης» φτώχειας στο σύνολο του πληθυσμού.

14. Βλ. Bourguignon and Chakravarty (2003), Diaz (2003) και Thorbecke (2008).

Στην παρούσα μελέτη η προσέγγιση που ακολουθούμε και ο τρόπος που αντιμετωπίζουμε τα παραπάνω ζητήματα έχει ως εξής: στην ανάλυση της φτώχειας κάνουμε χρήση 19 «διαστάσεων», οι οποίες ομαδοποιούνται σε τρεις κατηγορίες για την κατασκευή τριών ανεξάρτητων δεικτών ευημερίας. Οι κατηγορίες αυτές είναι η ποιότητα διαμονής, η δυνατότητα για απόκτηση διαρκών καταναλωτικών αγαθών και η δυνατότητα για ικανοποίηση βασικών αναγκών. Η πρώτη κατηγορία αφορά ζητήματα όπως η διαθεσιμότητα λουτρού στην κατοικία διαμονής, η υγρασία στο σπίτι, ο θόρυβος στην περιοχή διαμονής κ.λπ. Η δεύτερη κατηγορία αναφέρεται σε διαρκή αγαθά, όπως η τηλεόραση, το τηλέφωνο και ο Η/Υ. Τέλος, η τρίτη κατηγορία έχει να κάνει με την οικονομική δυνατότητα για ικανοποιητική θέρμανση στην κατοικία διαμονής, για αποπληρωμή δανείων, λογαριασμών κ.λπ.

Στο Παράρτημα ΙΙΙ παρατίθενται οι σχετικές ερωτήσεις της έρευνας EU-SILC που αντιστοιχούν στην εκάστοτε «διάσταση».¹⁵ Σε κάποιες από αυτές τις ερωτήσεις υιοθετείται η προσέγγιση η οποία θεωρεί αναγκαία για τη μη αποστέρηση τη διαθεσιμότητα ενός αγαθού, ενώ σε κάποιες άλλες υιοθετείται η προσέγγιση που βασίζεται στην οικονομική δυνατότητα για απόκτηση. Ο τρόπος με τον οποίο είναι διατυπωμένες οι ερωτήσεις οδηγεί επίσης σε δύο διακριτές εναλλακτικές καταστάσεις: της αποστέρησης και της μη αποστέρησης. Με αυτό τον τρόπο δεν είναι αναγκαίο να οριστούν κάποια αυθαίρετα ελάχιστα επίπεδα ανά «διάσταση». Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι στις «διαστάσεις» που χρησιμοποιούμε δεν περιλαμβάνεται το εισόδημα τόσο για να αποφύγουμε το πρόβλημα της υποκατάστασης, το οποίο περιγράψαμε παραπάνω, όσο και γιατί η εισοδηματική φτώχεια έχει αναλυθεί διεξοδικά στην πρώτη μεθοδολογία που χρησιμοποιήσαμε.

Όσον αφορά την κατασκευή των δεικτών, δημιουργούμε τρεις δείκτες ευημερίας, έναν για κάθε κατηγορία, βασιζόμενοι στη σχετική προσέγγιση της φτώχειας. Αυτό σημαίνει ότι η βαρύτητα κάθε διάστασης στην κατασκευή του εκάστοτε δείκτη είναι θετική συνάρτηση του ποσοστού του πληθυσμού που είναι μη αποστερημένο σε αυτή. Έτσι, για παράδειγμα, αν το 80% του πληθυσμού έχει

15. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι σχετικές ερωτήσεις της EU-SILC φαίνεται να έχουν μια μεροληπτικότητα προς την κατεύθυνση των νοικοκυριών που διαμένουν στις αστικές περιοχές. Πολύ σημαντικές διαστάσεις αποστέρησης, ιδίως για νοικοκυριά που διαμένουν σε απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές, απουσιάζουν εντελώς από τον κατάλογο των σχετικών ερωτήσεων (π.χ. ευκολία πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες κ.λπ.).

την οικονομική δυνατότητα για αγορά Η/Υ και το 95% για αγορά τηλεόρασης, η αποστέρηση της τηλεόρασης θεωρείται πιο σημαντική στη διαμόρφωση του δείκτη ευημερίας.¹⁶

Αφού πλέον έχουν κατασκευαστεί οι δείκτες, ορίζουμε σε καθέναν από αυτούς μία ελάχιστη τιμή πάνω από την οποία θεωρείται ότι δεν υπάρχει αποστέρηση ως προς τη συγκεκριμένη κατηγορία. Επιλέγουμε να ορίσουμε το όριο φτώχειας στο 80% της διαμέσου του δείκτη ευημερίας στον πληθυσμό. Αυτό σημαίνει ότι υιοθετούμε μία σχετική προσέγγιση, ενώ υποθέτουμε και κάποιο βαθμό υποκατάστασης ανάμεσα στις «διαστάσεις» της κάθε κατηγορίας.¹⁷ Με αυτό τον τρόπο υπολογίζονται τα ποσοστά φτώχειας ανά κατηγορία. Στη συνέχεια, προκειμένου να υπολογιστεί το ποσοστό της «πολυδιάστατης» φτώχειας στο σύνολο του πληθυσμού, προσθέτουμε την τιμή των δεικτών ευημερίας ανά κατηγορία έτσι ώστε να υπολογιστεί ένας συνολικός δείκτης ευημερίας ανά άτομο. Σε αυτή την πρόσθεση δίνεται συγκεκριμένη βαρύτητα στο δείκτη κάθε κατηγορίας· η βαρύτητα αυτή είναι ίση με το ποσοστό του πληθυσμού που δεν είναι αποστερημένο στην εν λόγω κατηγορία.¹⁸ Τέλος, το ποσοστό φτώχειας ορίζεται

16. Συνεπώς ο μαθηματικός τύπος για το δείκτη ευημερίας κάθε κατηγορίας έχει ως εξής:

$$IN_{ij} = \frac{\sum_{k=1} w_k X_{ik}}{\sum_{k=1} w_k},$$

όπου j είναι μία από τις τρεις κατηγορίες, i είναι το άτομο, k είναι η «διάσταση», X είναι η τιμή της «διάστασης» (0 ή 1) και w είναι η σχετική βαρύτητα της κάθε «διάστασης», η οποία ισούται με το ποσοστό του πληθυσμού που είναι μη αποστερημένο όσον αφορά τη συγκεκριμένη «διάσταση». Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο τρόπος με τον οποίο είναι ορισμένος ο δείκτης συνεπάγεται ότι μπορεί να πάρει τιμές από 0 (πλήρης αποστέρηση) έως 1 (μηδενική αποστέρηση).

17. Μη υποκατάσταση θα σήμαινε ότι ως όριο φτώχειας υιοθετείται η μονάδα σε οποιαδήποτε από τις εξεταζόμενες διαστάσεις.

18. Με άλλα λόγια, ο μαθηματικός τύπος που ακολουθείται για την εξαγωγή του συνολικού δείκτη ευημερίας (TIN) έχει ως εξής:

$$TIN_i = \frac{\sum_{j=1} w_j IN_{ij}}{\sum_{j=1} w_j},$$

όπου w_j είναι η σχετική βαρύτητα από τις 3 διαστάσεις j.

χρησιμοποιώντας ως όριο φτώχειας το 80% της διαμέσου του δείκτη ευημερίας στο σύνολο του πληθυσμού.

Μία εναλλακτική μεθοδολογία που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη για τον προσδιορισμό της «πολυδιάστατης» φτώχειας βασίζεται στη λεγόμενη «fuzzy» προσέγγιση της φτώχειας.¹⁹ Η λογική στην οποία στηρίζεται η συγκεκριμένη προσέγγιση είναι ότι υπάρχουν περιπτώσεις στη μέτρηση της φτώχειας όπου τα άτομα δεν μπορούν να θεωρηθούν με βεβαιότητα φτωχά ή μη φτωχά (αυτό ισχύει κυρίως στις περιπτώσεις που ο δείκτης φτώχειας τους είναι κοντά στο όριο). Έτσι λοιπόν προτείνεται, αντί για τον καθορισμό ενός αυστηρού ελάχιστου επιπέδου κάτω από το οποίο κάποιος είναι φτωχός, να ορίζεται ένα εύρος τιμών μέσα στο οποίο η κατάσταση του ατόμου (το αν δηλαδή είναι φτωχό ή όχι) να θεωρείται αμφίβολη. Στα άτομα των οποίων η κατάσταση βρίσκεται μέσα σε αυτό το εύρος προτείνεται να αντιστοιχεί ένας συγκεκριμένος «βαθμός φτώχειας», ο οποίος χρησιμοποιείται ουσιαστικά για τον υπολογισμό της συνολικής φτώχειας στον πληθυσμό. Για την ακριβή μεθοδολογία που ακολουθείται στην παρούσα μελέτη για τη μέτρηση της φτώχειας μέσω της «fuzzy» προσέγγισης καθώς και για τα αποτελέσματα που προκύπτουν βλ. Παράρτημα IV.

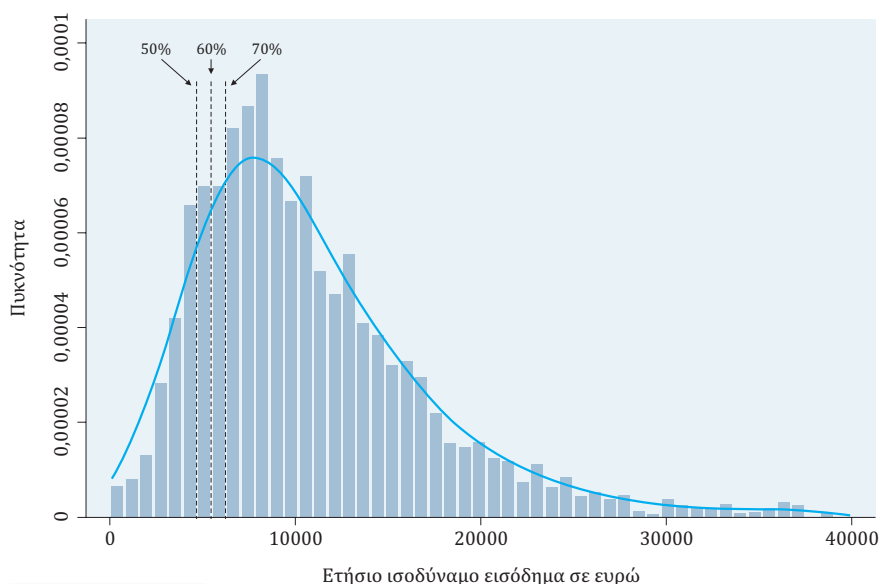
19. Βλ. μεταξύ άλλων Cerioli and Zani (1990), Cheli and Lemi (1995), Chakravarty (2006), Deutsch and Silber (2005), D'Ambrosio et al. (2005), Silber and Sorin (2006).

5. Εμπειρικά αποτελέσματα

5.1 Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» προσέγγισης

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται, με τη χρήση ιστογράμματος και της συνάρτησης kernel, η κατανομή του διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος στον πληθυσμό της Ελλάδας το 2005.²⁰ Το διαθέσιμο εισόδημα είναι το καθαρό εισόδημα, έπειτα από φόρους εισοδήματος και κοινωνικές μεταβιβάσεις. Οι τρεις γραμμές απεικονίζουν εναλλακτικά όρια φτώχειας με βάση το 50%, το 60% και το 70%

Διάγραμμα 1: Κατανομή του ισοδύναμου εισοδήματος στο σύνολο του πληθυσμού

20. Για τη χρήση της συνάρτησης kernel στην απεικόνιση της κατανομής του εισοδήματος βλ., για παράδειγμα, Paratheodorou et al. (2004).

του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος. Αριστερά από τις γραμμές, το εμβαδόν κάτω από την καμπύλη απεικονίζει τον πληθυσμό που είναι φτωχός με βάση την εκάστοτε γραμμή φτώχειας. Το διάγραμμα μας δίνει τη δυνατότητα να παρατηρήσουμε τον πληθυσμό που προστίθεται στους φτωχούς με την αύξηση των ορίων φτώχειας και άρα να έχουμε μια πρώτη εικόνα για την ευαισθησία του δείκτη φτώχειας στην υιοθέτηση διαφορετικών ορίων. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η κατανομή εισοδήματος είναι αριστερόκυρτη, σχετικά μικρές αλλαγές στη γραμμή φτώχειας έχουν ως αποτέλεσμα σημαντικές μεταβολές στα ποσοστά του πληθυσμού που κατατάσσονται ως «φτωχά».

Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τα αποτελέσματα της μέτρησης της φτώχειας με βάση τη μεθοδολογία της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» προσέγγισης. Στον πίνακα αυτό παρουσιάζονται οι τέσσερις βασικοί δείκτες μέτρησης της φτώχειας για διαφορετικές γραμμές φτώχειας και για διαφορετικές κλίμακες ισοδυναμίας, όπως ακριβώς εξηγεί η προηγούμενη ενότητα της παρούσας μελέτης. Ο βασικός σκοπός αυτού του πίνακα είναι η ανάλυση ευαισθησίας των εκάστοτε δεικτών μέτρησης της φτώχειας στις παραπάνω παραμέτρους. Τα ποσοστά εντός παρενθέσεων απεικονίζουν τη μεταβολή της τιμής του κάθε δείκτη φτώχειας από την τιμή του ίδιου δείκτη για την περίπτωση αναφοράς, η οποία αντιστοιχεί στις κλίμακες ισοδυναμίας της Eurostat με γραμμή φτώχειας το 60% του ενδιάμεσου εισοδήματος. Με βάση αυτή την προσέγγιση, το ποσοστό φτώχειας (H) ισούται με το 18,9% του πληθυσμού.²¹

Ένα πρώτο στοιχείο που φαίνεται από τον Πίνακα 1 είναι ότι με δεδομένες τις κλίμακες ισοδυναμίας οι δείκτες φτώχειας φαίνεται να είναι αρκετά ευαίσθητοι στη μεταβολή των γραμμών φτώχειας. Η αύξηση των γραμμών φτώχειας έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση όλων των δεικτών φτώχειας, με περισσότερο ευαίσθητο σε γενικές γραμμές τον δείκτη των Foster, Greer και Thorebecke (FGT) και αυτόν του Sen (S), ενώ ο απλός δείκτης του ποσοστού φτώχειας φαίνεται να είναι ο λιγότερο ευαίσθητος. Ένα δεύτερο πολύ σημαντικό στοιχείο φαίνεται να είναι ότι με δεδομένη τη γραμμή φτώχειας οι δείκτες της φτώχειας δεν μεταβάλλονται σημαντικά στην επιλογή διαφορετικών κλιμάκων ισοδυναμίας. Ιδιαίτερα το ποσοστό φτώχειας και ο δείκτης του Shorrocks (SH) φαίνεται να έχουν τη μικρότε-

21. Στην περίπτωση αυτή, το ύψος της γραμμής φτώχειας σε τιμές του 2005 για ένα μονομελές νοικοκυριό είναι 475 ευρώ το μήνα, ενώ για ένα ζευγάρι με δύο ανήλικα παιδιά 997,5 ευρώ.

Πίνακας 1: Ποσοστά φτώχειας με τη χρήση εναλλακτικών γραμμών φτώχειας και κλιμάκων ισοδυναμίας

Κλίμακα ισοδυναμίας	Γραμμή φτώχειας	H	FGT	S	SH
Eurostat (1,0, 0,5, 0,3)	50%	0,122 (-35,5)	0,016 (-33,3)	0,051 (-34,6)	0,065 (-36,3)
	60%	0,189	0,024	0,078	0,102
	70%	0,256 (+35,5)	0,035 (+45,8)	0,113 (+44,9)	0,144 (+41,2)
ΟΟΣΑ αρχική (1,0, 0,7, 0,5)	50%	0,126 (-33,3)	0,016 (-33,3)	0,053 (-32,1)	0,067 (-34,3)
	60%	0,191 (+1,1)	0,025 (+4,2)	0,08 (+2,6)	0,104 (+2,0)
	70%	0,264 (+39,7)	0,036 (+50)	0,119 (+52,6)	0,148 (+45,1)
ΟΟΣΑ νέα (n ^{0,5})	50%	0,119 (-37)	0,016 (-33,3)	0,052 (-33,3)	0,067 (-34,3)
	60%	0,193 (+2,1)	0,025 (+4,2)	0,083 (+6,4)	0,104 (+2,0)
	70%	0,265 (+40,2)	0,036 (+50)	0,117 (+50)	0,147 (+44,1)

ρη μεταβολή, ενώ τη μεγαλύτερη εμφανίζεται να έχει ο δείκτης του Sen για την περίπτωση του 60% του εισοδήματος. Τέλος, οι δείκτες φτώχειας φαίνεται να παίρνουν τις μικρότερες τιμές τους για τις κλίμακες ισοδυναμίας της Eurostat.

Διαφοροποίηση παρουσιάζουν οι περιπτώσεις όπου οι δείκτες παίρνουν τις ακραίες (μεγαλύτερες και κατώτερες) τιμές τους. Ξεκινώντας από το ποσοστό φτώχειας βλέπουμε ότι οι ακραίες τιμές προκύπτουν στην περίπτωση των νέων κλιμάκων ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ, για 70% και 50% γραμμή φτώχειας αντίστοιχα. Οι δείκτες του Sen και του Shorrocks παίρνουν τις μικρότερες τιμές τους για τις κλίμακες ισοδυναμίας της Eurostat (προφανώς για 50% γραμμή φτώχειας), ενώ αποκτούν τις μεγαλύτερες τιμές τους για τις κλίμακες ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ. Το σημαντικότερο ίσως μειονέκτημα των δεικτών φτώχειας που αναφέρονται στον Πίνακα 1, με εξαίρεση το παραδοσιακό ποσοστό φτώχειας, είναι η δυσκολία να ερμηνευτούν, ιδιαίτερα στην περίπτωση όπου δεν υπάρχει κάποια συγκριτική μελέτη διαφορετικών χωρών ή διαφορετικών χρονικών περιόδων.

5.2 Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «υποκειμενικής» προσέγγισης

Στο πλαίσιο της ανάλυσης της «υποκειμενικής» φτώχειας στην Ελλάδα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, υιοθετήθηκε η CSP-μέθοδος. Η κατηγοριοποίηση των νοικοκυριών για τον καθορισμό του τύπου του νοικοκυριού έγινε βάσει της σύνθεσής τους σε ενήλικες και παιδιά (ανήλικοι). Παράλληλα, η ανάλυση για τον καθορισμό του ποσοστού «υποκειμενικής» φτώχειας γίνεται σε επίπεδο ατόμων, υπό την υπόθεση ότι υπάρχει ομοιόμορφη κατανομή αγαθών μεταξύ των μελών του κάθε νοικοκυριού, ώστε είτε όλα τα μέλη του νοικοκυριού να είναι φτωχά είτε κανένα από αυτά. Με άλλα λόγια, δεν υπάρχει ενδοοικογενειακός διαχωρισμός στην κατανομή εισοδήματος μεταξύ των μελών του νοικοκυριού. Αυτή η υπόθεση υιοθετείται από τις περισσότερες σχετικές εμπειρικές αναλύσεις, οι οποίες όμως διεξάγονται συνήθως σε επίπεδο νοικοκυριού.²²

Το διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού έχει αναχθεί σε μηνιαία βάση. Η χρονική βάση που επιλέγεται σχετίζεται άμεσα με την ερώτηση για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα, ώστε να είναι δυνατή η σύγκρισή τους. Ωστόσο, σε νοικοκυριά όπου το συνολικό εισόδημα δεν είναι σταθερό, η χρήση της μηνιαίας βάσης για τον καθορισμό των γραμμών υποκειμενικής φτώχειας μπορεί να οδηγήσει σε υπερεκτίμηση του αριθμού των φτωχών νοικοκυριών.

Σύμφωνα με τις περιγραφικές στατιστικές στα δειγματοληπτικά στοιχεία, σωρευτικά το 78% των νοικοκυριών αναφέρουν ότι αντιμετωπίζουν μικρή, μεγαλύτερη ή κάποια δυσκολία στην εξυπηρέτηση των αναγκών τους. Ειδικότερα, ο υπολογισμός της CSP-υποκειμενικής γραμμής φτώχειας βασίστηκε στην κατηγορία των νοικοκυριών που αντιμετωπίζουν με «δυσκολία» τις συνήθεις ανάγκες τους. Η εν λόγω κατηγορία αποτελεί το 33% των σχετικών απαντήσεων, ποσοστό επαρκές για να εξαχθούν αξιόπιστα συμπεράσματα για το σύνολο των νοικοκυριών. Από την άλλη πλευρά, ο λόγος του ελάχιστου αναγκαίου εισοδήματος προς το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα είναι μεγαλύτερος της μονάδας για το 73,5% του συνόλου των νοικοκυριών και για το 81% της προαναφερθείσας κατηγορίας νοικοκυριών.

22. Βλ. σχετικά Saunders et al. (1994), Van den Bosch et al. (1993), Deleeck and Van den Bosch (1992), Van Praag et al. (1980).

Πίνακας 2: «Υποκειμενικές» γραμμές φτώχειας και ποσοστά φτώχειας για επιλεγμένους τύπους νοικοκυριών – Σύγκριση με «αντικειμενικές-μονοδιάστατες» γραμμές φτώχειας

Τύπος νοικοκυριού	«Υποκ.» γραμμή φτώχειας (1)	«Αντικ.- μονοδ.» γραμμή φτώχειας (2)	(1)/(2)	Ποσοστό φτώχειας («υποκ.»)
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά	677	475	1,425	45,7
Μονογονεϊκά νοικοκυριά με 1 παιδί	1063	617,5	1,721	66,6
Μονογονεϊκά νοικοκυριά με 2 παιδιά	1234	760	1,624	46,5
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες χωρίς παιδιά	1120	712,5	1,572	49,5
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 1 παιδί	1444	855	1,689	36,1
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 2 παιδιά	1583	997,5	1,587	44,8
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 3 παιδιά	2172	1140	1,905	64,0
Σύνολο				44,0

Μεγάλο μέρος των εμπειρικών αναλύσεων για τη μέτρηση της φτώχειας ενσωματώνει την «υποκειμενική» προσέγγιση, ιδίως κατά τη συγκριτική ανάλυση χωρών. Η περίπτωση της Ελλάδας με την εφαρμογή της CSP-μεθόδου εξετάζεται σε ορισμένες μελέτες (Van den Bosch et al., 1993, Deleeck and Van den Bosch, 1992) με έτος αναφοράς το 1988, και τα αποτελέσματα συγκλίνουν ότι σε επίπεδο νοικοκυριού το ποσοστό της «υποκειμενικής» φτώχειας ήταν 42,5%.

Στην παρούσα ανάλυση, οι γραμμές φτώχειας, το συνολικό ποσοστό φτώχειας καθώς και το ποσοστό φτώχειας για κάθε τύπο νοικοκυριού με βάση την «υποκειμενική» προσέγγιση παρουσιάζονται στον Πίνακα 2. Στον συγκεκριμένο πίνακα γίνεται και σύγκριση μεταξύ των «αντικειμενικών-μονοδιάστατων» και των «υποκειμενικών» ορίων φτώχειας. Η γραμμή φτώχειας με βάση την «υποκειμενική» προσέγγιση συνδέεται θετικά με το μέγεθος της οικογένειας. Η διάκριση σε ενήλικες και παιδιά επιτρέπει τη διαφοροποίηση των αναγκών του νοικοκυριού, ώστε να προσμετράται, για παράδειγμα, η διαφορά του μονογονεϊκού

νοικοκυριού με 1 ενήλικα και 1 παιδί (συνολικά δύο μέλη) από ένα νοικοκυριό με 2 ενήλικα μέλη. Η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, ιδίως ως προς τις κλίμακες ισοδυναμίας, οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως προκύπτουν από την προαναφερθείσα περιγραφική στατιστική· επομένως, τα αποτελέσματα πρέπει να συνεξετάζονται με επιφύλαξη. Οι κλίμακες ισοδυναμίας είναι δυνατόν να καταλήξουν και σε συμπεράσματα που δεν είναι εύκολο να ερμηνευτούν (Van den Bosch et al., 1993, p. 146).

Πιο συγκεκριμένα, το συνολικό ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα, σύμφωνα με την υποκειμενική προσέγγιση, είναι 44,0%. Το φαινόμενο της φτώχειας παρατηρείται περισσότερο μεταξύ των πολυμελών νοικοκυριών (νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 3 παιδιά), καθώς και στις μονογονεϊκές οικογένειες με 1 παιδί. Θεωρώντας ως δείκτη του βαθμού «κλίσης» (επίπεδης ή μη) της κλίμακας ισοδυναμίας που έμμεσα προκύπτει την ελαστικότητα των γραμμών φτώχειας ως προς το συνολικό μέγεθος της οικογένειας, η τελευταία είναι σχετικά υψηλή (0,61). Αυτό συνεπάγεται ότι θα προσμετρώνται περισσότεροι φτωχοί μεταξύ των μεγάλων νοικοκυριών. Από την άλλη πλευρά, τα νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 1 παιδί δεν εμφανίζουν υψηλά ποσοστά «υποκειμενικής» φτώχειας, σε αντίθεση με τα μονογονεϊκά νοικοκυριά με ένα παιδί.

Αναλύοντας τα εκτιμημένα όρια φτώχειας για κάθε τύπο οικογένειας, το υποκειμενικά καθοριζόμενο κόστος των παιδιών στην Ελλάδα φαίνεται να είναι σημαντικό τόσο για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά όσο και για εκείνα με 2 ενήλικες, καθώς η γραμμή φτώχειας αυξάνει σημαντικά για κάθε επιπλέον παιδί. Παρ' όλα αυτά, οικονομίες κλίμακας παρατηρούνται όταν μεγαλώνει ο αριθμός των παιδιών. Η άνοδος του κόστους από το επιπλέον παιδί είναι ιδιαίτερα σημαντική για την οικογένεια με 2 ενήλικες και 2 παιδιά. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ότι αυξάνονται σημαντικά οι ανάγκες του νοικοκυριού συνολικά, πέραν του διαθέσιμου εισοδήματος, και αυτό προσμετράται στις εκτιμήσεις του υπεύθυνου της οικογένειας για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα του νοικοκυριού. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να ενσωματώνονται στο τελικώς εκτιμημένο όριο φτώχειας παράγοντες που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής ενός νοικοκυριού με περισσότερα από 2 παιδιά (δηλαδή με 5 μέλη), όπως είναι, για παράδειγμα, οι αυξημένες ανάγκες στέγασης. Πιο απλά, ακόμη και αν υφίστανται οικονομίες κλίμακας καθώς αυξάνεται το μέγεθος της οικογένειας, είναι πιθανόν στις απαντήσεις να υπερεκτιμώνται οι «συνήθεις» ανάγκες του νοικοκυριού, οι οποίες απορρέουν από το αυξημένο μέ-

γεθος της οικογένειας, όταν εκείνη ξεπερνά τα 4 μέλη. Είναι χαρακτηριστικό ότι η μέση εκτίμηση του ελάχιστου απαιτούμενου εισοδήματος των νοικοκυριών τα οποία έχουν απαντήσει παράλληλα ότι αντιμετωπίζουν με δυσκολία τις ανάγκες τους και τα οποία αποτελούνται από 2 ενήλικες και 1 παιδί είναι 2.049 ευρώ· η αντίστοιχη μέση εκτίμηση για νοικοκυριά με 2 ενήλικες και 2 παιδιά είναι 2.271 ευρώ, ενώ για οικογένεια με 2 ενήλικες και 3 παιδιά είναι 2.711 ευρώ.

Οι απαντήσεις στο ΕΜΕ και συνεπώς τα όρια υποκειμενικής φτώχειας συνδέονται σε σημαντικό βαθμό και με τη διάρθρωση του αρχικού δείγματος. Ένα μεγάλο ποσοστό των ερωτηθέντων αποτελούν νοικοκυριά με 2 ενήλικες και τουλάχιστον 1 παιδί, με αποτέλεσμα οι εκτιμήσεις των νοικοκυριών για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημά τους να είναι αυξημένες. Αντίστοιχες εμπειρικές εκτιμήσεις για άλλες χώρες (π.χ. Σουηδία, Ολλανδία) καταλήγουν σε χαμηλότερο λόγο ελάχιστου απαιτούμενου εισοδήματος προς πραγματικό διαθέσιμο εισόδημα, εξαιτίας της μεγάλης συμμετοχής στο δείγμα μονοπρόσωπων νοικοκυριών ή νοικοκυριών χωρίς παιδιά (Saunders et al., 1994). Επίσης, ανεξάρτητα από τη μεθοδολογία που ακολουθείται κατά τον υπολογισμό της «υποκειμενικής» φτώχειας, στις προαναφερθείσες εμπειρικές μελέτες διαπιστώνεται ότι οι «υποκειμενικές» γραμμές φτώχειας τείνουν να καταλήγουν σε υψηλότερα ποσοστά συνολικής φτώχειας σε σύγκριση με εκείνα που απορρέουν από τη «μονοδιάστατη» προσέγγιση.

Εξετάζοντας τις διαφορές μεταξύ «υποκειμενικών» και «αντικειμενικών-μονοδιάστατων» ορίων φτώχειας στο δείγμα μας, αυτό το οποίο διαπιστώνεται από τον Πίνακα 2 είναι ότι οι γραμμές φτώχειας σε όλους τους τύπους νοικοκυριών είναι σημαντικά υψηλότερες στην «υποκειμενική» σε σύγκριση με τη «μονοδιάστατη» προσέγγιση. Η απόκλιση μάλιστα μεταξύ των «αντικειμενικών-μονοδιάστατων» και των «υποκειμενικών» ορίων φτώχειας γίνεται μεγαλύτερη καθώς αυξάνεται ο αριθμός των μελών του νοικοκυριού. Αυτό υποδηλώνει ότι οι υποκειμενικές αντιλήψεις για την «εισοδηματική» επιβάρυνση κάθε επιπλέον ατόμου στο νοικοκυριό είναι υψηλότερες σε σχέση με την επιβάρυνση που προκύπτει από την επιλεγόμενη κλίμακα ισοδυναμίας της Eurostat, δηλαδή την κλίμακα της «αντικειμενικής-μονοδιάστατης» μεθόδου.²³

23. Για μια παρόμοια σύγκριση μεταξύ «αντικειμενικών-μονοδιάστατων» και «υποκειμενικών» ορίων φτώχειας στην περίπτωση της Ελλάδας, με χρήση όμως της SPL μεθόδου στον προσδιορισμό της «υποκειμενικής» φτώχειας, βλ. Κωστάκη κ.ά. (1995).

5.3 Τα αποτελέσματα από την εφαρμογή της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» προσέγγισης

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει δυσκολίες στις διάφορες «διαστάσεις» των τριών κατηγοριών. Ιδιαίτερα υψηλά εμφανίζονται τα ποσοστά των ατόμων που δηλώνουν ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να πληρώσουν για μία εβδομάδα διακοπών το χρόνο ή/και για έκτακτες (ή άλλες απαραίτητες) ανάγκες. Επίσης, αρκετά υψηλά είναι και τα ποσοστά των ατόμων που δηλώνουν δυσκολίες στην αποπληρωμή λογαριασμών ηλεκτρικού ρεύματος, νερού κ.λπ. ή/και δηλώνουν ότι δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για αγορά Η/Υ.

Πίνακας 3: Ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει δυσκολίες σε συγκεκριμένες «διαστάσεις» της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» προσέγγισης

	Ποσοστό πληθυσμού (%)
Χαμηλή ποιότητα διαμονής	
Μη διαθεσιμότητα λουτρού ή ντους	1,3
Μη διαθεσιμότητα εσωτερικής τουαλέτας	3,1
Υγρασία στην κατοικία	20,6
Διαβίωση σε σκοτεινά δωμάτια	5,9
Θόρυβος από τους γείτονες ή από το δρόμο	20,1
Περιβαλλοντικά προβλήματα από βιομηχανία ή κυκλοφορία αυτοκιν.	18,2
Βανδαλισμοί και εγκληματικότητα στην περιοχή διαμονής	8,3
Αδυναμία απόκτησης/κατοχής διαρκών καταναλωτικών αγαθών	
Τηλεφώνου	0,4
Έγχρωμης τηλεόρασης	0,3
Η/Υ	18,2
Πλυντηρίου πιάτων	1,7
Αυτοκινήτου	10,0
Αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών	
Μίας εβδομάδας διακοπών το χρόνο	49,4
Ενός γεύματος με κρέας, ψάρι ή λαχανικά	5,5
Αντιμετώπισης έκτακτων αλλά απαραίτητων αναγκών	38,2
Ικανοποιητικής θέρμανσης στην κατοικία διαμονής	15,1
Δυσκολίες στην πληρωμή ενοικίου ή δόσης δανείου κατοικίας	6,8
Δυσκολίες στην αποπληρωμή λογαριασμού ρεύματος, νερού κ.λπ.	26,1
Δυσκολίες στην αποπληρωμή δόσεων καρτών, καταν. δανείων κ.λπ.	14,0

Πίνακας 4: Ποσοστό του πληθυσμού που κατατάσσεται ως αποστερημένο σε συγκεκριμένες κατηγορίες της «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» προσέγγισης και βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας

	Ποσοστό του πληθυσμού που κατατάσσεται ως αποστερημένο	Ποσοστό που βρίσκεται κάτω από το «αντικειμενικό» όριο φτώχειας
Χαμηλή ποιότητα διαβίωσης	21,2	20,2
Αδυναμία απόκτησης διαρκών καταν. αγαθών	5,1	43,5
Αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών	27,3	32,1
Σε καμία κατηγορία	59,0	13,7
Σε 1 τουλάχιστον κατηγορία	41,0	26,5
Σε 2 τουλάχιστον κατηγορίες	11,2	33,4
Σε 3 κατηγορίες	1,4	48,3
«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια	9,3	38,3

Το ίδιο ισχύει και για το ποσοστό των ατόμων που δηλώνουν ότι διαμένουν σε κατοικία με υγρασία, θόρυβο ή/και περιβαλλοντικά προβλήματα. Αντίθετα, αρκετά χαμηλά είναι τα ποσοστά των ατόμων που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα για απόκτηση τηλεφώνου, πλυντηρίου πιάτων ή/και τηλεόρασης, όπως επίσης και διαθέσιμης τουαλέτας ή λουτρού. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι μόλις το 21,1% του πληθυσμού δεν δηλώνει αποστερημένο σε καμία από τις 19 «διαστάσεις».

Στον Πίνακα 4 παραθέτουμε τα ποσοστά φτώχειας ανά κατηγορία με βάση τη μεθοδολογία που περιγράψαμε στην προηγούμενη ενότητα. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η υψηλότερη αποστέρηση παρουσιάζεται στην κατηγορία που αφορά την αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών, ενώ η μικρότερη αποστέρηση εντοπίζεται στην κατηγορία που σχετίζεται με την αδυναμία απόκτησης διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Το 41% του πληθυσμού κατατάσσεται ως αποστερημένο σε τουλάχιστον μία κατηγορία, ενώ το ποσοστό «πολυδιάστατης» φτώχειας ανέρχεται στο 11,2%, γεγονός το οποίο φανερώνει ότι υπάρχει ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού (29,8%) που είναι αποστερημένο σε μία μόνο κατηγορία.

Στον παραπάνω πίνακα μπορούμε επίσης να παρατηρήσουμε το βαθμό επικάλυψης που υπάρχει μεταξύ της «μονοδιάστατης» και της «πολυδιάστατης» προσέγγισης. Όπως φαίνεται από τα αποτελέσματα, η επικάλυψη αυτή δεν είναι

Πίνακας 5: Ποσοστό του πληθυσμού που κατατάσσεται ως αποστερημένο με βάση τις εναλλακτικές προσεγγίσεις

Κριτήριο	Ποσοστό του πληθυσμού (%)
Με κανένα κριτήριο	52,1
«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια μόνο	0,2
«Υποκειμενική» φτώχεια μόνο	22,1
«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια μόνο	2,6
«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» & «υποκειμενική»	15,2
«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» & «αντικειμενική-πολυδιάστατη»	0,0
«Υποκειμενική» & «αντικειμενική-πολυδιάστατη»	3,1
«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» & «υποκειμενική» & «αντικειμενική-πολυδιάστατη»	3,6
Σύνολο	100,0

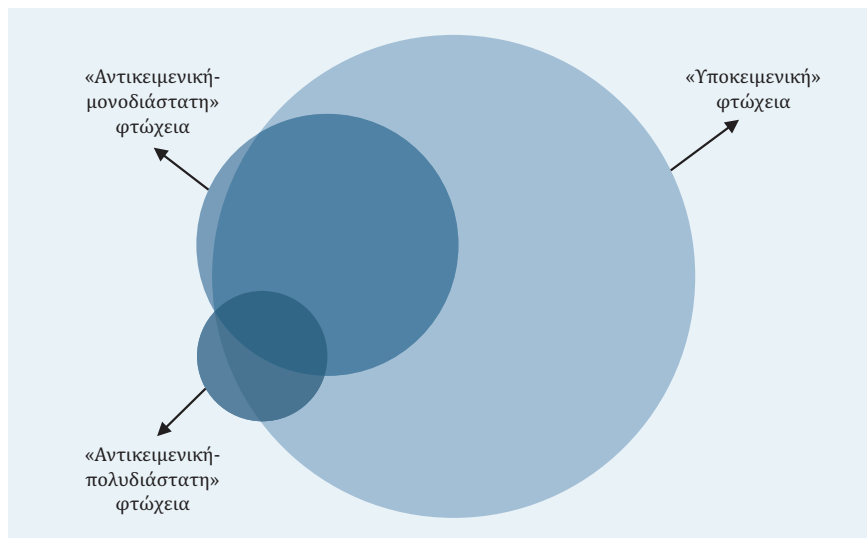
ιδιαίτερα υψηλή σε καμία από τις κατηγορίες ή σε συνδυασμό αυτών, κάτι που φανερώνει ότι η «πολυδιάστατη» προσέγγιση αποκαλύπτει διαστάσεις της φτώχειας που δεν μπορούν να αποτυπωθούν από την παραδοσιακή «μονοδιάστατη» προσέγγιση. Από την άλλη βέβαια, τα αποτελέσματα αυτά δείχνουν ότι ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας δεν είναι αποστερημένο από βασικά αγαθά ή ανάγκες.²⁴

5.4 Συγκριτική αξιολόγηση των αποτελεσμάτων στις τρεις προσεγγίσεις

Ο Πίνακας 5 συνοψίζει τα αποτελέσματα με βάση τις τρεις διαφορετικές μεθοδολογίες γύρω από τη μέτρηση της φτώχειας, παρουσιάζοντας το ποσοστό του πληθυσμού που κρίνεται φτωχό βάσει όλων των πιθανών συνδυασμών αυτών των μεθοδολογιών (βλ. επίσης το Διάγραμμα 2 για μία γραφική απεικόνιση των επικαλύψεων). Ως «αντικειμενικά» φτωχό θεωρείται το 18,9% του πληθυσμού, με βάση το 60% του ενδιάμεσου εισοδήματος για την κλίμακα της Eurostat.

24. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 42,6% των φτωχών με βάση την παραδοσιακή προσέγγιση δεν είναι αποστερημένο σε καμία «διάσταση».

Διάγραμμα 2: Διάγραμμα Venn για τις επικαλύψεις μεταξύ των τριών μεθοδολογιών

Σημειώνεται ότι ένα ποσοστό 52,1% του πληθυσμού δεν θεωρείται φτωχό με καμία από τις τρεις μεθοδολογίες. Ένα πρώτο σημαντικό στοιχείο είναι ότι όλοι οι φτωχοί με βάση τη «μονοδιάστατη» φτώχεια ανήκουν και στην «υποκειμενική» φτώχεια, εκτός από το 0,2% του πληθυσμού, το οποίο ανήκει μόνο στη «μονοδιάστατη». Δεύτερο πολύ σημαντικό στοιχείο είναι ότι ένα ποσοστό 2,6% του πληθυσμού ορίζεται ως αποστερημένο μόνο με βάση την «πολυδιάστατη» προσέγγιση. Τα άτομα αυτά έχουν εισόδημα μεγαλύτερο από αυτό που απαιτείται για να βρεθούν στη «μονοδιάστατη» φτώχεια· επίσης, δεν θεωρούνται υποκειμενικά φτωχοί με βάση το εισόδημά τους. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι τα άτομα αυτά διαθέτουν μεν ένα ικανοποιητικό εισόδημα, αλλά συγχρόνως αντιμετωπίζουν δυσκολία στην αποπληρωμή λογαριασμών, στην κάλυψη του κόστους για διακοπές, στην κάλυψη έκτακτων αναγκών, ενώ διαμένουν και σε περιοχές με θόρυβο και περιβαλλοντική μόλυνση. Ενδεικτικό είναι το ότι το 5,7% του πληθυσμού που ανήκει στην «πολυδιάστατη» φτώχεια δεν φαίνεται φτωχό βάσει της «μονοδιάστατης» φτώχειας. Αυτή είναι και η βασική αιτία που το ποσοστό των φτωχών με βάση και τις τρεις μεθοδολογίες είναι αρκετά μικρό, στο 3,6%.

Πίνακας 6: Κατανομή ανά δεκατημόριο της εισοδηματικής κατανομής των «αποστερημένων» μελών του πληθυσμού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Δεκατημόριο κατανομής διαθέσιμου εισοδήματος	«Υποκειμενική» φτώχεια (απαντήσεις)	«Υποκειμενική» φτώχεια (εκτιμήσεις)	Χαμηλή ποιότητα διαβίωσης	Αδυναμία απόκτησης καταναλ. αγαθών	Αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια
1 (φτωχό)	15,3	22,4	12,7	26,0	18,0	22,2
2	14,1	22,6	8,9	18,8	15,8	18,3
3	14,2	22,6	10,3	15,0	15,8	15,2
4	12,8	21,4	11,3	14,8	13,4	13,2
5	11,4	10,8	9,0	9,6	10,0	10,4
6	10,5	0,3	9,1	6,6	10,2	9,2
7	7,8	0,0	8,7	4,1	7,1	4,5
8	6,9	0,0	11,0	3,3	4,6	4,3
9	4,5	0,0	10,0	1,5	3,1	2,0
10 (πλούσιο)	2,6	0,0	9,0	0,3	2,1	0,7
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Στον Πίνακα 6 μελετάμε περαιτέρω το πώς το εισόδημα συνδέεται με την «υποκειμενική» και την «πολυδιάστατη» φτώχεια. Όσον αφορά την «υποκειμενική» φτώχεια, η πρώτη στήλη μάς δίνει το ποσοστό των ατόμων ανά δεκατημόριο που έχουν δηλώσει δυσκολία ή μεγάλη δυσκολία στην αντιμετώπιση των συνηθισμένων αναγκών. Όπως μπορούμε να δούμε, το σημαντικότερο ποσοστό αυτών των ατόμων συγκεντρώνεται στα πρώτα δεκατημόρια. Εντούτοις, υπάρχει και ένα σημαντικό κομμάτι των ατόμων αυτών που βρίσκονται σε υψηλά δεκατημόρια της εισοδηματικής κατανομής, γεγονός το οποίο πιθανότατα οφείλεται στον τρόπο διατύπωσης της εν λόγω ερώτησης για τα νοικοκυριά. Στη δεύτερη στήλη μπορούμε να δούμε την κατανομή ανά δεκατημόριο της εκτιμώμενης υποκειμενικής φτώχειας. Όπως είναι φυσιολογικό, ο τρόπος με τον οποίο είναι ορισμένη η μεθοδολογία έχει ως αποτέλεσμα η υποκειμενική φτώχεια να συγκεντρώνεται αυστηρά στα κατώτερα δεκατημόρια της κατανομής.

Σχετικά με την «πολυδιάστατη» φτώχεια, ο πίνακας φανερώνει αυτό που έχει επισημανθεί και παραπάνω, ότι δηλαδή δεν υπάρχει μεγάλη επικάλυψη μεταξύ της «μονοδιάστατης» και της «πολυδιάστατης» φτώχειας. Ωστόσο, αν εξαι-

ρέσουμε την κατηγορία που αναφέρεται στην ποιότητα διαμονής, διαπιστώνει κανείς γενικά ότι η αποστέρηση μειώνεται καθώς οδηγούμαστε στα υψηλότερα δεκατημόρια της εισοδηματικής κατανομής. Ποιοι είναι όμως οι βασικοί λόγοι της αποστέρησης αυτών που βρίσκονται σε υψηλά δεκατημόρια; Στην κατηγορία της ποιότητας διαβίωσης ο κυριότερος λόγος είναι ο θόρυβος στην περιοχή διαμονής και η περιβαλλοντική μόλυνση· στην κατηγορία των διαρκών καταναλωτικών αγαθών η βασική αιτία είναι η αδυναμία απόκτησης αυτοκινήτου και δευτερευόντως η αδυναμία απόκτησης Η/Υ· όσον αφορά την κατηγορία αδυναμίας κάλυψης βασικών αναγκών, οι βασικότεροι λόγοι είναι οι δυσκολίες στην πληρωμή διακοπών μίας εβδομάδας το χρόνο, στην ικανοποίηση έκτακτων δαπανών ή/και στην αποπληρωμή λογαριασμών για νερό, ρεύμα κ.λπ.

6. Βασικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού και φτώχεια

Στο πλαίσιο της ανάλυσης για τη διάρθρωση της φτώχειας παρουσιάζονται συγκριτικά οι τρεις μεθοδολογικές προσεγγίσεις –η «αντικειμενική-μονοδιάστατη», η «υποκειμενική» και η «αντικειμενική-πολυδιάστατη» προσέγγιση– σε σχέση με τα διάφορα χαρακτηριστικά του πληθυσμού. Κατά τη συγκριτική ερμηνεία των εμπειρικών αποτελεσμάτων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι οι τρεις μεθοδολογίες συχνά δίνουν έμφαση σε διαφορετικές διαστάσεις της φτώχειας. Εκ των πραγμάτων, το γεγονός ότι η «μονοδιάστατη» και η «υποκειμενική» μέθοδος εξαρτώνται σημαντικά από εισοδηματικά κριτήρια αναμένεται να εξάγει μερικές διαφοροποιημένα συμπεράσματα σε σχέση με την «πολυδιάστατη» προσέγγιση, σε περιπτώσεις όπου διάφορα κριτήρια μπορούν να επηρεάσουν την αποστέριση ή μη από κάποιες «διαστάσεις» χωρίς να έχουν επίδραση στο διαθέσιμο εισόδημα.²⁵

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού στα οποία βασίζεται η παρούσα ανάλυση προκύπτουν τόσο από τον δημόσιο διάλογο σχετικά με τις πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονται ή κινδυνεύουν να βρεθούν κάτω από το όριο της φτώχειας (π.χ. κοινωνικά χαρακτηριστικά του υπεύθυνου του νοικοκυριού) όσο και από βασικές παραμέτρους που δύνανται να ενσωματώνουν περαιτέρω πληροφόρηση για τα ποσοστά φτώχειας (όπως ο βαθμός αστικότητας). Τα εξεταζόμενα χαρακτηριστικά διακρίνονται σε τέσσερις βασικές κατηγορίες: δημογραφικά (π.χ. τύπος του νοικοκυριού), κοινωνικοοικονομικά (π.χ. επαγγελματική κατάσταση του αργηγού και των μελών του νοικοκυριού), εκπαιδευτικά και, τέλος, γεωγραφικά χαρακτηριστικά. Στα ακόλουθα διαγράμματα παρατίθεται αφενός η συνεισφορά κάθε ομάδας του πληθυσμού στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας και αφε-

25. Τέτοιες «διαστάσεις» είναι, λόγου χάρη, η ύπαρξη θορύβου στην περιοχή διαμονής, τα περιβαλλοντικά προβλήματα, η εγκληματικότητα κλπ.

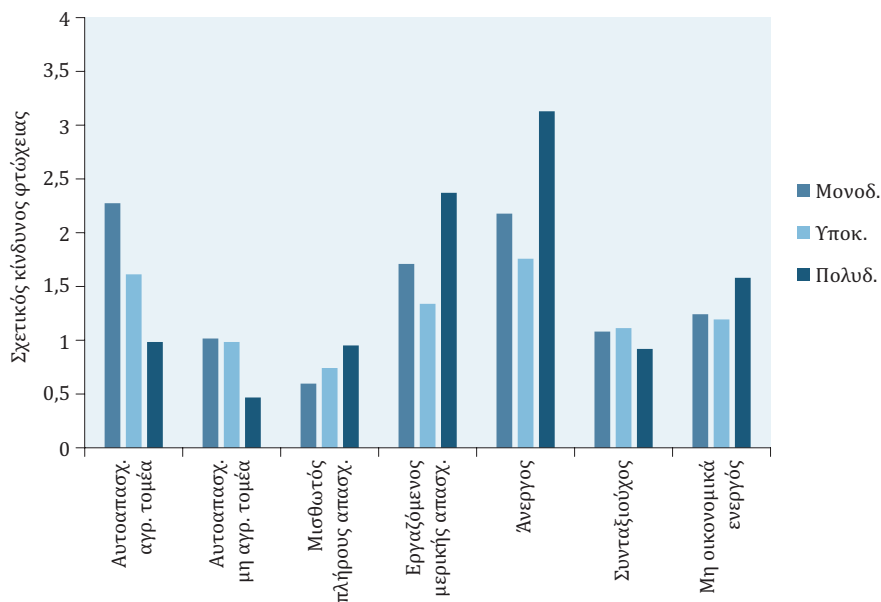
τέρου ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας της ομάδας (σε σύγκριση με το σύνολο του πληθυσμού). Στον πίνακα του Παραρτήματος V περιλαμβάνονται όλα τα σχετικά αριθμητικά στοιχεία.²⁶ Πρέπει να επισημανθεί ότι οι διαθέσιμες μελέτες δείχνουν το εξής: λόγω του ότι τα πληθυσμιακά μερίδια πολλών ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας είναι χαμηλά, η συνεισφορά τους στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας συχνά δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή.

Στόχος της ανάλυσης είναι η διερεύνηση του κατά πόσο τα αποτελέσματα από τη μέτρηση και ιδίως τη διάρθρωση της φτώχειας είναι κοινά και συνεπώς αξιόπιστα, ανεξαρτήτως της εμπειρικής μεθοδολογίας που θα υιοθετηθεί από τον ερευνητή. Η εξαγωγή εμπειρικά κοινών συμπερασμάτων αναφορικά με τις πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετωπίζουν σχετικά υψηλό κίνδυνο φτώχειας συνεπάγεται, δυνητικά, παρόμοιες προτάσεις πολιτικής για την καταπολέμηση και τον περιορισμό της φτώχειας. Ωστόσο, η ύπαρξη συσχέτισης μεταξύ ορισμένων από τις προαναφερθείσες παραμέτρους δυσχεραίνει την απλουστευτική ανάγνωση των αποτελεσμάτων και καθιστά την ερμηνεία του φαινομένου της φτώχειας πιο σύνθετη.

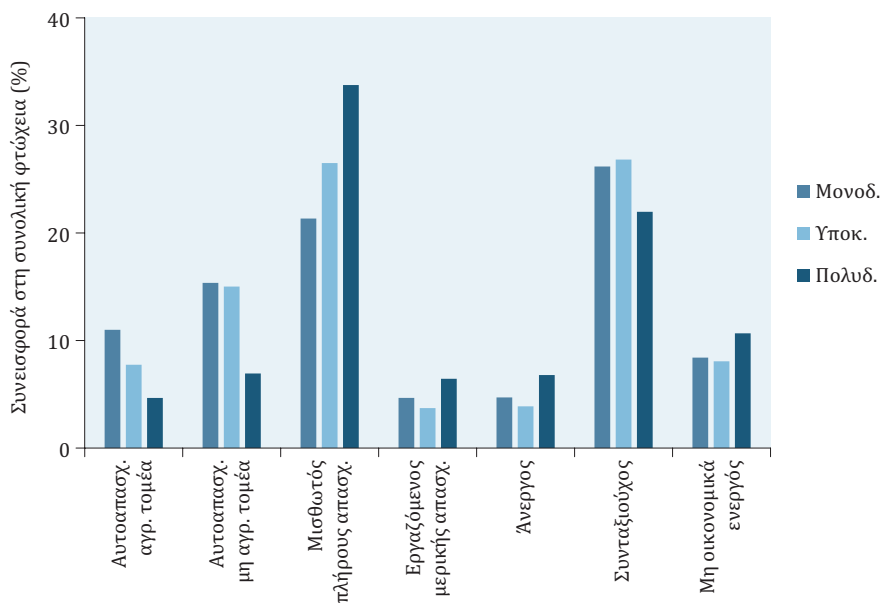
Πιο αναλυτικά, βάσει της επαγγελματικής κατάστασης του υπεύθυνου και των μελών του νοικοκυριού (Διαγράμματα 3-6) και ανεξαρτήτως μεθοδολογικής προσέγγισης εξάγεται το συμπέρασμα ότι συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως είναι οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης, οι άνεργοι, οι συνταξιούχοι, οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα, καθώς επίσης τα οικονομικά μη ενεργά άτομα, βρίσκονται σε υψηλό σχετικό κίνδυνο φτώχειας. Ο σχετικός κίνδυνος είναι ιδιαίτερα υψηλός για τους άνεργους, ιδίως όταν αυτοί αποτελούν και την κεφαλή του νοικοκυριού. Παρ' όλα αυτά, εκείνο το οποίο πρέπει να επισημανθεί είναι ότι η μεγάλη συνεισφορά στη φτώχεια δεν προέρχεται από τα άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνους άνεργους, εργαζόμενους σε θέσεις μερικής απασχόλησης ή αυτοαπασχολούμενους στον αγροτικό τομέα, αλλά κατά πρώτο λόγο από τα άτομα που ο υπεύθυνος του νοικοκυριού τους είναι συνταξιούχος ή μισθωτός. Αυτό το γεγονός συνεπάγεται ότι τόσο το ύψος των συντάξεων όσο και η εισοδηματική πολιτική μπορούν να συμβάλουν σε σημαντικό βαθμό

26. Επιπλέον, στο Παράρτημα VI γίνεται μια ανάλυση της ευαισθησίας στην κατάταξη των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού σε υψηλού ή χαμηλού κινδύνου φτώχειας (με βάση την «αντικειμενική-μονοδιάστατη» προσέγγιση) όταν υιοθετούνται εναλλακτικές κλίμακες ισοδυναμίας.

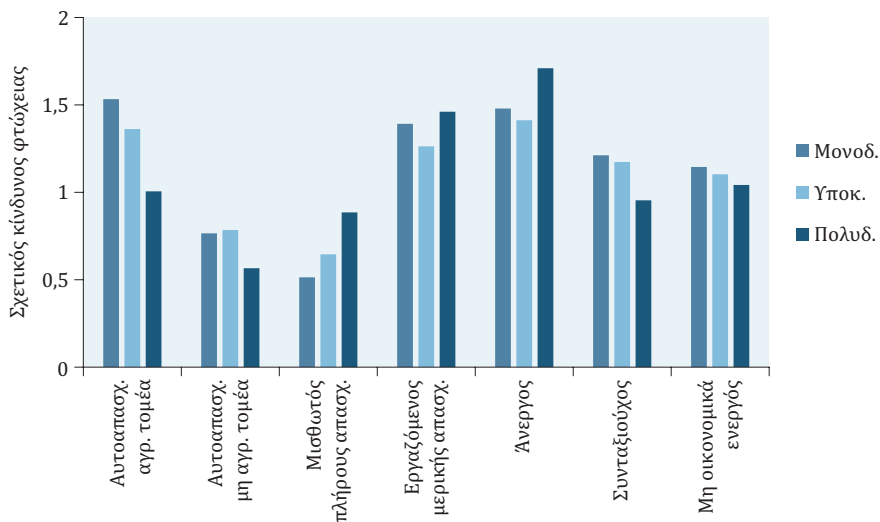
Διάγραμμα 3: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

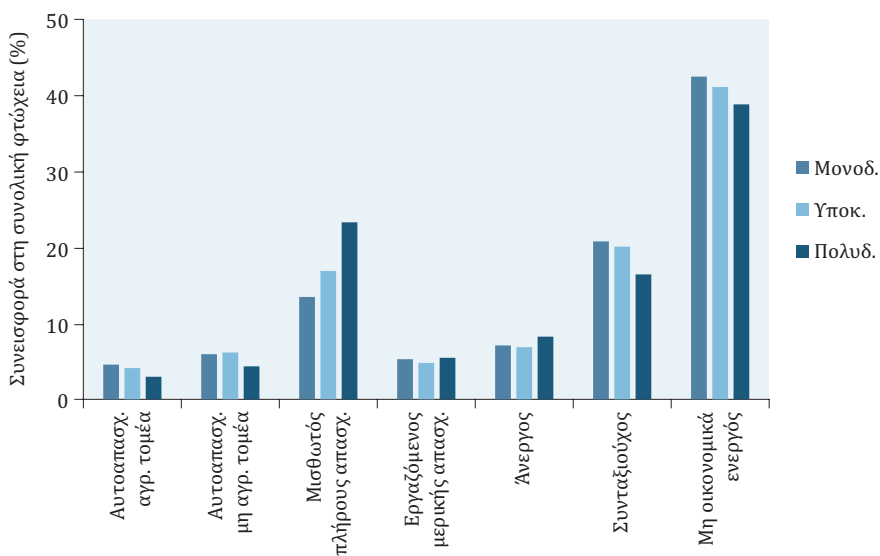
Διάγραμμα 4: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

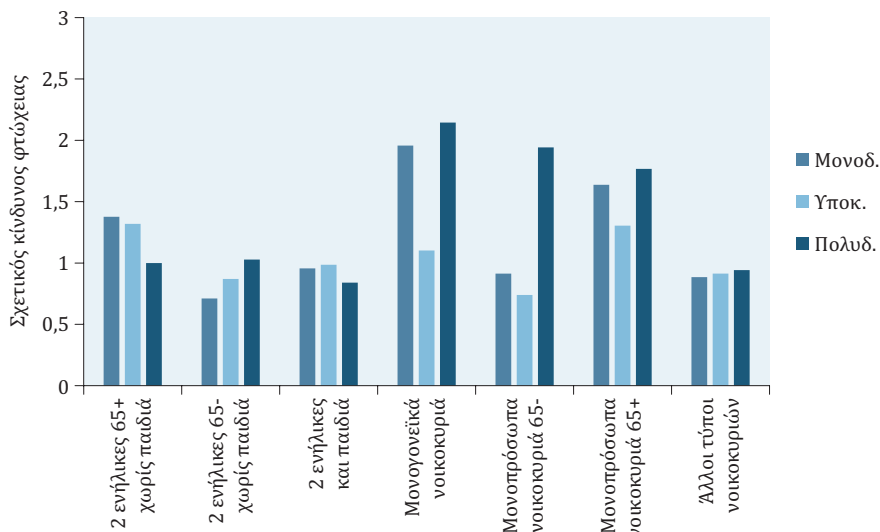
Διάγραμμα 5: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Διάγραμμα 6: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση την επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

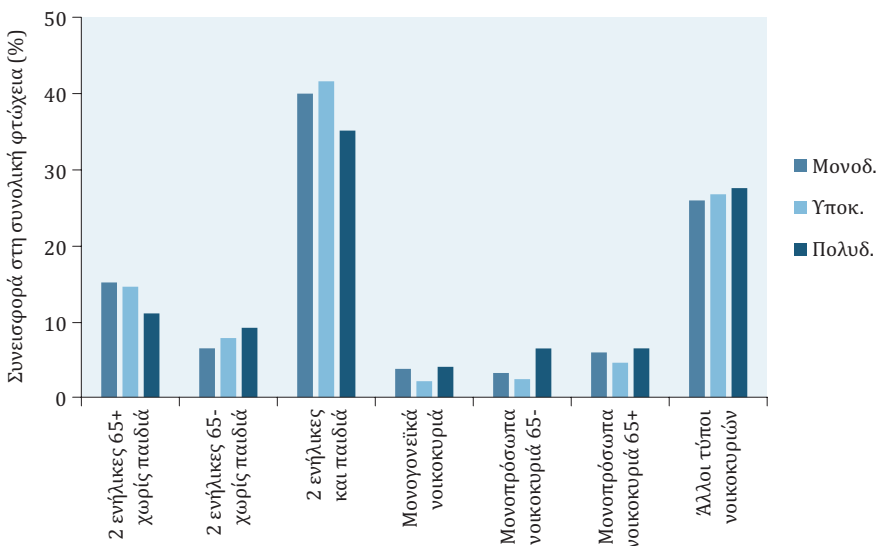
Διάγραμμα 7: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας με βάση τον τύπο του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

στην αντιμετώπιση της φτώχειας. Σχετικά με την επαγγελματική κατάσταση πρέπει επίσης να αναφερθεί ότι στην περίπτωση των απασχολούμενων στον μη αγροτικό τομέα της οικονομίας ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας είναι χαμηλός (ιδιαίτερα στη περίπτωση της «πολυδιάστατης» φτώχειας). Τέλος, όταν μελετάται η επαγγελματική κατάσταση κατά άτομο, διαπιστώνεται η υψηλή συνεισφορά στη φτώχεια και των μη οικονομικά ενεργών ατόμων.

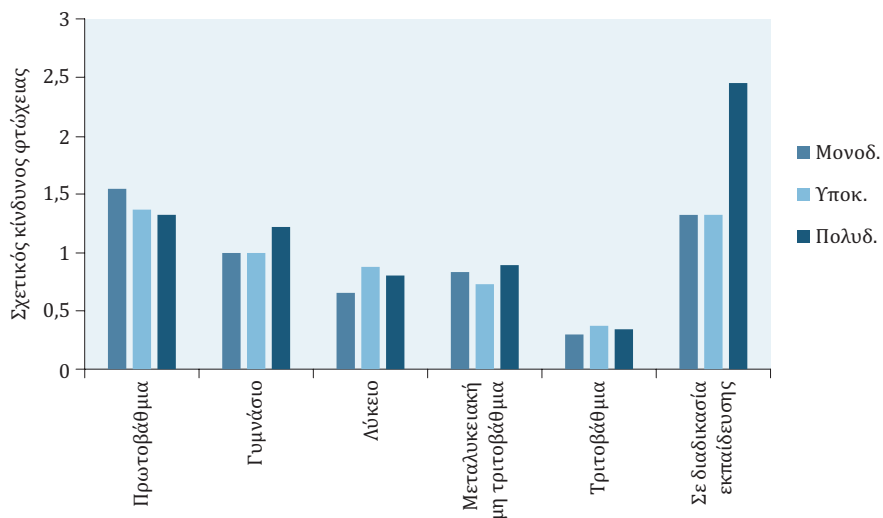
Όταν η ανάλυση γίνεται με βάση τον τύπο του νοικοκυριού, ο σχετικός κίνδυνος φτώχειας και η συνεισφορά στη φτώχεια δεν διαφοροποιούνται σε γενικές γραμμές ανάμεσα στις τρεις προσεγγίσεις (βλ. Διαγράμματα 7 και 8). Εξάιρεση αποτελούν τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά άνω των 65 ετών, για τα οποία ο κίνδυνος φτώχειας με βάση την «υποκειμενική» προσέγγιση εμφανίζεται μικρότερος συγκριτικά με τις άλλες δύο προσεγγίσεις. Επίσης, ο κίνδυνος φτώχειας που εκτιμάται με την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» προσέγγιση είναι αρκετά υψηλότερος σε σχέση με τις άλλες δύο προσεγγίσεις στην περίπτωση των μονοπρόσωπων νοικοκυριών κάτω των 65 ετών. Χρειάζεται πάντως να επισημανθεί ότι τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά άνω των 65 ετών εμφανίζονται να είναι συνολικά πιο επιρρεπή στη φτώχεια σε σχέση με τους υπόλοιπους τύπους.

Διάγραμμα 8: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση τον τύπο του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

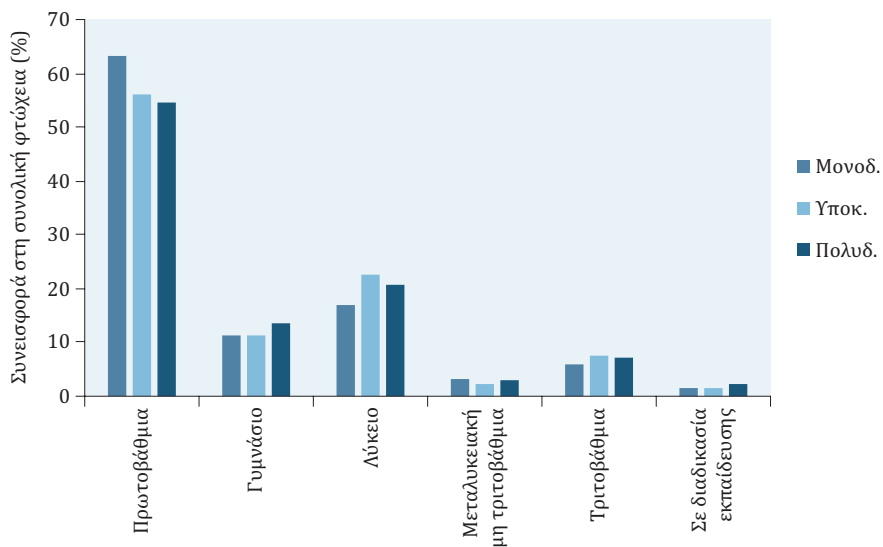

Παράλληλα, με κάθε μέθοδο το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης είτε του υπεύθυνου του νοικοκυριού είτε των μελών αυτού αποτελεί παράγοντα που συνδέεται με υψηλά ποσοστά φτώχειας (Διαγράμματα 9 και 11). Άτομα με πρωτοβάθμια εκπαίδευση και άτομα που διαμένουν σε νοικοκυριά με υπεύθυνο που έχει πρωτοβάθμια εκπαίδευση αποτελούν υψηλού ρίσκου κοινωνικές ομάδες, ενώ συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στη συνολική φτώχεια (Διαγράμματα 10 και 12). Συνακόλουθα, το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης συνδέεται με χαμηλότερα ποσοστά φτώχειας. Παρ' όλα αυτά, η ερμηνεία της φτώχειας με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης οφείλει να λαμβάνει υπόψη το πρόβλημα της «ενδογένειας». Πιο συγκεκριμένα, στη χώρα μας ένα μεγάλο ποσοστό των ατόμων που έχουν χαμηλή εκπαίδευση προέρχονται από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, οι οποίες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να χρηματοδοτήσουν σπουδές μετά το γυμνάσιο ή το λύκειο. Πιθανότατα λοιπόν δεν είναι μόνο το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης που ερμηνεύει την υψηλή φτώχεια αυτών των ατόμων, αλλά και το γεγονός ότι τα άτομα αυτά προέρχονται από οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα και, επομένως, σχετικά δυσμενείς συνθήκες για την επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου διαβίωσης.

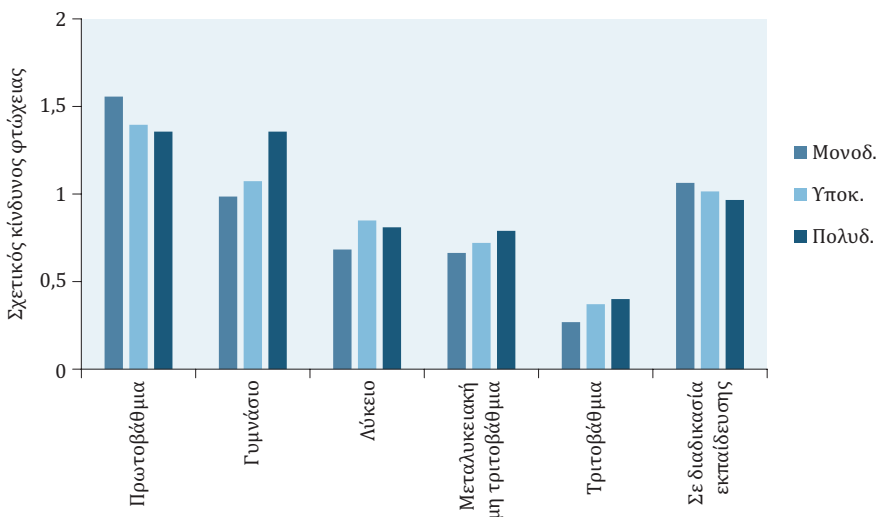
Διάγραμμα 9: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας με βάση την εκπαίδευση του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Διάγραμμα 10: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση την εκπαίδευση του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

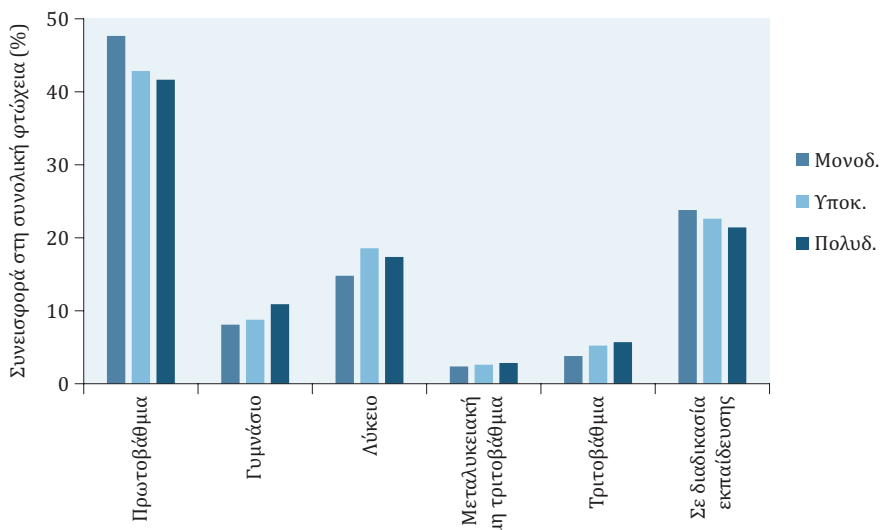
Διάγραμμα 11: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας με βάση την εκπαίδευση του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Ως προς το βαθμό αστικότητας καθώς και τη γεωγραφική περιοχή, οι δύο από τις τρεις προσεγγίσεις φαίνεται να συγκλίνουν σε μεγαλύτερο βαθμό στα συμπεράσματά τους. Η «πολυδιάστατη» προσέγγιση, η οποία δίνει έμφαση σε κριτήρια σχετιζόμενα με την ποιότητα ζωής (όπως είναι τα περιβαλλοντικά προβλήματα, ο θόρυβος, η εγκληματικότητα) και τα οποία είναι μάλλον εγγενή σε αστικές περιοχές, παρουσιάζει μερικώς διαφοροποιημένα αποτελέσματα. Πιο αναλυτικά, οι αγροτικές περιοχές εμφανίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας, ενώ εκεί παρατηρούνται και τα υψηλότερα ποσοστά συνεισφοράς στη συνολική φτώχεια κατά κύριο λόγο στις δύο πρώτες προσεγγίσεις (βλ. Διάγραμμα 13 και Παράρτημα V). Με βάση την «πολυδιάστατη» προσέγγιση, η συνεισφορά στη φτώχεια των νοικοκυριών που διαμένουν σε αγροτικές περιοχές μειώνεται. Αυτό πιθανότατα συνδέεται με το είδος των ερωτήσεων στις οποίες βασίζεται η «πολυδιάστατη» προσέγγιση. Αν στο ερωτηματολόγιο συμπεριλαμβάνονταν, για παράδειγμα, και ερωτήσεις που αφορούσαν την πρόσβαση σε διάφορες υπηρεσίες και αγαθά (όπου οι αγροτικές περιοχές υστερούν), τότε είναι πιθανόν η συγκεκριμένη διαφοροποίηση να μην παρατηρούνταν.

Ανεξαρτήτως μεθοδολογικής προσέγγισης, συγκεκριμένες περιφέρειες της χώρας, όπως η Κεντρική Μακεδονία και η Δυτική Ελλάδα, καθώς επίσης τα νη-

Διάγραμμα 12: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση την εκπαίδευση του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

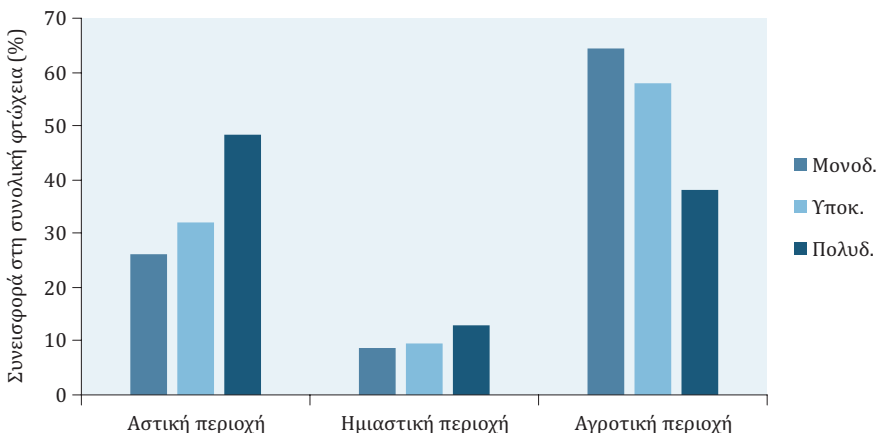

σία του Βορείου Αιγαίου, αποτελούν περιοχές υψηλού κινδύνου φτώχειας, ενώ η Αττική και η Κεντρική Μακεδονία έχουν τη μεγαλύτερη συνεισφορά στη συνολική φτώχεια. Η «μονοδιάστατη» και η «υποκειμενική» μεθοδολογία φαίνεται να αξιολογούν μόνο την Αττική, την Κρήτη και τη Στερεά Ελλάδα ως περιφέρειες χαμηλού σχετικού κινδύνου φτώχειας (Παράρτημα V).

Συμπερασματικά, και οι τρεις μεθοδολογικές προσεγγίσεις καταλήγουν σε ορισμένα κοινά συμπεράσματα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με υψηλό κίνδυνο φτώχειας: μεγάλη ηλικία, μονογονεϊκότητα, χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, ανεργία (ιδίως του υπεύθυνου του νοικοκυριού) και, σε μικρότερο βαθμό, διαμονή σε αγροτικές περιοχές και συγκεκριμένες περιφέρειες της χώρας. Επίσης, κοινά συμπεράσματα εξάγονται και για τις κοινωνικές ομάδες που συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας, ακόμη και αν αυτές δεν φαίνεται να αποτελούν ομάδες υψηλού σχετικού κινδύνου φτώχειας (π.χ. μισθωτοί, νεαρά νοικοκυριά, άτομα με χαμηλά εκπαιδευτικά προσόντα, νοικοκυριά με παιδιά και, σε μικρότερο βαθμό, οι αστικές περιοχές και ειδικότερα η περιφέρεια της Αττικής).

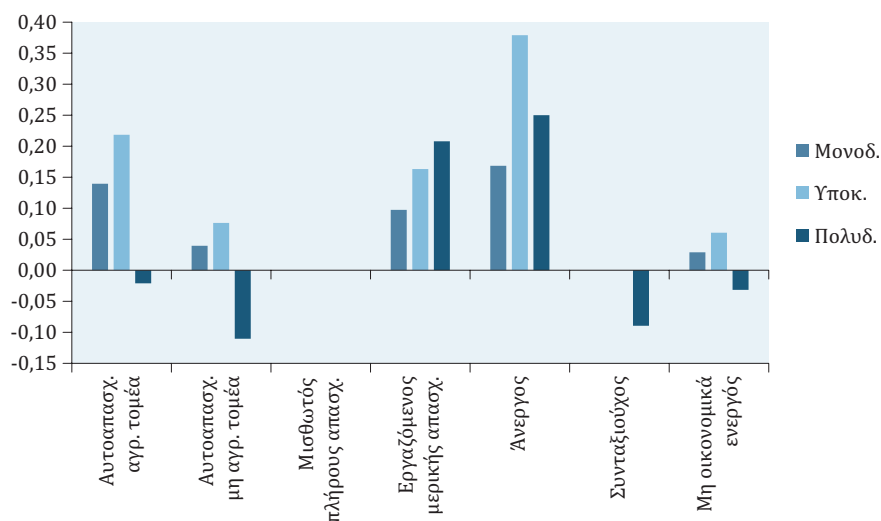
Πολλές από τις μεταβλητές που σχετίζονται με την ύπαρξη υψηλού κινδύνου φτώχειας είναι πιθανόν να παρουσιάζουν υψηλή συσχέτιση και ένας μεγάλος

Διάγραμμα 13: Συνεισφορά στη συνολική φτώχεια με βάση το βαθμό αστικότητας στον τόπο διαμονής του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

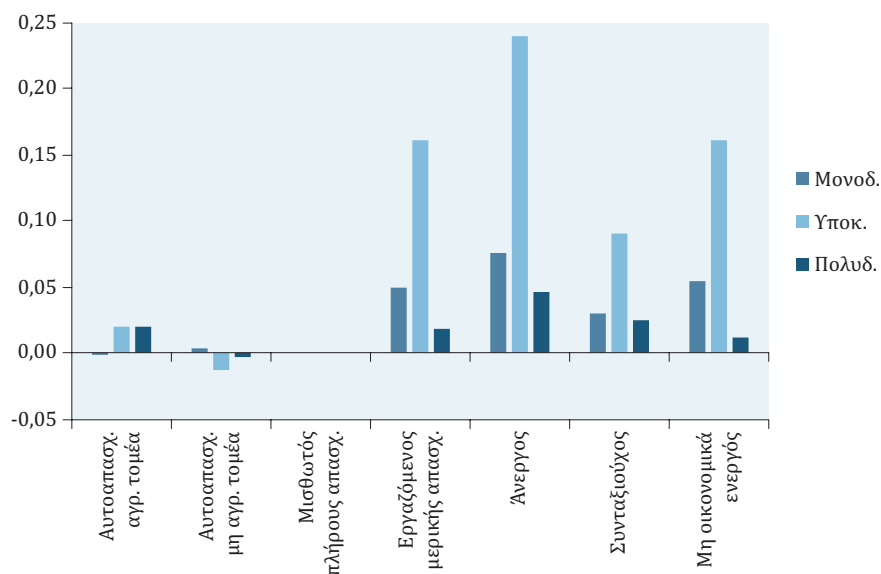

αριθμός των φτωχών μελών του πληθυσμού να έχουν πολλά από τα χαρακτηριστικά που προαναφέρθηκαν (λόγου χάρη, πολλοί φτωχοί ηλικιωμένοι διαμένουν σε αγροτικές περιοχές και έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο). Επομένως, έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε την ταυτόχρονη επίδραση αυτών των παραγόντων στην πιθανότητα φτώχειας του ατόμου, ώστε να εντοπίσουμε τους πραγματικούς «πτωχογόνους» παράγοντες. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με οικονομετρική ανάλυση πιθανότητας τύπου logit, χρησιμοποιώντας τις τρεις εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Οι ανεξάρτητες μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στο υπόδειγμα αφορούν τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού όπως αυτά περιγράφηκαν παραπάνω. Όλες οι μεταβλητές οι οποίες χρησιμοποιούνται στην ανάλυση είναι κατηγορικές (παίρνουν τιμές 0 ή 1). Ως ομάδα αναφοράς χρησιμοποιούνται τα άτομα που ζουν στην Αττική, σε αστική περιοχή, ανήκουν σε νοικοκυριό με 2 μέλη (το ένα τουλάχιστον σε ηλικία μικρότερη των 65), ο υπεύθυνος του νοικοκυριού είναι μισθωτός ηλικίας 31-64 χρονών, με επίπεδο εκπαίδευσης δημοτικού, και τέλος οι ίδιοι είναι μισθωτοί, έχουν ηλικία 25-64 ετών και έχουν επίπεδο εκπαίδευσης δημοτικού. Στον Πίνακα VII-1 του Παραρτήματος VII παρατίθενται αναλυτικά οι αυξήσεις στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας όταν μεταβάλλεται ένα μόνο χαρακτηριστικό της ομάδας αναφοράς. Για παράδειγμα, όταν ένα άτομο που ανήκει στην ομάδα αναφοράς μετατραπεί από εργαζόμενος πλήρους απασχόλησης (μισθωτός) σε εργαζόμενο μερικής απασχόλησης, η

Διάγραμμα 14: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Διάγραμμα 15: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση την επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

εκτιμημένη πιθανότητα το άτομο αυτό να βρεθεί κάτω από τη «μονοδιάστατη» γραμμή φτώχειας αυξάνεται κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες.²⁷

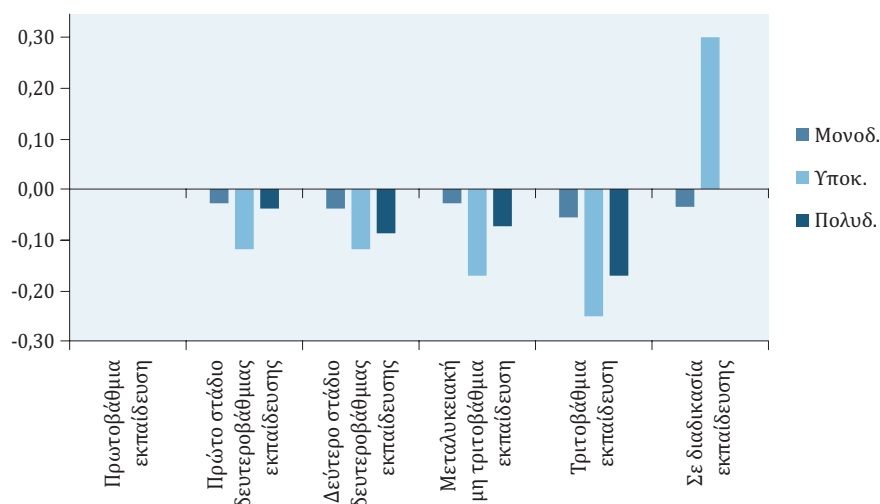
Τα R^2 τα οποία προκύπτουν από τα τρία μοντέλα logit που έχουν υπολογιστεί είναι σχετικά χαμηλά αλλά όχι ασυνήθιστα για τέτοιου είδους παλινδρομήσεις. Σε κάθε περίπτωση όμως αυτό αποτελεί ένδειξη ότι τα διάφορα χαρακτηριστικά του πληθυσμού δεν μπορούν να ερμηνεύσουν σε πολύ σημαντικό βαθμό την ύπαρξη φτώχειας με βάση οποιαδήποτε από τις τρεις μεθοδολογίες. Στον Πίνακα VII-1 παραθέτουμε επίσης τον κίνδυνο φτώχειας της ομάδας αναφοράς. Ο κίνδυνος αυτός είναι χαμηλότερος από τον μέσο όρο στην περίπτωση της «μονοδιάστατης» και της «υποκειμενικής» φτώχειας, ενώ είναι αρκετά υψηλότερος όταν γίνεται χρήση της «πολυδιάστατης» προσέγγισης. Τα βασικά αποτελέσματα της εν λόγω ανάλυσης απεικονίζονται στα Διαγράμματα 14-19.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στα εν λόγω διαγράμματα συμφωνούν σε μεγάλο βαθμό με τα αποτελέσματα που παρατίθενται στα Διαγράμματα 3-13. Πιο συγκεκριμένα, και οι τρεις μεθοδολογικές προσεγγίσεις συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αυξημένη πιθανότητα να βρεθεί σε κατάσταση φτώχειας κάποιο άτομο (είτε όντας υπεύθυνος του νοικοκυριού είτε όντας μέλος αυτού) όταν από την ομάδα αναφοράς μετατραπεί σε άνεργο ή εργαζόμενο μερικής απασχόλησης (βλ. Διαγράμματα 14 και 15). Με εξαίρεση την «πολυδιάστατη» προσέγγιση, η πιθανότητα φτώχειας αυξάνεται σημαντικά και στην περίπτωση κατά την οποία ο υπεύθυνος του νοικοκυριού είναι αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα. Όσον αφορά το μέλος του νοικοκυριού, η πιθανότητα φτώχειας πολλαπλασιάζεται (κυρίως στη «μονοδιάστατη» και την «πολυδιάστατη» προσέγγιση) εάν το άτομο από μισθωτός γίνει μη οικονομικά ενεργός (γενικά) ή συνταξιούχος (ειδικά).

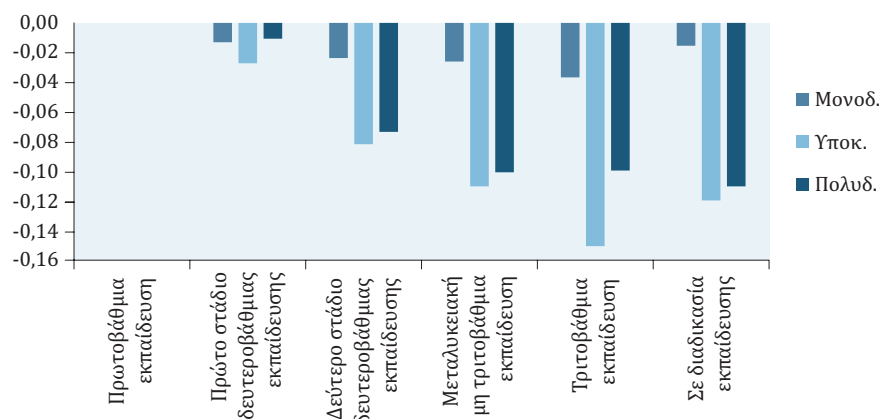
Επιπλέον, ανεξαρτήτως μεθοδολογικής προσέγγισης, συνάγεται το συμπέρασμα ότι η πιθανότητα φτώχειας αυξάνει για τα νοικοκυριά με υπεύθυνο οικογένειας νεαρής ηλικίας, περισσότερο δε για εκείνα τα νοικοκυριά με ηλικία υπεύθυνου άνω των 65 ετών (βλ. τον Πίνακα VII-1 στο αντίστοιχο Παράρτημα). Από την άλλη πλευρά, σε γενικές γραμμές, η νεαρή (έως 16) ή η μεγάλη (άνω των 65) ηλικία των μελών του νοικοκυριού δεν φαίνεται από μόνη της να συνδέεται

27. Επιπλέον, στον Πίνακα VII-2 παρατίθενται οι λόγοι πιθανοτήτων (odds ratios) που προκύπτουν από τα μοντέλα logit.

Διάγραμμα 16: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

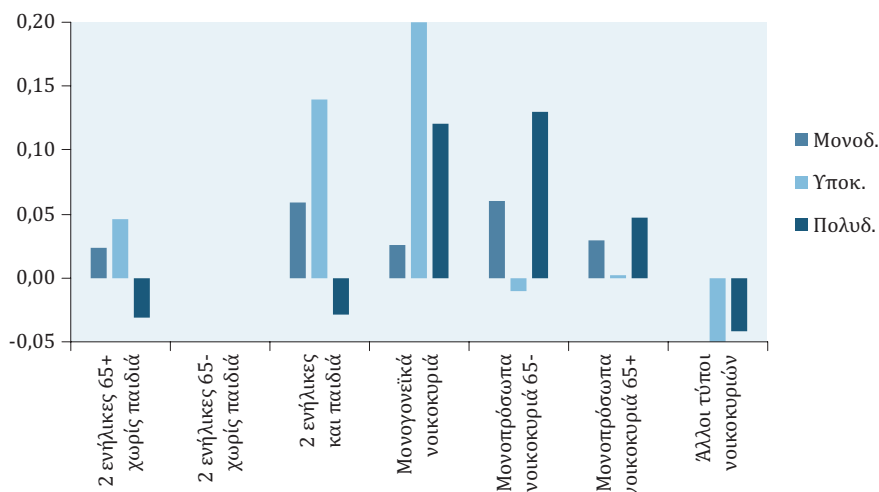

Διάγραμμα 17: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης του μέλους του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

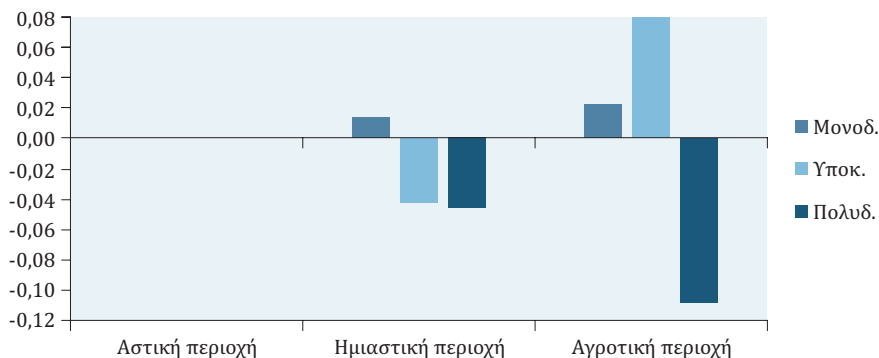

θετικά με την πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας. Αρνητική είναι η σχέση και στην περίπτωση του επιπέδου εκπαίδευσης τόσο του υπεύθυνου όσο και των μελών του νοικοκυριού (βλ. Διαγράμματα 16 και 17). Από την ανάλυση προκύπτει ότι η αύξηση του επιπέδου εκπαίδευσης από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε ανώτερα επίπεδα οδηγεί σε σημαντική μείωση της πιθανότητας φτώχειας, με τη σημαντικότερη μείωση να παρατηρείται –τόσο για το μέλος όσο και για τον υπεύθυνο

Διάγραμμα 18: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση τον τύπο του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

Διάγραμμα 19: Μεταβολή στην πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας με βάση το βαθμό αστικότητας στον τόπο διαμονής του νοικοκυριού σύμφωνα με εναλλακτικά κριτήρια

του νοικοκυριού- όταν μεταβαίνουμε από την πρωτοβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Παράλληλα, όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 18, σε σύγκριση με την ομάδα αναφοράς η πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας αυξάνεται για τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, τα νοικοκυριά με 2 ενήλικες και παιδιά, καθώς και για τα ηλικιωμένα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα τέκνα (με εξαίρεση στην τελευταία περίπτωση την «πολυδιάστατη» προσέγγιση). Τέλος, ως προς τα γεωγραφικά κριτήρια, η

πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας μειώνεται στις ημιαστικές περιοχές, με εξαίρεση τη «μονοδιάστατη» προσέγγιση, ενώ αυξάνεται στις αγροτικές περιοχές, με εξαίρεση την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» μέθοδο (βλ. Διάγραμμα 19). Επίσης, η πιθανότητα φτώχειας αυξάνεται σε γενικές γραμμές εάν αντί για την Αττική ο τόπος διαμονής είναι άλλες περιφέρειες, και κυρίως η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, η Κεντρική Μακεδονία ή τα νησιά Βορείου και Νοτίου Αιγαίου (βλ. Πίνακα VII-1 στο σχετικό παράρτημα).

7. Συμπεράσματα

Επιδίωξη της μελέτης ήταν να εξετάσει το επίπεδο και τη δομή της φτώχειας στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας τις τρεις βασικές μεθοδολογίες μέτρησης της φτώχειας που απαντώνται στη διεθνή βιβλιογραφία («αντικειμενική-μονοδιάστατη», «υποκειμενική» και «αντικειμενική-πολυδιάστατη») στο δείγμα της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, EU-SILC του 2005, καθώς επίσης να εντοπίσει ομοιότητες και διαφορές στα αποτελέσματα των τριών προσεγγίσεων.

Σύμφωνα με την «αντικειμενική-μονοδιάστατη» προσέγγιση, η οποία χρησιμοποιείται από την Eurostat για τη μέτρηση της φτώχειας στα κράτη-μέλη της ΕΕ, η φτώχεια ορίζεται ως σχετική αποστέρηση σε όρους διαθέσιμου εισοδήματος, ενώ η γραμμή φτώχειας και οι οικογενειακές κλίμακες ισοδυναμίας επιλέγονται από ειδικούς. Η φτώχεια ορίζεται ως αποστέρηση σε όρους διαθέσιμου εισοδήματος και στην περίπτωση της «υποκειμενικής» προσέγγισης, όμως σε αυτή την προσέγγιση τόσο η γραμμή φτώχειας όσο και οι κλίμακες ισοδυναμίας επιλέγονται εμμέσως από τα ίδια τα μέλη του πληθυσμού. Αντίθετα, στην «αντικειμενική-πολυδιάστατη» προσέγγιση, η φτώχεια ορίζεται ως αδυναμία κάλυψης αναγκών που μπορούν να θεωρηθούν ως απαραίτητες στην εξεταζόμενη κοινωνία (στη συγκεκριμένη περίπτωση, σε όρους ανέσεων κατοικίας, διαρκών καταναλωτικών αγαθών και στοιχειώδους καταναλωτικού προτύπου).

Η εφαρμογή των τριών αυτών προσεγγίσεων στα δεδομένα της EU-SILC 2005 δίνει πολύ διαφορετικές εκτιμήσεις του ποσοστού του πληθυσμού που κατατάσσεται ως «φτωχό». Σύμφωνα με την «αντικειμενική-μονοδιάστατη» προσέγγιση το ποσοστό αυτό είναι 19%, με την «υποκειμενική» 44% και με την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» 9%. Λίγο πάνω από το μισό του δείγματος δεν κατατάσσεται ως φτωχό με βάση καμία από τις τρεις προσεγγίσεις, ενώ μόλις το 3,6% κατατάσσεται ως φτωχό σύμφωνα με όλες τις προσεγγίσεις. Είναι μάλιστα

ενδιαφέρον ότι τμήμα των νοικοκυριών που κατατάσσονται ως φτωχά ή αποστερημένα με βάση την «υποκειμενική» και την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» προσέγγιση ανήκουν στα κορυφαία δεκατημόρια της κατανομής του διαθέσιμου εισοδήματος.

Ωστόσο, τα χαρακτηριστικά των μελών του πληθυσμού που κατατάσσονται ως φτωχά σύμφωνα με τις τρεις προσεγγίσεις δεν διαφέρουν σημαντικά. Σύμφωνα με όλες τις προσεγγίσεις, οι άνεργοι (και ιδιαίτερα τα μέλη νοικοκυριών με άνεργο υπεύθυνο), οι ηλικιωμένοι, οι μερικώς απασχολούμενοι, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αποτελούν ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας. Οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα και γενικότερα οι κάτοικοι των αγροτικών περιοχών (αλλά και οι κάτοικοι συγκεκριμένων περιφερειών της χώρας, όπως η Ήπειρος, τα Ιόνια Νησιά, η Δυτική και η Ανατολική Μακεδονία και η Θράκη) εμφανίζονται να έχουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας με βάση τους χρηματικούς δείκτες («αντικειμενική-μονοδιάστατη» και «υποκειμενική» προσέγγιση), αλλά όχι με βάση την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» προσέγγιση. Σε μεγάλο βαθμό, τα παραπάνω αποτελέσματα επιβεβαιώνονται και από την πολυμεταβλητή ανάλυση της πιθανότητας ενός ατόμου να βρεθεί κάτω από τις αντίστοιχες γραμμές φτώχειας.

Τα πληθυσμιακά μερίδια πολλών από τις ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας είναι μικρά. Σαν αποτέλεσμα, η συνεισφορά τους στη διαμόρφωση του συνολικού επιπέδου φτώχειας δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή. Δύο ομάδες με υψηλές πληθυσμιακές μερίδες συγκεντρώνουν, ανάλογα με τη χρησιμοποιούμενη προσέγγιση, ποσοστό μεταξύ 52% και 65% του συνόλου των φτωχών: τα μέλη των νοικοκυριών με υπεύθυνο μισθωτό ή συνταξιούχο. Επιπροσθέτως, περίπου το ένα τρίτο των φτωχών είναι μισθωτοί ή αυτοαπασχολούμενοι. Επομένως, υπάρχει αναμφίβολα και πρόβλημα «εργαζομένων φτωχών». Στον αντίποδα, η μισθωτή εργασία πλήρους απασχόλησης του υπεύθυνου του νοικοκυριού και ιδιαίτερα το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο είναι παράγοντες στενά συνδεδεμένοι με χαμηλή πιθανότητα φτώχειας.

Τα αποτελέσματα της μελέτης δεν είναι εύκολο να οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα σχετικά με την καταπολέμηση της φτώχειας στην Ελλάδα. Εφόσον μικρό μόνο τμήμα του πληθυσμού κατατάσσεται ως φτωχό σύμφωνα και με τις τρεις προσεγγίσεις, είναι αμφίβολο το κατά πόσο στοχευμένες πολιτικές με ένα μόνο κριτήριο (π.χ. εισοδηματική ανεπάρκεια) θα οδηγούσαν σε σημαντική μείω-

ση της φτώχειας από μία πιο «σφαιρική» σκοπιά. Το ότι και οι τρεις προσεγγίσεις οδηγούν σε χαρακτηρισμό των ίδιων περίπου πληθυσμιακών ομάδων ως ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας φαίνεται, εκ πρώτης όψεως, να ευνοεί την άποψη ότι επιλεκτικές πολιτικές για συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού μπορεί να είναι αποτελεσματικές. Όμως στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων και ανεξαρτήτως μεθοδολογικής προσέγγισης, η πλειοψηφία των μελών αυτών των ομάδων δεν κατατάσσονται ως «φτωχά». Επομένως, γενικευμένες πολιτικές προς τις ομάδες αυτές χωρίς την εισαγωγή εισοδηματικών ή άλλων κριτηρίων μπορεί να είναι είτε εξαιρετικά δαπανηρές είτε αναποτελεσματικές ως προς την καταπολέμηση της φτώχειας ή και τα δύο.

- Atkinson, A.B. (1991). "Comparing poverty rates internationally: Lessons from recent studies in developed countries", *World Bank Economic Review*, 5, pp. 3-21.
- Beckerman, W. (1979). "Estimates of poverty in Greece", Working Paper 80, World Employment Programme 2-23.
- Bertrand, M. and Mullainathan, S. (2001). "Do people mean what they say? Implications for subjective survey data", *American Economic Review*, 91 (2), Papers and Proceedings of the Hundred Thirteenth Annual Meeting of the American Economic Association, pp. 67-72.
- Bossert, W., D'Ambrosio, C. and Peraine, V. (2007). "Deprivation and social exclusion", *Economica*, 74, pp. 777-803.
- Bourguignon, F. and Chakravarty, S. (2003). "The measurement of multidimensional poverty", *Journal of Economic Inequality*, 1, pp. 25-49.
- Bradshaw, J., Williams, J., Levitas, R., Pantazis, C., Patsios, D., Townsend, P., Gordon, D. and Middleton, S. (2000). "The Relationship between poverty and social exclusion in Britain", Paper presented at the 26th General Conference of the International Association for Research in Income and Wealth, Cracow.
- Burchardt, T., Le Grand, J. and Piachaud, D. (1999). "Social exclusion in Britain 1991-1995", *Social Policy & Administration*, 33 (3), pp. 227-244.
- Callan, T. and Nollan, B. (1991). "Concepts of poverty and the poverty line", *Journal of Economic Surveys*, 5 (3), pp. 1-20.
- Ceroli, A. and Zani, S. (1990). "A fuzzy approach to the measurement of poverty", in Dagum, C. and Zenga, M. (eds), *Income and Wealth Distribution, Inequality and Poverty*, New York: Springer-Verlag.
- Chakravarty, S.R. (2006). "An axiomatic approach to multidimensional poverty measurement via fuzzy sets", in Lemmi, A. and Betti, G. (eds), *Fuzzy Set Approach to Multidimensional Poverty Measurement*, US: Springer.

- Chakravarty, S. R. and D'Ambrosio, C. (2006). "The measurement of social exclusion", *Review of Income and Wealth*, 52, pp. 377-398.
- Cheli, B. and Lemmi, A. (1995). "A 'totally' fuzzy and relative approach to the multidimensional analysis of poverty", *Economic Notes*, 24, pp. 115-134.
- Colasanto, D., Kapteyn, A. and Van der Gaag, J. (1984). "Two subjective definitions of poverty: Results from the Wisconsin Basic Needs Study", *The Journal of Human Resources*, 19 (1), pp. 127-138.
- D'Ambrosio, C., Deutsch, J. and Silber, J. (2005). "Multidimensional approaches to poverty measurement: An empirical analysis of poverty in Belgium, France, Germany, Italy and Spain based on the European Panel", Working Paper, May.
- Danziger, S., Van der Gaag, J., Taussig, M. K. and Smolensky, E. (1984). "The direct measurement of welfare levels: How much does it cost to make ends meet?", *The Review of Economics and Statistics*, 66 (3), pp. 500-505.
- Deleeck, H. and Van den Bosch, K. (1992). "Poverty and adequacy of social security in Europe: A comparative analysis", *Journal of European Social Policy*, 2 (2), pp. 107-120.
- Deutsch, J. and Silber, J. (2005). "Measuring multidimensional poverty: An empirical comparison of various approaches", *Review of Income and Wealth*, 51 (1), pp. 145-174.
- De Vos, K. and Garner, T. (1991). "An evaluation of subjective poverty definitions: Comparing results from US and the Netherlands", *Review of Income and Wealth*, 37 (3), pp. 1-20.
- Diaz, R.-G. (2003). "Multidimensional poverty", Working Paper, Economics and Related Studies Department, University of York, April.
- Flik, R. and Van Praag, B. (1991). "Subjective poverty line definitions", *De Economist*, 9, pp. 1-20.
- Förster, M.F. (2005). "The european social space revisited: Comparing poverty in the enlarged European Union", *Journal of Comparative Policy Analysis*, 7, pp. 29-48.
- Foster, J., Greer, J. and Thorbecke, E. (1984). "Notes and comments: A class of decomposable poverty measures", *Econometrica*, 52 (3), pp. 761-766.
- Goedhart, T., Halberstadt, V., Kapteyn, A. and Van Praag, B. (1977). "The poverty line: Concept and measurement", *Journal of Human Resources*, 12, pp. 503-520.
- Hagenaars, A.J.M. and de Vos, K. (1988). "The definition and measurement of poverty", *The Journal of Human Resources*, 23 (2), pp. 211-221.

- Hagenaars, A.J.M., de Vos, K. and Zaidi, M.A. (1994). *Poverty Statistics in the Late 1980s: Research Based on Micro-Data*, Eurostat Theme 3, Series C, Luxembourg.
- Hagenaars, A.J.M., de Vos, K. and Zaidi, M.A. (1996). "Patterns of poverty in Europe", in Jenkins, S., Kapteyn, A. and van Praag, B.S.M. (eds), *The Distribution of Welfare and Household Production: International Perspectives*, Cambridge University Press.
- Haveman, R. (1990). "Poverty statistics in the European Community: assessment and recommendations", in Teekens, R. and van Praag, B.S.M. (eds), *Analysing Poverty in the European Community*, Luxembourg: Eurostat News special edition, Eurostat.
- Heady, C., Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2001). "The distributional impact of social transfers in the EU: Evidence from the ECHP", *Fiscal Studies*, 22, pp. 547-565.
- Johnson, D. and Garner, T. (1995). "Unique equivalent scales: Estimation and implications for distributional analysis", *Journal of Income Distribution*, 4 (2), pp. 215-234.
- Kapteyn, A., Kooreman, P. and Willemse, R. (1988). "Some methodological issues in the implementation of subjective poverty definitions", *The Journal of Human Resources*, 23 (2), pp. 222-242.
- Kapteyn, A., Van de Geer, S. and Van de Stadt, H. (1985). "The impact of changes in income and family composition on subjective measures of well-being", in David, M. and Smeeding, T. (eds), *Horizontal Equity, Uncertainty and Economic Well-Being*, Chicago: University of Chicago Press.
- Koutsambelas, C. and Tsakloglou, P. (2008). "Aggregate distributional effects of non-cash incomes in Greece", unpublished manuscript, Department of International and European Economic Studies, Athens University of Economics and Business.
- Layte, R., Maître, B., Nolan, B. and Whelan, C.T. (2003). "Persistent and consistent poverty in the 1994 and 1995: Waves of the European Community Household Panel Survey", *Review of Income and Wealth*, 47, pp. 427-449.
- Loizides, I. and Giahalis, V. (1992). "Poverty profiles in Greece: A probabilistic approach", *Greek Economic Review*, 14, pp. 71-88.
- Lyberaki, A. and Georgiadis, T. (2007). "Poverty and material deprivation in Greece: Growing together and getting grey?", mimeo, Panteion University.

- Maasumi, E. and Lugo, M.-A. (2008). "The information basis for multivariate poverty assessments", in Kakwani, N. and Silber, J. (eds), *Quantitative Approaches to Multidimensional Poverty Measurement*, Palgrave Macmillan.
- Matsaganis, M., Ferrera, M., Capucha, L. and Moreno, L. (2003). "Mending nets in the South: Anti-poverty policies in Greece, Italy, Portugal and Spain", *Social Policy and Administration*, 37, pp. 639-655.
- Matsaganis, M., O'Donoghue, C., Levy, H., Coromaldi, M., Mercader-Prats, M., Rodrigues, C.F., Toso, S. and Tsakloglou, P. (2006a). "Reforming family transfers in southern Europe: Is there a role for universal child benefits?", *Social Policy and Society*, 5, pp. 189-197.
- Matsaganis, M., O'Donoghue, C., Levy, H., Coromaldi, M., Mercader-Prats, M., Rodrigues, C.F., Toso, S., Tsakloglou, P. (2006b). "Family transfers and child poverty in Greece, Italy, Spain and Portugal", in Bargain, O. (ed.), *Research in Labor Economics, 25: Microsimulation In Action: Policy Analysis in Europe using EUROMOD*, Amsterdam: Elsevier.
- Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2006). "Inequality and poverty in Greece in the last quarter of the twentieth century", in Mossialos, E. and Petmesidou, M. (eds), *Social Policy in Greece*, Aldershot: Ashgate.
- Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2008). "Inequality, poverty and aggregate welfare in Greece: A thirty year story", mimeo, Athens University of Economics and Business.
- Mukherjee, D. (2001). "Measuring multidimensional deprivation", *Mathematical Social Sciences*, 42, pp. 233-251.
- Munzi, T. and Smeeding, T.M. (2006). "Poverty and inequality: Greece and Mediterranean Europe in comparative perspective", στο *Φτώχεια, Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- O'Higgins, M. and Jenkins, S.P. (1990). "Poverty in EC: Estimates for 1975, 1980 and 1985", in Teekens, R. and van Praag, B.M.S. (eds), *Analysing Poverty in the European Community*, Luxembourg: Eurostat News Special Edition.
- Papatheodorou, C. (1997). "Family background, and poverty in Greece: The role of father's occupation and education", Discussion Paper 133, Welfare State Programme, STICERD, LSE.

- Papatheodorou, C., Peristera, P. and Kostaki, A. (2004). "Kernel density techniques as a tool for estimating and comparing income distributions: A cross European-country study", *Journal of Income Distribution*, 13 (1-2), pp. 18-43.
- Petmesidou, M. (1996). "Social protection in Greece: A brief glimpse of a welfare state", *Social Policy and Administration*, 30, pp. 324-347.
- Ravallion, M. (1994). "Poverty comparisons", *Fundamentals in Pure and Applied Economics*, 56, Chur, Switzerland: Harwood Academic Press.
- Ravallion, M. (1998). "Poverty lines in theory and practice", *The World Bank*, Working Paper 133, Living Standards Measurement Study, pp.1-53.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Saunders, P., Hallerod, B. and Mathesom, G. (1994). "Making ends meet in Australia and Sweden: A comparative analysis using the subjective poverty line methodology", *Acta Sociologica*, 37, pp. 3-22.
- Sen, A.K. (1976). "Poverty: An ordinal approach to measurement", *Econometrica*, 44, pp. 219-231.
- Sen, A.K. (1979). "Issues in the measurement of poverty", *Scandinavian Journal of Economics*, 81, pp. 285-307.
- Sen, A.K (1985). *Commodities and Capabilities*, Amsterdam: North-Holland.
- Sen, A.K. (1992). *Inequality reexamined*, Oxford: Clarendon Press.
- Sen, A.K (1993). "Capability and well-being", in Sen, A. and Nussbaum, M. (eds), *The Quality of Lives*, Oxford: Clarendon Press.
- Shorrocks, A. F. (1995). "Notes and comments: Revisiting the Sen poverty index", *Econometrica*, 63 (5), pp. 1225-1230.
- Silber, J. and Sorin, M. (2006). "Poverty in Israel: Taking a multi-dimensional approach", in Petmesidou, M. and Papatheodorou, C. (eds), *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean: Trends, Policies & Welfare Prospects in the New Millenium*.
- Simons, H. C. (1938). *Personal Income Taxation*, Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London: Metheun.

- Teekens, R. and Zaidi, A. (1990). "Relative and absolute poverty in the European Community", in Teekens, R. and van Praag, B. M. S. (eds), *Analysing Poverty in the European Community*, Luxembourg: Eurostat News Special Edition.
- Thorbecke, E. (2008). "Multidimensional poverty: Conceptual and measurement issues", in Kakwani, N. and Silber, J. (eds), *The Many Dimensions of Poverty*, Palgrave Macmillan.
- Tsakoglou, P. (1990). "Aspects of poverty in Greece", *Review of Income and Wealth*, 36, pp. 381-402.
- Tsakoglou, P. (1996a). "Elderly and non-elderly in the European Union: A comparison of living standards", *Review of Income and Wealth*, 42, pp. 271-291.
- Tsakoglou, P. (1996b). "On the relative welfare position of older persons in the member-states of the European Union", in Paraskevopoulos, C., Grinspun, R. and Georgakopoulos, T. (eds), *Economic Integration and Public Policy: NAFTA, EU and beyond*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Tsakoglou, P. (2000). "Poverty and anti-poverty policies in Greece and comparisons with other Mediterranean EU member-states", in Mitsos, A. and Mossialos, E. (eds), *Contemporary Greece and Europe*, Aldershot: Ashgate.
- Tsakoglou, P. and Panopoulou, G. (1998). "Who are the poor in Greece? Analyzing poverty under alternative concepts of resources and equivalent scales", *Journal of European Social Policy*, 8 (3), pp. 213-236.
- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2001a). "Poverty, material deprivation and multi-dimensional disadvantage during four life stages: Evidence from the ECHP", in Barnes, M., Heady, C., Middleton, S., Millar, J., Papadopoulos, F., Room, G. and Tsakoglou, P. (eds), *Poverty and Social Exclusion in Europe*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2001b). "Identifying population groups at high risk of social exclusion: Evidence from the ECHP", Discussion Paper 392, Institute for the Study of Labor (IZA), November.
- Tsakoglou, P. and Papadopoulos, F. (2002). "Aggregate level and determining factors of social exclusion in twelve european countries", *Journal of European Social Policy*, 12, pp. 209-223.
- Tsui, K.-y. (2002). "Multidimensional poverty indices", *Social Choice and Welfare*, 19, pp. 69-93.

- Van den Bosch, K., Callan, T., Estivill, J., Hausman, P., Jeandidier, B., Muffeis, R. and Yfantopoulos, J. (1993). "A comparison of poverty in seven european countries and regions using subjective and relative measures", *Journal of Population Economics*, 6, pp. 235-259.
- Van Praag, B., Goedhart, T. and Kapteyn, A. (1980). "Poverty line – a pilot survey in Europe", *The Review of Economics and Statistics*, 62 (3), pp. 461-465, August.
- Whelan, C.T., Layte, R. and Maître, B. (2004). "Understanding the mismatch between income poverty and deprivation: A dynamic comparative analysis", *European Sociological Review*, 20, pp. 287-302.
- Zaidi, A. and de Vos, K. (2001). "Trends in consumption-based poverty and inequality in the member states of the European Union during the 1980s", *Journal of Population Economics*, 14, pp. 367-390.
- Κανελλόπουλος, Κ. (1986). *Εισοδήματα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Προσδιοριστικοί Παράγοντες*, Επιστημονικές Μελέτες 22, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Μελετών.
- Κανελλόπουλος, Κ., Αναστασάκου, Ζ., Κώτση, Α., Μανιάτης, Θ. και Παχάκη, Κ. (2004). *Διανομή, Αναδιανομή και Φτώχεια*, Επιστημονικές Μελέτες 55, Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Μελετών.
- Καράγιωργας, Σ., Γεωργακόπουλος, Θ., Καραντινός, Δ., Λοϊζίδης, Γ., Μπούζας, Ν., Υφαντόπουλος, Γ. και Χρυσάκης, Μ. (1990). *Διαστάσεις της Φτώχειας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2 τόμ.
- Κωστάκη, Α., Παπαθεοδώρου, Χ., Καππή, Χ. και Μπαλούρδος, Δ. (1995). «Διαστάσεις της φτώχειας στην περιοχή της πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, 88, σελ. 60-84.
- Μητράκος, Θ. (1992). «Η φτώχεια στην Ελλάδα», *Στατιστικός*, 1-4, Αθήνα.
- Μητράκος, Θ. (2008). «Παιδική φτώχεια: Πρόσφατες εξελίξεις και προσδιοριστικοί παράγοντες», *Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδος*, 30, σελ. 67-100.
- Μητράκος, Θ. και Τσακλόγλου, Π. (2000). «Μεταβολές στη συνολική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση», *Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής*, 5, σελ. 1-52.
- Μητράκος, Θ. και Τσακλόγλου, Π. (2003). «Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Δομή και διαχρονικές μεταβολές», στο Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ.

- (επιμ.), *Κοινωνική Πολιτική στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπούζας, Ν. (1990), «Η φτώχεια στην περιοχή της πρωτεύουσας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 73 (Α), σελ. 162-181.
- Μπούζας, Ν. (2006). «Παιδιά που ζουν σε φτωχά νοικοκυριά στην Ελλάδα: Μία πρώτη διερεύνηση των χαρακτηριστικών τους», στο *Φτώχεια, Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνικές Ανισότητες*, Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Σαρρής, Α. και Ζωγραφάκης, Σ. (2000). «Φτώχεια και ανισοκατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση», *Οικονομικά*, 1.
- Τσακλόγλου, Π., Πανοπούλου, Γ. και Μητράκος, Θ. (2001). «Οικονομικές ανισότητες και φτώχεια στην Ελλάδα: Ποσοτικές διαστάσεις του προβλήματος», στο Πάκος, Θ. (επιμ.), *Η κοινωνία των 2/3*, Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο.

Παράρτημα Ι: Δείκτες φτώχειας με βάση την «αντικειμενική-μονοδιάστατη» προσέγγιση

Ο πρώτος δείκτης είναι το ποσοστό φτώχειας, το οποίο ορίζεται ως:

$$H = \frac{q}{n} \quad (I-1),$$

όπου $q = q(Y, z)$ ο αριθμός των φτωχών με Y την κατανομή του εισοδήματος και z τη γραμμή φτώχειας, και n ο συνολικός πληθυσμός.

Ο δεύτερος δείκτης είναι ο λόγος του εισοδηματικού χάσματος, ο οποίος ορίζεται ως:

$$I = \frac{1}{z} \cdot \frac{\sum_{i=1}^q g_i}{q} \quad (I-2),$$

όπου $g_i = z - y_i$ είναι η απόσταση του εισοδήματος του κάθε φτωχού ατόμου από τη γραμμή φτώχειας (income shortfall), αφού y_i είναι το εισόδημα του κάθε ατόμου. Μπορούμε εδώ να αναφέρουμε ότι ο όρος $\sum_{i=1}^q g_i$ αντικατοπτρίζει τις δαπάνες που χρειάζονται για την εξάλειψη της φτώχειας.

Ο τρίτος δείκτης φτώχειας είναι το χάσμα φτώχειας και ορίζεται ως:

$$V = \sum_{i=1}^q g_i = H \cdot I \quad (I-3),$$

Ο τέταρτος δείκτης είναι ο δείκτης του Sen και ορίζεται ως:

$$S = H[I + (1 - I)G_p] \quad (I-4),$$

όπου G_p είναι ο δείκτης ανισότητας *Gini* για τους φτωχούς.²⁸

28. Ο δείκτης αυτός ορίζεται ως $G_p = \frac{2 \sum_{i=1}^q i y_i}{q \sum_{i=1}^q y_i} - \frac{q+1}{q}$.

Ο πέμπτος δείκτης είναι ο FGT. Η γενική μορφή του συγκεκριμένου δείκτη ορίζεται ως:

$$P_{\alpha} = \frac{1}{n} \cdot \sum_{i=1}^q \left(\frac{g_i}{z} \right)^{\alpha} \quad (I-5),$$

και αποτελεί έναν σταθμισμένο μέσο όρο των επιπέδων φτώχειας των υποομάδων. Ο δείκτης αυτός σχετίζεται με όλους τους προηγούμενους δείκτες, ανάλογα με την τιμή του δείκτη α . Για $\alpha = 0 \Rightarrow P_0 = H$, ενώ για $\alpha = 1 \Rightarrow P_1 = H\bar{Z}I$. Η πιο ενδιαφέρουσα και ταυτόχρονα περισσότερο χρησιμοποιημένη περίπτωση σε μετρήσεις φτώχειας είναι για $\alpha = 2$. Στην περίπτωση αυτή, ο δείκτης παίρνει τη μορφή:

$$P_2 = H[I^2 + (1-I)^2 C_p^2] \quad (I-6),$$

όπου C_p^2 είναι ο τετραγωνικός συντελεστής διακύμανσης²⁹ (μέτρο εισοδηματικής ανισότητας). Ο δείκτης αυτός, σε αντίθεση με το δείκτη Sen, υπολογίζει ως στάθμιση τις αποστάσεις των εισοδημάτων των φτωχών από τη γραμμή φτώχειας.³⁰ Επιπλέον, ο δείκτης αυτός πληροί όλες τις προαναφερθείσες ιδιότητες, ακόμη και τη μεταφορά, την οποία δεν πληροί ο δείκτης του Sen.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι η γενική μορφή του συγκεκριμένου δείκτη (I-5) και για $\alpha > 2$ πληροί ακόμη μία ιδιότητα, τη λεγόμενη ευαισθησία μεταφοράς (transfer sensitivity axiom). Με απλά λόγια, αυτό σημαίνει ότι όσο φτωχότερο είναι το άτομο που εις βάρος του γίνεται η μεταφορά, τόσο μεγαλύτερη είναι η αύξηση του δείκτη φτώχειας. Γενικά, η μεγαλύτερη τιμή του α δίνει μεγαλύτερη έμφαση στους «φτωχότερους των φτωχών». Καθώς το α τείνει στο άπειρο, ο δείκτης FGT πλησιάζει ένα «ροουσιανό» μέτρο φτώχειας (Rawls, 1971), το οποίο λαμβάνει υπόψη μόνο τη θέση των «φτωχότερων των φτωχών» ατόμων.

Ο τελευταίος δείκτης φτώχειας είναι αυτός του Shorrocks, ο οποίος παίρνει τη μορφή:

$$SH = H[(2-H)I + H(1-I)G_p] \quad (I-7).$$

$$29. \text{Ορίζεται ως } C_p^2 = \frac{1}{\bar{y}_p^2} \cdot \frac{\sum_{i=1}^q (\bar{y}_p - y_i)^2}{q}.$$

30. Υπενθυμίζεται ότι στον Sen (1976) η στάθμιση είναι απλώς η κατάταξη των φτωχών ατόμων.

Παράρτημα II: Εκτίμηση της «υποκειμενικής γραμμής φτώχειας» (Subjective Poverty Line - SPL)

Για τον υπολογισμό του συνολικού ποσοστού φτώχειας για την περίπτωση της Ελλάδας, και βάσει της υποκειμενικής γραμμής φτώχειας (Subjective Poverty Line – SPL), εκτιμήθηκε αρχικά η ακόλουθη λογαριθμική-γραμμική συνάρτηση, η οποία λαμβάνει υπόψη συνολικά το μέγεθος του νοικοκυριού:

$$\ln(y_{\min}) = 4,254 + 0,404 \cdot \ln(y) + 0,328 \cdot \ln(fs), \quad R^2 = 0,799 \quad (\text{II-1}).$$

(0,045) (0,007) (0,009)

Το πρόσημο των εκτιμημένων παραμέτρων είναι το αναμενόμενο, ωστόσο το μέγεθός τους είναι αυξημένο σε σχέση με ανάλογες εμπειρικές μελέτες. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται υψηλότερες γραμμές φτώχειας για κάθε τύπο νοικοκυριού και συνεπώς υψηλό συνολικό ποσοστό φτώχειας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί για την περιγραφική στατιστική των δεδομένων για την Ελλάδα, τα αποτελέσματα αυτά αποδίδονται στον υψηλό λόγο ελάχιστου απαιτούμενου εισοδήματος (βάσει των απαντήσεων των νοικοκυριών) προς το πραγματικό διαθέσιμο εισόδημά τους.

Παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν από την εκτίμηση της παλινδρόμησης με εξειδίκευση της μεταβλητής για το μέγεθος του νοικοκυριού, βάσει του αριθμού των ενηλίκων και των παιδιών. Η εν λόγω εξειδίκευση επιτρέπει τη διαφοροποίηση των αναγκών του νοικοκυριού ώστε να προσμετράται, για παράδειγμα, η διαφορά του μονογονεϊκού νοικοκυριού με 1 ενήλικα και 1 παιδί από ένα νοικοκυριό με 2 μέλη, όπου και τα 2 όμως είναι ενήλικες. Η εν λόγω διαφοροποίηση αντανακλάται και στις κλίμακες ισοδυναμίας που προκύπτουν ενδογενώς. Πιο συγκεκριμένα, από την ανάλυση προκύπτουν οι ακόλουθες εκτιμήσεις:

$$\ln(y_{\min}) = 4,087 + 0,421 \cdot \ln(y) + 0,121 \cdot adults + 0,123 \cdot children, \quad R^2 = 0,795 \quad (\text{II-2}).$$

(0,044) (0,007) (0,005) (0,005)

Ωστόσο, από την ανωτέρω εξειδίκευση της εξίσωσης παλινδρόμησης τα τελικά αποτελέσματα ως προς το συνολικό ποσοστό φτώχειας, το οποίο είναι εξαιρετικά υψηλό (75,4%), δεν διαφοροποιούνται σημαντικά από εκείνα της εξίσωσης (II-1). Η διάκριση σε ενήλικες και παιδιά αναδεικνύει τη μεγαλύτερη επίδραση του κόστους των παιδιών στο ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα σε σύγκριση με τον αριθμό των ενηλίκων σε ένα νοικοκυριό.

Για την εξέταση της αξιοπιστίας των ανωτέρω αποτελεσμάτων εκτιμήθηκε η παλινδρόμηση (II-2) για ένα μικρότερο δείγμα, το οποίο κρίνεται ότι μπορεί να έχει περισσότερο ακριβείς εκτιμήσεις για το ελάχιστο εισόδημα που απαιτείται για την αντιμετώπιση των αναγκών του (βλ. Saunders et al., 1994). Αυτό υποθέτει ότι τα άτομα με υψηλά εισοδήματα ίσως έχουν λανθασμένες εκτιμήσεις για το ελάχιστο απαιτούμενο εισόδημα, με αποτέλεσμα να εισάγεται υψηλός βαθμός μεροληψίας στα τελικά αποτελέσματα της παλινδρόμησης. Με άλλα λόγια, η εκτίμηση της παλινδρόμησης αφορά εκείνους που έχουν δηλώσει ότι αντιμετωπίζουν τις ανάγκες τους με κάποιο βαθμό δυσκολίας (δηλαδή με «μεγάλη δυσκολία», με «δυσκολία» και «κάποια δυσκολία»). Οι εκτιμημένες παράμετροι στην περίπτωση αυτή είναι:

$$\ln(y_{\min}) = 4,298 + 0,396 \cdot \ln(y) + 0,109 \cdot \text{adults} + 0,105 \cdot \text{children}, \quad R^2 = 0,759 \quad (\text{II-3}).$$

(0,035) (0,005) (0,003) (0,003)

Παρατηρείται ότι η παράμετρος του εισοδήματος είναι μειωμένη, ωστόσο για τα άτομα που αντιμετωπίζουν δύσκολα τις ανάγκες τους ο σταθερός όρος είναι υψηλότερος. Τελικά, οι εκτιμήσεις δεν διαφοροποιούνται σημαντικά· επομένως δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση και ως προς το συνολικό ποσοστό φτώχειας. Οι εκτιμήσεις των παραμέτρων είναι σχετικά σταθερές ως προς το μέγεθος και δεν επηρεάζονται σημαντικά από τον περιορισμό του δείγματος. Τα εν λόγω αποτελέσματα είναι εύλογα και οφείλονται στο γεγονός ότι το 78% των ερωτηθέντων νοικοκυριών δηλώνει ότι αντιμετωπίζει κάποιο βαθμό δυσκολίας στην αντιμετώπιση των αναγκών του. Εκείνο που διαφέρει μερικώς είναι η βαρύτητα των ενηλίκων και των παιδιών πάνω στο EME, γεγονός που σχετίζεται και με τον αριθμό νοικοκυριών χωρίς παιδιά που περιλαμβάνονται σε αυτό το μερικό δείγμα.

Πίνακας Π-1: Κατανομή της «υποκειμενικής» φτώχειας ανά δεκατημόριο της εισοδηματικής κατανομής

Δεκατημόριο	Υποκειμενική φτώχεια (Π-2)	Υποκειμενική φτώχεια (Π-4)
1 (φτωχότερο)	25,4	27,4
2	18,8	20,3
3	12,8	13,8
4	14,9	16,1
5	10,5	11,4
6	8,2	7,9
7	7,3	2,9
8	2,0	0,2
9	0,0	0,0
10 (πλουσιότερο)	0,0	0,0
Σύνολο	100.0	100.0

Στη συνέχεια, περιορίζοντας το δείγμα σε εκείνους που αντιμετωπίζουν με «μεγάλη δυσκολία» τις συνήθεις ανάγκες τους, το αποτέλεσμα της εκτίμησης είναι:

$$\ln(y_{\min}) = 5,089 + 0,257 \cdot \ln(y) + 0,156 \cdot adults + 0,171 \cdot children, \quad R^2 = 0,756 \quad (\text{Π-4}).$$

(0,104) (0,017) (0,011) (0,012)

Και στην περίπτωση αυτή, το συνολικό ποσοστό φτώχειας που προκύπτει είναι 62,9%, γεγονός που δείχνει ότι τα αποτελέσματα της αρχικής εκτίμησης είναι αξιόπιστα. Οι εκτιμημένες παράμετροι διαφοροποιούνται μερικώς ως προς το μέγεθος, ιδίως η σταθερά και η παράμετρος του διαθέσιμου εισοδήματος.

Στο σημείο αυτό μπορεί να υιοθετηθεί πιο «αυστηρός» ορισμός της φτώχειας, δηλαδή να ικανοποιούνται ταυτόχρονα δύο συνθήκες: α) το διαθέσιμο εισόδημα να είναι χαμηλότερο από την υποκειμενική γραμμή φτώχειας, όπως προκύπτει από το σύνολο του δείγματος, και β) οι ερωτηθέντες να έχουν απαντήσει ότι αντιμετωπίζουν με «μεγάλη δυσκολία» τις συνήθεις ανάγκες τους. Το συνολικό ποσοστό φτώχειας είναι 15,7%.

Τέλος, η εισοδηματική κατανομή των ατόμων που χαρακτηρίζονται φτωχά βάσει της «υποκειμενικής γραμμής φτώχειας» –από την εκτίμηση των παλιν-

δρομήσεων (II-2) και (II-4) αντίστοιχα- παρατίθεται στον Πίνακα II-1. Μικρό, ωστόσο σημαντικό, ποσοστό ατόμων που είναι υποκειμενικά φτωχά ανήκουν στα ανώτερα δεκατημόρια της εισοδηματικής κατανομής.

Παράρτημα III: Ερωτηματολόγιο για την «αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια

1. Ερωτήσεις που αφορούν την ποιότητα διαμονής

- Η κατοικία σας διαθέτει λουτρό ή ντους; ([1]ναι, [2]όχι)
- Η κατοικία σας διαθέτει εσωτερική τουαλέτα; ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχει στην κατοικία σας υγρασία στην οροφή, στους τοίχους, στα πατώματα, στα θεμέλια, ή υπάρχουν σάπιες κάσες στα παράθυρα ή σάπια πατώματα; ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχουν στην κατοικία σας σκοτεινά δωμάτια; ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχει στη γειτονιά σας θόρυβος από τους γείτονες ή από το δρόμο (συγκοινωνία, βιομηχανία κ.λπ.); ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχουν στη γειτονιά σας περιβαλλοντικά προβλήματα από βιομηχανία ή κυκλοφορία αυτοκινήτων (μόλυνση, νέφος κ.λπ.); ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχουν βανδαλισμοί και εγκληματικότητα στην περιοχή σας; ([1]ναι, [2]όχι)

2. Ερωτήσεις που αφορούν τη δυνατότητα για απόκτηση/χρήση διαρκών καταναλωτικών αγαθών

- Διαθέτει το νοικοκυριό σας τηλέφωνο (σταθερό ή κινητό), ανεξάρτητα αν είναι ιδιόκτητο, ενοικιασμένο ή έχει παραχωρηθεί δωρεάν μόνο η χρήση του; ([1]ναι, [2]θα ήθελα αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, [3]δεν το θέλω, δεν το έχω για άλλους λόγους)
- Διαθέτει το νοικοκυριό σας έγχρωμη τηλεόραση, ανεξάρτητα αν είναι ιδιόκτητη, ενοικιασμένη ή έχει παραχωρηθεί δωρεάν μόνο η χρήση της; ([1]ναι, [2]θα ήθελα αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, [3]δεν το θέλω, δεν το έχω για άλλους λόγους)

- Διαθέτει το νοικοκυριό σας προσωπικό ηλεκτρονικό υπολογιστή, ανεξάρτητα αν είναι ιδιόκτητος, ενοικιασμένος ή έχει παραχωρηθεί δωρεάν μόνο η χρήση του; ([1]ναι, [2]θα ήθελα αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, [3]δεν το θέλω, δεν το έχω για άλλους λόγους)
- Διαθέτει το νοικοκυριό σας πλυντήριο ρούχων, ανεξάρτητα αν είναι ιδιόκτητο, ενοικιασμένο ή έχει παραχωρηθεί δωρεάν μόνο η χρήση του; ([1]ναι, [2]θα ήθελα αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, [3]δεν το θέλω, δεν το έχω για άλλους λόγους)
- Διαθέτει το νοικοκυριό σας Ι.Χ. επιβατηγό ή Ι.Χ. φορτηγό αυτοκίνητο, ανεξάρτητα αν είναι ιδιόκτητο, ενοικιασμένο ή έχει παραχωρηθεί δωρεάν μόνο η χρήση του; ([1]ναι, [2]θα ήθελα αλλά δεν έχω τη δυνατότητα, [3]δεν το θέλω, δεν το έχω για άλλους λόγους)

3. Ερωτήσεις που αφορούν την οικονομική δυνατότητα για κάλυψη βασικών αναγκών

- Υπάρχει η οικονομική δυνατότητα να πληρώσετε για μία εβδομάδα το χρόνο διακοπές; ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχει η οικονομική δυνατότητα να τρώτε κάθε δεύτερη μέρα κρέας, κοτόπουλο, ψάρι ή λαχανικά (ίσης αξίας για χορτοφάγους); ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχει η οικονομική δυνατότητα να αντιμετωπίσετε έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες; ([1]ναι, [2]όχι)
- Υπάρχει η οικονομική δυνατότητα για ικανοποιητική θέρμανση στην κατοικία σας; ([1]ναι, [2]όχι)
- Κατά τους 12 τελευταίους μήνες είχατε δυσκολίες να αντεπεξέλθετε στην πληρωμή του ενοικίου της κατοικίας ή της δόσης δανείου κύριας κατοικίας; ([1]ναι, [2]όχι, [3]δεν με αφορά)
- Κατά τους 12 τελευταίους μήνες είχατε δυσκολίες να αντεπεξέλθετε στην πληρωμή των λογαριασμών ηλεκτρικού ρεύματος, νερού, αερίου κ.λπ.; ([1]ναι, [2]όχι, [3]δεν με αφορά)
- Κατά τους 12 τελευταίους μήνες είχατε δυσκολίες να αντεπεξέλθετε στην πληρωμή των δόσεων πιστωτικών καρτών ή των δόσεων δανείων για οικοσκευή, διακοπές κ.ά. ή των αγορών με δόσεις; ([1]ναι, [2]όχι, [3]δεν με αφορά)

Παράρτημα IV: «Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια - Μεθοδολογία «fuzzy»

Η προσέγγιση που υιοθετείται στην παρούσα μελέτη είναι μία εφαρμογή της λεγόμενης «totally fuzzy and relative approach», η οποία έχει προταθεί από τους Cheli and Lemi (1995).³¹ Ο λόγος που επιλέξαμε τη συγκεκριμένη μεθοδολογία είναι ότι δεν απαιτεί τη χρήση ορίων φτώχειας (όπως, για παράδειγμα, απαιτεί η «totally fuzzy approach» των Cerioli και Zani [1990]), ενώ λαμβάνει υπόψη και τη σχετική σχέση των ατόμων στην κατασκευή των δεικτών φτώχειας (γεγονός που την καθιστά περισσότερο συγκρίσιμη με την πρώτη μεθοδολογία η οποία χρησιμοποιείται στην παρούσα μελέτη).

Τα βήματα που ακολουθούνται έχουν ως εξής: Αρχικά οι δείκτες ευημερίας που έχουν προκύψει ανά κατηγορία με βάση τη διαδικασία που περιγράψαμε στην Ενότητα 4.3 «κανονικοποιούνται» έτσι ώστε σε κάθε άτομο να αντιστοιχεί ο αριθμός 0 όταν ο δείκτης ευημερίας του είναι 1, ο αριθμός 1 όταν ο δείκτης ευημερίας του είναι ίσος ή μεγαλύτερος του 0,8, ο αριθμός 2 όταν ο δείκτης ευημερίας βρίσκεται μεταξύ 0,8 και 0,6, και ο αριθμός 3 όταν ο δείκτης ευημερίας είναι μικρότερος του 0,6. Στη συνέχεια ορίζεται για κάθε άτομο ένας «βαθμός αποστέρησης» d σε κάθε κατηγορία j . Η φόρμουλα που ακολουθείται είναι η παρακάτω:

$$d_{ij} = 0 \quad \text{εάν } s_{ij} = 0$$

$$d_{ij} = d_{s-1} + \frac{F_j(s) - F_j(s-1)}{1 - F_j(0)} \quad \text{εάν } s_{ij} \geq 1 \quad (\text{IV-1}),$$

όπου s είναι ο δείκτης ευημερίας μετά την «κανονικοποίηση» που περιγράψαμε παραπάνω και F η αθροιστική κατανομή.

31. Βλ. επίσης Deutsch and Silber (2005, pp. 149-150).

Μετά τον υπολογισμό του «βαθμού αποστέρησης» του κάθε ατόμου, το ποσοστό φτώχειας ανά κατηγορία προκύπτει ως εξής:

$$P_j = \frac{\sum_{i=1}^n d_{ij}}{n} \quad (\text{IV-2}),$$

όπου n ο συνολικός πληθυσμός.

Τέλος, για τον υπολογισμό του ποσοστού φτώχειας στον πληθυσμό δίνεται συγκεκριμένη βαρύτητα σε κάθε κατηγορία, η οποία είναι αντιστρόφως ανάλογη του ποσοστού φτώχειας ανά κατηγορία όπως αυτό υπολογίστηκε από τον παραπάνω τύπο. Πιο συγκεκριμένα έχουμε:

$$w_j = \ln(1/P_j) \quad (\text{IV-3}).$$

Ο συνολικός «βαθμός αποστέρησης» για κάθε άτομο συνεπώς είναι ίσος με:

$$Td_i = \frac{\sum_{j=1} w_j d_{ij}}{\sum_{j=1} w_j} \quad (\text{IV-4}).$$

Άρα, το ποσοστό φτώχειας στον συνολικό πληθυσμό προκύπτει από την παρακάτω ισότητα:

$$P = \frac{\sum_{i=1} Td_i}{n} \quad (\text{IV-5}).$$

Στον Πίνακα IV-1 παρατίθενται τα ποσοστά «πολυδιάστατης» φτώχειας (τόσο ανά κατηγορία όσο και συνολικά) με βάση τη μεθοδολογία «fuzzy». Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα ποσοστά φτώχειας είναι αρκετά υψηλότερα σε σχέση με αυτά που υπολογίστηκαν με τη χρήση της πρώτης μεθοδολογίας (βλ. Πίνακα 4). Ο κύριος λόγος είναι ότι στη βασική μεθοδολογία της παρούσας μελέτης η αποστέρηση από μία ή και περισσότερες ίσως «διαστάσεις» δεν οδηγεί απαραίτητα σε κατάσταση φτώχειας (σε μία κατηγορία ή συνολικά), αφού υιοθετείται ως όριο φτώχειας το 80% της διαμέσου του δείκτη ευημερίας (που ουσιαστικά υποθέτει τη δυνατότητα για υποκατάσταση). Έτσι το άτομο που αποστερείται σε μία ή μερικές διαστάσεις είναι πιθανόν να θεωρείται ως καθόλου φτωχό. Αντίθετα, στην προσέγγιση «fuzzy» η αποστέρηση ακόμα και σε μία «διάσταση» προσδίδει στο άτομο ένα «βαθμό φτώχειας» ο οποίος προσμετράται

στον υπολογισμό της συνολικής φτώχειας. Αν λοιπόν λάβουμε υπόψη το γεγονός ότι μόνο το 21,1% του πληθυσμού δεν είναι αποστερημένο σε καμία από τις 19 «διαστάσεις», γίνεται αντιληπτό ότι είναι πολύ λογικό να υφίσταται η συγκεκριμένη διαφορά μεταξύ των δύο μεθοδολογιών.

Πίνακας IV-1: Ποσοστά «αντικειμενικής-πολυδιάστατης» φτώχειας σύμφωνα με την προσέγγιση «fuzzy»

	Ποσοστό (%) αποστέρησης στο σύνολο του πληθυσμού
Χαμηλή ποιότητα διαβίωσης	31,6
Αδυναμία απόκτησης διαρκών καταναλωτικών αγαθών	21,2
Αδυναμία κάλυψης βασικών αναγκών	42,9
«Πολυδιάστατη» φτώχεια	29,7

Παράρτημα V: Σχετικός κίνδυνος φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση τις τρεις εναλλακτικές προσεγγίσεις

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	Μερίδιο του πληθυσμού (%)	Σχετικός κίνδυνος			Συνεισφορά στη φτώχεια (%)		
		«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια	«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια
Επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού							
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	5,3	2,26	1,60	0,98	12,0	8,5	5,2
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	16,7	1,01	0,98	0,46	16,8	16,4	7,7
Μισθωτός	38,7	0,60	0,75	0,95	23,3	28,9	36,9
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	3,0	1,70	1,33	2,37	5,1	4,0	7,1
Άνεργος	2,4	2,17	1,75	3,11	5,2	4,2	7,5
Συνταξιούχος	26,4	1,08	1,11	0,91	28,5	29,3	24,0
Μη οικονομικά ενεργός	7,4	1,24	1,19	1,57	9,2	8,8	11,6
Επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού							
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	3,0	1,53	1,37	1,01	4,6	4,1	3,0
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	7,8	0,77	0,78	0,57	6,0	6,1	4,4
Μισθωτός	26,3	0,52	0,65	0,89	13,6	17,0	23,4
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	3,8	1,39	1,26	1,46	5,3	4,8	5,6
Άνεργος	4,8	1,48	1,42	1,71	7,1	6,8	8,2
Συνταξιούχος	17,2	1,22	1,17	0,96	20,9	20,2	16,5
Μη οικονομικά ενεργός	37,1	1,14	1,11	1,05	42,4	41,0	38,9
Ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού							
Έως 30 ετών	5,5	1,09	1,00	1,51	6,0	5,5	8,3
31-64 ετών	72,4	0,90	0,93	0,93	65,1	67,3	67,1
65 ετών και άνω	22,1	1,31	1,23	1,11	28,9	27,2	24,6
Ηλικία του μέλους του νοικοκυριού							
Έως 16 ετών	17,3	1,04	1,00	0,92	18,0	17,3	16,0
17-24 ετών	9,8	1,13	1,08	1,28	11,1	10,6	12,6
25-64 ετών	55,5	0,84	0,90	0,94	46,8	50,1	52,2
65 ετών και άνω	17,3	1,39	1,27	1,12	24,1	22,0	19,3

συνέχεια στην επόμενη σελίδα

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	Μερίδιο του πληθυσμού (%)	Σχετικός κίνδυνος			Συνεισφορά στη φτώχεια (%)		
		«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια	«Αντικειμενική-μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική-πολυδιάστατη» φτώχεια
Επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού							
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	40,6	1,55	1,37	1,34	62,9	55,8	54,3
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	11,0	1,00	1,01	1,23	11,0	11,1	13,6
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	25,3	0,66	0,89	0,81	16,6	22,4	20,4
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	3,0	0,83	0,73	0,91	2,5	2,2	2,7
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	19,3	0,30	0,37	0,35	5,8	7,2	6,8
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	0,9	1,33	1,33	2,47	1,2	1,2	2,2
Επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου του νοικοκυριού							
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	30,6	1,55	1,39	1,36	47,5	42,6	41,6
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	8,1	0,99	1,07	1,36	8,0	8,7	11,0
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	21,5	0,68	0,86	0,81	14,7	18,4	17,4
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	3,6	0,67	0,72	0,80	2,4	2,6	2,9
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	14,0	0,27	0,37	0,41	3,8	5,2	5,7
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	22,2	1,07	1,02	0,97	23,7	22,6	21,4
Τύπος νοικοκυριού							
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	11,0	1,37	1,32	1,00	15,1	14,5	11,0
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας κάτω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	8,9	0,72	0,88	1,03	6,4	7,8	9,2
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και παιδιά	41,8	0,95	0,99	0,84	39,9	41,5	35,2
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	1,9	1,95	1,11	2,15	3,7	2,1	4,1
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (κάτω των 65)	3,4	0,91	0,74	1,94	3,1	2,5	6,6
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (άνω των 65)	3,6	1,64	1,31	1,77	5,9	4,7	6,4
Άλλοι τύποι νοικοκυριών	29,4	0,88	0,91	0,94	25,9	26,7	27,6
Βαθμός αστικότητας							
Αστική περιοχή	40,7	0,65	0,79	1,20	26,5	32,2	48,7
Ημιαστική περιοχή	13,2	0,67	0,73	0,98	8,9	9,6	13,0
Αγροτική περιοχή	46,0	1,40	1,27	0,83	64,6	58,3	38,3
Περιοχή							
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	5,4	1,48	1,35	0,87	8,0	7,3	4,7
Κεντρική Μακεδονία	17,4	1,21	1,17	1,17	21,0	20,4	20,3
Δυτική Μακεδονία	2,7	1,11	1,15	0,87	3,0	3,1	2,3
Θεσσαλία	6,6	1,05	1,09	0,59	6,9	7,2	3,9
Ήπειρος	2,8	1,86	1,29	0,46	5,2	3,6	1,3
Ιόνια Νησιά	1,5	1,20	1,27	0,79	1,8	1,9	1,2
Δυτική Ελλάδα	5,9	1,92	1,31	1,48	11,3	7,7	8,7
Στερεά Ελλάδα	4,4	0,89	0,91	0,55	3,9	4,0	2,4
Πελοπόννησος	5,1	1,10	1,10	0,77	5,6	5,6	3,9
Αττική	38,5	0,56	0,74	1,03	21,7	28,6	39,8
Νησιά Βορείου Αιγαίου	1,8	1,83	1,33	1,04	3,3	2,4	1,9
Νησιά Νοτίου Αιγαίου	2,7	1,19	1,22	1,00	3,2	3,3	2,7
Κρήτη	5,1	0,98	0,96	1,33	5,0	4,9	6,8

Παράρτημα VI: Ευαισθησία των κλιμάκων ισοδυναμίας στην «αντικειμενική- μονοδιάστατη» φτώχεια

Ο σκοπός του συγκεκριμένου παραρτήματος είναι να διερευνήσει την ευαισθησία στην κατάταξη των διαφόρων ομάδων του πληθυσμού σε υψηλού ή χαμηλού κινδύνου φτώχειας (με βάση τη «μονοδιάστατη» προσέγγιση) όταν υιοθετούνται εναλλακτικές κλίμακες ισοδυναμίας. Για την ανάλυσή μας κάνουμε χρήση μιας οικογένειας κλιμάκων ισοδυναμίας που βασίζεται στους Johnson and Garner (1995). Οι τιμές αυτών των κλιμάκων ισοδυναμίας ορίζονται ως:

$$w = (DA + aCH)^b \quad (VI-1),$$

όπου AD = αριθμός ενηλίκων και CH = αριθμός παιδιών.

Οι τιμές που δίνονται στις παραμέτρους είναι $a = \{0,3, 0,5, 0,7\}$ και $b = \{0,5, 0,6, 0,7\}$. Επομένως προκύπτουν 9 διαφορετικές κλίμακες ισοδυναμίας. Στην ανάλυσή μας γίνεται χρήση τόσο του ποσοστού φτώχειας όσο και του δείκτη FGT (γι' αυτό και προκύπτουν 18 περιπτώσεις). Στον πίνακα VI-1 παραθέτουμε τον αριθμό των περιπτώσεων όπου τα άτομα με το εκάστοτε χαρακτηριστικό κατατάσσονται σε ομάδα υψηλού κινδύνου φτώχειας.

Κατ' αρχάς, υπάρχουν χαρακτηριστικά του πληθυσμού όπου αναγνωρίζονται ως υψηλού κινδύνου και στις 18 περιπτώσεις, καθώς και άλλα που δεν χαρακτηρίζονται ως υψηλού κινδύνου σε καμία περίπτωση (συν τη Δυτική Μακεδονία, η οποία χαρακτηρίζεται μόλις σε 2 περιπτώσεις). Τα μονοπρόσωπα νοικοκυριά κάτω των 65 ετών, καθώς επίσης τα άτομα που κατοικούν στα νησιά Νοτίου Αιγαίου, είναι υψηλού ρίσκου, 13 και 14 φορές αντίστοιχα. Επομένως μπορεί να θεωρηθεί ότι αυτές οι ομάδες είναι γενικά υψηλού ρίσκου. Ασφαλή συμπεράσματα δεν μπορούν να εξαχθούν για τα χαρακτηριστικά εκείνα που κρίνονται υψηλού κινδύνου σε 8 έως 10 περιπτώσεις, όπως οι συνταξιούχοι, είτε είναι υπεύθυνοι

Πίνακας VI-1: Κίνδυνος φτώχειας και ομάδες του πληθυσμού με τη χρήση εναλλακτικών κλιμάκων ισοδυναμίας

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	Αριθμός περιπτώσεων που η ομάδα κατατάσσεται ως υψηλού κινδύνου φτώχειας (>1,00)	Αριθμός περιπτώσεων που η ομάδα κατατάσσεται ως υψηλού κινδύνου φτώχειας (>1,25)
Επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού		
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	18	18
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	0	0
Μισθωτός	0	0
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	18	18
Άνεργος	18	18
Συνταξιούχος	9	0
Μη οικονομικά ενεργός	18	18
Επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού		
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	18	18
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	0	0
Μισθωτός	0	0
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	18	18
Άνεργος	18	18
Συνταξιούχος	9	9
Μη οικονομικά ενεργός	18	0
Ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού		
Έως 30 ετών	18	9
31-64 ετών	0	0
65 ετών και άνω	9	0
Ηλικία του μέλους του νοικοκυριού		
Έως 16 ετών	18	0
17-24 ετών	18	0
25-64 ετών	0	0
65 ετών και άνω	18	9
Επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού		
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	18	18
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0	0
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0	0
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	0	0
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	0	0
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	18	17
Επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου του νοικοκυριού		
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	18	18
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0	0
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0	0
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	0	0
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	0	0
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	18	0

συνέχεια στην επόμενη σελίδα

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	Αριθμός περιπτώσεων που η ομάδα κατατάσσεται ως υψηλού κινδύνου φτώχειας (>1,00)	Αριθμός περιπτώσεων που η ομάδα κατατάσσεται ως υψηλού κινδύνου φτώχειας (>1,25)
Τύπος νοικοκυριού		
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	9	8
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας κάτω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	7	0
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και παιδιά	0	0
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	18	18
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (κάτω των 65)	13	0
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (άνω των 65)	18	18
Άλλοι τύποι νοικοκυριών	0	0
Βαθμός αστικότητας		
Αστική περιοχή	0	0
Ημιαστική περιοχή	4	0
Αγροτική περιοχή	18	18
Περιοχή		
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	18	18
Κεντρική Μακεδονία	9	0
Δυτική Μακεδονία	9	0
Θεσσαλία	0	0
Ήπειρος	18	9
Ιόνια Νησιά	18	1
Δυτική Ελλάδα	18	18
Στερεά Ελλάδα	1	0
Πελοπόννησος	9	0
Αττική	0	0
Νησιά Βορείου Αιγαίου	18	18
Νησιά Νοτίου Αιγαίου	14	1
Κρήτη	9	0

είτε μέλη του νοικοκυριού, τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες άνω των 65 ετών με εξαρτώμενα παιδιά, η Δυτική και η Κεντρική Μακεδονία, καθώς και η Πελοπόννησος και η Κρήτη, οι οποίες αξίζει να σημειωθεί ότι θεωρούνται υψηλού κινδύνου μόνο με βάση το δείκτη FGT, σε όλες του όμως τις περιπτώσεις. Αυτό ίσως να είναι αποτέλεσμα της εισοδηματικής ανισότητας την οποία ο δείκτης αυτός συνυπολογίζει.

Για να ερμηνεύσουμε ορθότερα τα παραπάνω αποτελέσματα, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη δεύτερη στήλη του παραπάνω πίνακα, η οποία αποτελεί μια πιο συντηρητική επιλογή των ομάδων υψηλού κινδύνου φτώχειας, αφού για να θεωρούνται ως τέτοιες, θα πρέπει ο αντίστοιχος δείκτης φτώχειας της κάθε

ομάδας να είναι κατά 1,25 φορές μεγαλύτερος από αυτόν του πληθυσμού και όχι απλώς μεγαλύτερος από αυτόν, όπως στην προηγούμενη περίπτωση. Κατά αυτή την έννοια, το συγκεκριμένο μέτρο θεωρείται πιο συντηρητικό, αφού μπορεί μόνο να μειώσει τις περιπτώσεις σε κάθε ομάδα, εκτός βέβαια από την προφανή περίπτωση του να τις αφήσει ανεπηρέαστες.

Οι εκάστοτε διαφοροποιήσεις αφορούν ομάδες που με την προηγούμενη στήλη ήταν οριακά ομάδες υψηλού κινδύνου φτώχειας, ενώ τώρα δεν είναι. Τέτοιες ομάδες είναι οι συνταξιούχοι υπεύθυνοι νοικοκυριών, τα μη οικονομικά ενεργά άτομα, οι υπεύθυνοι των νοικοκυριών με ηλικία 65 ετών και άνω, τα μέλη των νοικοκυριών με ηλικίες από 16 έως 24 ετών, κ.ά. Μεγάλη διαφοροποίηση υπάρχει επιπρόσθετα ως προς τον τόπο κατοικίας των νοικοκυριών. Συγκεκριμένα, προκύπτει ότι οι περισσότερες περιοχές της Ελλάδας που κατατάσσονταν οριακά ως περιοχές υψηλού κινδύνου φτώχειας με τη χρήση του νέου ορίου χάνουν αυτή τους την ιδιότητα. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η Ήπειρος αποτελεί περιοχή υψηλού κινδύνου μόνο με βάση τον απλό δείκτη του ποσοστού φτώχειας.

Παράρτημα VII: Ανάλυση logit

Πίνακας VII-1: Οι εκτιμήσεις της ανάλυσης logit για την πιθανότητα εμφάνισης φτώχειας (marginal effects)

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	«Αντικειμενική- μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική- πολυδιάστατη» φτώχεια
Επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	0,14	0,22	-0,02
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	0,04	0,08	-0,11
Μισθωτός	0,00	0,00	0,00
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	0,10	0,16	0,21
Άνεργος	0,17	0,38	0,25
Συνταξιούχος	0,00	0,00	-0,09
Μη οικονομικά ενεργός	0,03	0,06	-0,03
Επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	0,00	0,02	0,02
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	0,00	-0,01	0,00
Μισθωτός	0,00	0,00	0,00
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	0,05	0,16	0,02
Άνεργος	0,08	0,24	0,05
Συνταξιούχος	0,03	0,09	0,03
Μη οικονομικά ενεργός	0,05	0,16	0,01
Ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Έως 30 ετών	0,03	0,06	0,02
31-64 ετών	0,00	0,00	0,00
65 ετών και άνω	0,03	0,08	0,08
Ηλικία του μέλους του νοικοκυριού			
Έως 16 ετών	-0,01	-0,02	0,12
17-24 ετών	0,01	0,04	0,08
25-64 ετών	0,00	0,00	0,00
65 ετών και άνω	0,00	-0,03	-0,05

συνέχεια στην επόμενη σελίδα

συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	«Αντικειμενική- μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική- πολυδιάστατη» φτώχεια
Επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	0,00	0,00	0,00
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-0,03	-0,12	-0,04
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-0,04	-0,12	-0,09
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-0,03	-0,17	-0,07
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-0,06	-0,25	-0,17
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	-0,04	0,30	0,00
Επίπεδο εκπαίδευσης του μέλους του νοικοκυριού			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	0,00	0,00	0,00
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-0,01	-0,03	-0,01
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-0,02	-0,08	-0,07
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-0,03	-0,11	-0,10
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-0,04	-0,15	-0,10
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	-0,02	-0,12	-0,11
Τύπος νοικοκυριού			
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	0,02	0,05	-0,03
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας κάτω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	0,00	0,00	0,00
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και παιδιά	0,06	0,14	-0,03
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	0,03	0,20	0,12
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (κάτω των 65)	0,06	-0,01	0,13
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (άνω των 65)	0,03	0,00	0,05
Άλλοι τύποι νοικοκυριών	0,00	-0,05	-0,04
Βαθμός αστικότητας			
Αστική περιοχή	0,00	0,00	0,00
Ημιαστική περιοχή	0,01	-0,04	-0,05
Αγροτική περιοχή	0,02	0,08	-0,11
Περιοχή			
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	0,07	0,13	0,01
Κεντρική Μακεδονία	0,06	0,11	0,06
Δυτική Μακεδονία	0,02	0,01	0,01
Θεσσαλία	0,03	0,05	-0,08
Ήπειρος	0,13	0,10	-0,09
Ιόνια Νησιά	0,04	0,74	0,02
Δυτική Ελλάδα	0,12	0,08	0,09
Στερεά Ελλάδα	0,01	-0,07	-0,06
Πελοπόννησος	0,02	-0,20	-0,02
Αττική	0,00	0,00	0,00
Νησιά Βορείου Αιγαίου	0,09	0,07	0,06
Νησιά Νοτίου Αιγαίου	0,03	0,09	0,02
Κρήτη	0,01	-0,04	0,05
Κίνδυνος φτώχειας της ομάδας αναφοράς (%)	7,9	36,0	23,1
Cox and Snell R ²	0,131	0,194	0,058
Nagelkerke R ²	0,211	0,259	0,125

Πίνακας VII-2: Οι εκτιμήσεις της ανάλυσης logit για τους λόγους πιθανοτήτων (odds ratios)

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	«Αντικειμενική- μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική- πολυδιάστατη» φτώχεια
Επαγγελματική κατάσταση του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	3,23	2,46	0,88
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	1,61	1,38	0,46
Μισθωτός	1,00	1,00	1,00
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	2,51	1,95	2,59
Άνεργος	3,82	5,01	3,11
Συνταξιούχος	1,01	1,00	0,53
Μη οικονομικά ενεργός	1,36	1,29	0,83
Επαγγελματική κατάσταση του μέλους του νοικοκυριού			
Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	0,96	1,07	1,13
Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	1,05	0,94	0,98
Μισθωτός	1,00	1,00	1,00
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	1,76	1,95	1,10
Άνεργος	2,13	2,72	1,28
Συνταξιούχος	1,44	1,50	1,14
Μη οικονομικά ενεργός	1,79	1,92	1,07
Ηλικία του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Έως 30 ετών	1,48	1,31	1,12
31-64 ετών	1,00	1,00	1,00
65 ετών και άνω	1,40	1,40	1,52
Ηλικία του μέλους του νοικοκυριού			
Έως 16 ετών	0,85	0,91	1,79
17-24 ετών	1,13	1,17	1,52
25-64 ετών	1,00	1,00	1,00
65 ετών και άνω	1,05	0,99	0,75
Επίπεδο εκπαίδευσης του υπεύθυνου του νοικοκυριού			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	1,00	1,00	1,00
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0,63	0,56	0,79
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0,45	0,55	0,55
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	0,63	0,41	0,62
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	0,25	0,21	0,23
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	0,51	1,14	0,99

συνέχεια στην επόμενη σελίδα

συνέχεια από την προηγούμενη σελίδα

Χαρακτηριστικά του πληθυσμού	«Αντικειμενική- μονοδιάστατη» φτώχεια	«Υποκειμενική» φτώχεια	«Αντικειμενική- πολυδιάστατη» φτώχεια
Επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου του νοικοκυριού			
Πρωτοβάθμια εκπαίδευση	1,00	1,00	1,00
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0,81	0,88	0,93
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	0,68	0,68	0,62
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	0,65	0,60	0,49
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	0,51	0,48	0,50
Σε διαδικασία εκπαίδευσης	0,77	0,56	0,45
Τύπος νοικοκυριού			
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	1,35	1,21	0,83
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας κάτω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	1,00	1,00	1,00
Νοικοκυριά με 2 ενήλικες και παιδιά	1,87	1,78	0,85
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	5,98	2,23	1,80
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (κάτω των 65)	1,88	0,96	1,90
Μονοπρόσωπα νοικοκυριά (άνω των 65)	1,56	1,00	1,30
Άλλοι τύποι νοικοκυριών	0,99	0,80	0,78
Βαθμός αστικότητας			
Αστική περιοχή	1,00	1,00	1,00
Ημιαστική περιοχή	1,02	0,82	0,75
Αγροτική περιοχή	1,31	1,40	0,45
Περιοχή			
Ανατολική Μακεδονία και Θράκη	1,96	1,74	1,04
Κεντρική Μακεδονία	1,81	1,55	1,34
Δυτική Μακεδονία	1,22	1,03	1,03
Θεσσαλία	1,44	1,26	0,61
Ήπειρος	3,01	1,50	0,53
Ιόνια Νησιά	1,56	1,36	1,09
Δυτική Ελλάδα	2,83	1,42	1,61
Στερεά Ελλάδα	1,07	0,71	0,69
Πελοπόννησος	1,24	0,92	0,88
Αττική	1,00	1,00	1,00
Νησιά Βορείου Αιγαίου	2,39	1,34	1,35
Νησιά Νοτίου Αιγαίου	1,47	1,44	1,14
Κρήτη	1,15	0,84	1,28
Σταθερά	0,086	0,563	0,301
Cox and Snell R ²	0,131	0,194	0,058
Nagelkerke R ²	0,211	0,259	0,125

ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
"ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ"
2007-2013
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ISBN: 978-960-7402-54-7